

Linotype Library

fonts en fontlicenties

Een uiteenzetting over het gebruik van Linotype Library letterfonts, het gebruiksrecht en de mogelijkheden van multi user- en multi site-licenties. Compleet met de '89 x FAQ' vragenlijst en beknopte Linotype fontcondities.

In de Benelux verkopen verschillende dealers de letterfonts van Linotype Library. Dit is de productie- en distributieorganisatie (in dit document ook met LL aangeduid) die fonts van Linotype (hier soms met LT aangeduid) en andere fontproducenten distribueert.

Linotype Library is een onderdeel van de Heidelberg groep. Linotype Library ontwerpt fonts en digitaliseert fonts gebaseerd op eigen ontwerp en op ontwerpen van anderen. Zo heeft men in de Linotype Library Collection letters van o.a. Adobe, Agfa, Agfa Monotype Typography (AMT), Alpha-Omega, Apply Design, Bauer Types S.A., Berthold, Bigelow & Holmes, Elsner + Flake, Esselte-Letraset, Fontek, Fundicion Typographica Neufville, Haas, IBM, ITC, Jamra, Kingsley/ATF, Meier, Monotype, Nebiolo, Neufville, Neufville Digital, Norton, NPL, Olive, Omnibus, Renault, Simoncini, Stephenson Blake, Tetterode, Typoart, URW++, Verbum, VGC en Wagner. Het aandeel fonts van de International Typeface Corporation is aanzienlijk en wordt ook voortdurend uitgebreid. Heidelberg is de formele eigenaar van de ontwerpen, de trademarks en de digitale omschrijvingen van de fonts en Linotype Library de licentiegever. Zij geeft de eindgebruiker door middel van een licentie het tijdelijke gebruiksrecht van deze fonts en de daarbijbehorende fontsoftware.

Men wordt door aanschaf van het gebruiksrecht licentienemer en bij het niet nakomen van de omschreven verplichtingen is men zelfs gehouden de fonts en fontsoftware terug te geven aan Linotype Library en komt aan de overeenkomst tussen licentiegever en -nemer een einde.

Licenties voor PostScript, TrueType en OpenType

Linotype levert fonts in de technologie voor PostScript (PS), TrueType (TT) en OpenType (OT) voor het platform Macintosh en Windows 95/98/NT/2000/XP. De fonts zijn leverbaar op floppy disk, cd-rom, DVD en online terwijl er cd-rom's in meerdere uitvoeringen en font-samenstellingen leverbaar zijn. De LT FontExplorer 1.7 cd-rom is de versie waarbij de gebruiker zelf het PS- of TT-font selecteert en door een distributeur laat vrijmaken of ontsluiten. De versleutelde informatie van het font kan dan op de werkplek van de daar aanwezige cd-rom gehaald worden. Men verkrijgt daarmee de standaardlicentie en daardoor het gebruiksrecht.

De collectie in TrueType techniek wordt nog steeds uitgebreid en er zijn nu ruim 3.500 TT-fonts in de FontExplorer 1.7 versie aanwezig. Vrijwel alle fonts zijn in PS beschikbaar. Niet alle ruim 5.800 fonts zijn voor elk platform en in elk medium aanwezig. De Linotype FontExplorer 1.7 letterproef bestaat uit 2 delen en geeft een overzicht van de verschillende uitvoeringen. Ook de verschillende standaards voor fontindelingen en de speciale indelingen zijn daarin opgenomen. Linotype Library hanteert de PostScript Type 1-fonttechniek van Adobe, de TrueType techniek van Apple en de OpenType techniek van Adobe/Microsoft. In de Adobe fontcollectie bevinden zich bovendien een groot aantal oorspronkelijke Linotype fonts (LT-fonts) waarvoor Adobe aan Linotype Library licenties dient af te dragen. Ook een groot deel van de niet-Linotype fonts van Adobe en Agfa Monotype Typography (AMT) komen bij Linotype Library vandaan. Vrijwel de gehele Linotype TrueType fontcollectie voor PC wordt in de Verenigde Staten ook via Agfa Monotype Typography gedistribueerd. Ook Microsoft Corporation hanteert diverse licenties van Heidelberg en Linotype Library.

Gebruiksrecht

Als men digitale PostScript, TrueType of OpenType fonts koopt van Linotype Library of andere leveranciers gaat het meestal om fonts waarmee de licentienemer een recht verkrijgt voor het gebruik op een aantal omschreven apparaten; meestal gaat het om maximaal vijf werkplekken en/of een of meer uitvoerapparaten.

Ook bij het gebruik van apparatuur in een netwerk mag men deze fonts slechts op de 5 omschreven werkplekken/uitvoerapparaten inzetten. Soms heeft de licentie betrekking op maximaal 5 werkplekken en maximaal 1 uitvoerapparaat.

Het gebruiksrecht voor fonts is niet overdraagbaar. De licentienemer van de fonts dient iedereen in de organisatie te waarschuwen dat de software voor fonts niet gekopieerd mag worden en de fonts niet aan andere personen of organisaties gegeven mogen worden. Bedrijven laten haar werknemers zelfs een verklaring tekenen waarbij men zich verplicht de software en fonts uitsluitend in het eigen bedrijf toe te passen.

Toepassing thuiscomputer

Er bestaat de mogelijkheid de Linotype Library fonts in PS-, TT- en OT-uitvoering ook tijdelijk op een portable of home computer op te slaan. Dit mag echter uitsluitend bij een toepassing waarbij de bediener niet op de normale werkplek aanwezig is en ook niemand anders op dat moment toegang heeft tot de fonts op de oorspronkelijke werkplek. Deze voorziening maakt het mogelijk om ook thuis activiteiten uit te voeren. De licentienemer moet schriftelijk van de werknemer (of parttime medewerker) eisen dat hij de fonts niet uit handen zal geven en dat de fonts, software en daarop betrekking hebbende documenten bij beëindiging van het dienstverband geretourneerd zullen worden. Het is ook niet toegestaan fonts op een portable computer of laptop te transporteren. Tenzij er een aparte licentie voor is.

Schriftelijke documentatie geeft uitsluitel

Hoewel de digitale fonts op meerdere apparaten gebruikt kunnen worden is in het font zelf veelal geen informatie opgenomen waaruit blijkt op hoeveel apparaten het gebruiksrecht betrekking heeft. Het gebruiksrecht is onderdeel van de leveringscondities. Zo kan een digitaal font een gebruiksrecht hebben voor slechts één apparaat. Het gebruiksrecht staat vermeld in de verkoopcondities of het begeleidende PDF-bestand en daarnaast dient de factuur voor het font daarover uitsluitel te geven. Het verdient dus aanbeveling om bij aanschaf van een font te kijken voor hoeveel apparaten er een gebruiksrecht verkregen wordt. Men moet een dergelijke factuur ook bewaren om op enig moment te kunnen aantonen dat men de rechtmatige licentienemer van deze fontsoftware is. Men mag, uitsluitend voor interne back-up doeleinden, één elektronische kopie van de fonts en fontsoftware vervaardigen.

Overdracht gebruiksrecht

Het gebruiksrecht is niet-overdraagbaar en de licentie kan uitsluitend gecedeerd of overgedragen worden met een schriftelijke verklaring waarbij beide partijen de overdracht bevestigen. Een dergelijke situatie kan voorkomen bij de overname van een bedrijf waarbij de fabrikant en/of leverancier van de fonts hiervoor op verzoek schriftelijk toestemming geeft en de overdracht van deze fontsoftware en fonts en de daarbij behorende licenties registreert en bevestigt aan de nieuwe eigenaar. De oude eigenaar bevestigt schriftelijk aan de licentiegever of haar vertegenwoordiging dat de fontsoftware, de fonts, de kopie-exemplaren en de daarop betrekking hebbende documentatie aan de nieuwe eigenaar zijn overgegaan en dat geen digitale fontinformatie meer aanwezig is. Pas als daaraan is voldaan mag de licentie worden overgedragen. De documenten als facturen en voorwaarden maken onderdeel uit van de overeenkomst. Als de oorspronkelijke licentienemer een kopiefactuur verstrekt is hij verplicht het origineel zelf bij de overdrachtsdocumenten te bewaren zodat hij voor eventuele vervolgschade gevrijwaard kan worden.

Omdat verschillende fonts voorzien kunnen zijn van unieke digitale registratienummers en naamsvermeldingen verdient het aanbeveling contact op te nemen met de fontproducent of distributeur om eventueel nieuwe kopie-exemplaren van de fonts te verkrijgen. Hierop kunnen de naam of het registratienummer van de nieuwe licentienemer aangebracht worden. Dat kan digitaal intern en bij fontcompilaties op CD worden de naam en het adres van de licentienemer soms ook op het medium geprint.

Multi User Licentie of MUL

Het gebruiksrecht kan uitgebreid worden als men de fonts op meer werkstations of uitvoerapparaten wil gaan gebruiken. Naast het oorspronkelijke recht komt daar het aanvullende gebruiksrecht bij. Als workstation telt elke werkplek of server met de fonts, als uitvoerapparaat geldt elke printer, filmrecorder, CtF- of CtP-installatie met RIP waar fonts in opgeslagen zijn. Neemt men meer werkplekken en RIP's in gebruik dan moet men daarvoor dus een aanvullende multi user licentie of MUL aanschaffen. De prijs van van de uitbreiding is afhankelijk van de periode dat de oorspronkelijke fonts in gebruik zijn. Binnen 3 jaar hanteert men de gunstigere upgradeprijs. Een dergelijke licentie zal voorzien in het gebruik op alle werkstations en uitvoerapparaten (het totaal wordt als CPU's omschreven) die in aantal hoger zijn dan waarin de licentie van het oorspronkelijke aangeschafte of verkregen font voorziet. Men moet de licentie ook uitbreiden indien men fonts gratis geleverd krijgt (bijvoorbeeld bij een softwareupgrade) en die op meer apparaten wil inzetten. Bij het gebruik van werkstations met meerdere CPU's in één systeem geldt dit workstation als 1 CPU. Bij servers met meer CPU's telt elke server waar fonts op staan en elk verbonden workstation evenals elk uitvoerapparaat met fontopslagmogelijkheid mee als CPU.

Multi Site Licentie of MSL

Het gebruiksrecht van fonts is gebonden aan één bedrijf en één locatie. Groepen (die samen een juridische eenheid vormen en men dus meer dan 50% van de aandelen bezit) kunnen een combinatie van multi user licentie (MUL) en multi site licentie (MSL) verkrijgen. In een dergelijke licentie worden naast het hoofdkantoor de vestigingnamen en adressen vermeld en het totaal aantal in gebruik zijnde apparaten (CPU's). Het hoofdkantoor is de licentienemer, ontvangt ook de gepersonaliseerde cd-roms van alle vestigingen en accepteert de condities voor de gehele groep. Bij internationale groepen zijn dergelijke overeenkomsten ook mogelijk waarbij het hoofdkantoor ook verantwoordelijk wordt gesteld voor de schade als gevolg van het niet naleven van de overeengekomen condities door de buitenlandse vestigingen. Het recht in Duitsland is dan van toepassing. Bij franchise-organisaties kunnen soms ook multi site licenties en multi user licenties verkregen worden waarbij echter speciale condities gehanteerd zullen worden. MSL-licenties men ook upgraden voor meer vestigingen.

Eigendom en licentie

De gebruiker van de letterfonts moet dus aan de hand van de originele facturen ('proof of purchase') kunnen aantonen dat men de rechtmatige licentienemer is van de software, fonts en eventuele fontutilities voor alle apparaten waarop de fonts gebruikt worden. Fonts en softwarepakketten die van anderen verkregen werden en waarvoor geen originele, op eigen naam gestelde, factuur beschikbaar is gelden als illegaal. Het probleem van de fonts en het gebruik van multi user licenties is uitermate complex doordat de fontproducenten of licentiegevers in het verleden niet altijd voldoende duidelijk zijn geweest bij de informatieverstrekking hierover. In de loop der tijd zijn enkele licentiecondities bovendien gewijzigd. De condities staan weliswaar op elke verpakking waardoor elke klant de verantwoordelijkheid accepteert bij de opening van die verpakking maar men heeft in een aantal gevallen fonts ook betrokken via meerdere kanalen en soms ook onverpakt verkregen.

Degene die de oorspronkelijke verpakking geopend heeft wordt geacht zich aan de omschreven condities te houden. Degene die oorspronkelijk het font heeft aangeschaft is dus ook verantwoordelijk voor eventuele vervolgschade bij onrechtmatig gebruik door anderen. Vandaar dat sommige bedrijven, soms zelfs op straffe van ontslag, hun medewerkers verbieden software en fonts aan anderen ter beschikking te stellen. Het gebruiksrecht van Linotype Library voorziet niet in het beschikbaar stellen van fonts aan derden.

Meegedeleverde fonts

Om betrouwbaar met de juiste fonts te kunnen belichten eisen sommige PostScript verwerkers echter het meeleveren van de gebruikte fonts. De problemen als gevolg van het niet-rippen of niet juist belichten zijn soms zo groot en onvoorspelbaar dat men in dergelijke gevallen, vooral bij snelle leveringen, zich wel verplicht voelt een dergelijke werkwijze te hanteren.

De fonts die zo in andere handen overgaan, zijn veelal uitsluitend meegeleverd om dat object op tijd en probleemloos te kunnen belichten. Zo kan het zijn dat gewijzigde kerningtabellen, fonts met speciaaltekens of fonts in nieuwe samenstellingen (denkt u aan het combineren van normale alfabetten en mediëvalcijfers of horizontale breuken) voor een opdracht ingezet moeten worden. De verwerker dient echter in alle gevallen zelf de beschikking te hebben over de dienovereenkomstige letterfonts. Wie bijvoorbeeld een – wat betreft kerning gewijzigd – Frutiger bold font meegeleverd krijgt om te belichten dient zelf de standaarduitvoering van het Frutiger bold font in zijn bezit te hebben.

Sommige bedrijven geven de fonts echter ook mee zonder aan de verwerker te vragen of men het gebruiksrecht van de betreffende fonts heeft of zonder expliciet te eisen dat men de fonts zelf moet aanschaffen. Ze vragen uitsluitend om de opdracht uit te voeren en de fonts daarna te verwijderen. De toezegging dat dit gebeurt wordt dan schriftelijk afgegeven en de bezitter van de originele fonts hoopt dat de verwerker zich daaraan houdt zodat hij niet verantwoordelijk gesteld kan worden bij controle. De praktijk is dat men de fonts veelal op de RIP of server laat staan. Als men zelf niet in het bezit is van deze fonts en de eventuele multi user licentie bij het gebruik op meerdere apparaten niet heeft, is men, ondanks de eventuele aanwezigheid van een schriftelijke overeenkomst tussen aanmaker en verwerker, dus illegaal bezig.

Diverse ontwerpers en reclamebureaus vragen van de verwerker daarom soms ook een aanvullende schriftelijke vrijwaring voor vervolgschade. Ondanks de aanwezigheid van een document dat het gebruik en de mogelijke vervolgschade regelt is een dergelijke werkwijze, zonder de uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van de fontproducent, niet toegestaan. Enkele fontproducenten voorzien in een zogenaamde 'uitdraaiovereenkomst' waarbij de licentienemer (de ontwerper of het reclamebureau) de licentiegever (fontproducent) desgewenst schriftelijk informeert over de verwerkers die van een dergelijke serviceovereenkomst of uitdraaiovereenkomst gebruik maken.

Bij de fonts van de Linotype Library (en de meeste andere merken fonts) mag dat echter niet. Uitsluitend voor een beperkt aantal fonts, het Compatil lettersysteem is daar een voorbeeld van, kent Linotype Library een zogenaamde '2-bedrijven licentie'.

Ontwerper en verwerker dienen de fonts dus te hebben

Sommige bedrijven zijn zich bewust van het gebruik van illegale fonts en accepteren het risico; andere bedrijven hebben geen idee wat men nu fout doet omdat men nagelaten heeft het probleem nauwkeurig te inventariseren en dus onder ogen te zien. Dit wordt mede veroorzaakt doordat, in een aantal gevallen, de licentienemers van de oorspronkelijke fonts (de ontwerpers of andere opdrachtgevers) standaard de complete set, met de op de uitdraai- of drukopdracht betrekking hebbende fonts, op een digitaal medium aanbrengen en uit handen geven. Ook om PDF's voor drukwerk te kunnen corrigeren geeft men soms fonts mee.

Wij willen nogmaals benadrukken: dat is niet toegestaan. Een dergelijke werkwijze mag uitsluitend als de verwerker (prepressbedrijf, printerbedrijf of drukker) – bij voorkeur schriftelijk – verklaart de betreffende fonts zelf aangeschaft te hebben.

Als een reclamebureau of ontwerper, bij een software update van bijvoorbeeld tekensoftware, gratis een nieuw 1 CPU-font krijgt wordt hij soms ook verplicht een licentie te kopen om een dergelijk font op een PostScript RIP uit te mogen draaien.

Soms mag een dergelijk font uitsluitend in een ATM-bitmap (Adobe Type Manager) geprint worden en zal men de licentie voor bijvoorbeeld een PostScript RIP extra moeten kopen.

De verwerker moet het betreffende font dan zelf ook aanschaffen. Een gebruiker van deze nieuwe, veelal gratis verstrekte, fonts krijgt weliswaar nieuwe mogelijkheden maar riskeert tegelijkertijd een boete als men de juiste licenties voor het gebruik op meer werkstations en RIP's niet goed heeft geregeld.

Acties

Wil men deze problemen voorkomen dan kan men het volgende doen:

- Als licentienemer de te gebruiken fonts en de eventueel benodigde multi user licentie (MUL) rechtmatig aanschaffen. Alle gratis fonts waarvoor maar een beperkte licentie aanwezig is verwijderen of zo markeren dat ze niet voor de externe productie kunnen worden ingezet. Sommige fontmanagementsoftware biedt de mogelijkheid daartoe.
- Als verwerker alle fonts ook zelf aanschaffen. Indien men deze fonts, compleet met een licentie voor voldoende apparatuur, legaal verkregen heeft mag men de door de klant meegeleverde fonts ook voor de normale productie van andere objecten inzetten. De licentie voor die specifieke fonts is immers aanwezig.

Problemen

Onderstaand een opsomming van enige aandachtspunten en problemen:

- Elke CPU van elk werkstation (waar bijvoorbeeld Adobe Type Manager op gebruikt wordt) geldt als CPU en telt dus mee bij de berekening van de multi user licentie (MUL).
- Elk werkstation met 'Display PostScript' telt ook mee. Een oude, onder NextStep werkende PC met DPS telt dus als een CPU; het werkstation interpreteert het bestand.
- Elke RIP waar fonts opgeslagen worden (dus elke RIP met eigen schijf van recorder, proofer en printer) geldt ook als een CPU. Alle werkstations en RIP's tellen mee.
- De home- of portable computer voor de bediener die tijdelijk thuis werkt (en waarvan de werkplek niet gelijktijdig in gebruik is door anderen) telt niet mee bij de berekening van het aantal apparaten. Dit geldt voor Adobe en Linotype fonts.
- Sommige Adobe PostScript fonts (zoals soms meegeleverd bij de Adobe Illustrator tekensoftware) mogen standaard uitsluitend op 1 werkplek gebruikt worden.
- In enkele gevallen mag men de op die manier verkregen fonts slechts gebruiken als '2 CPU-licentie' op één werkplek en één printer. Welke conditie geldig is staat op de verpakking, meegeleverde PDF of factuur.
- De bij ATM software meegeleverde fonts mogen soms ook slechts op één apparaat gebruikt worden. De ATM software mag overigens ook slechts op één werkplek ingezet worden. Als er een niet-PS-printer met behulp van ATM (de bitmapgeneratie dus) aangestuurd wordt geldt een dergelijke printer zonder RIP niet mee in de telling. De fonts worden in dit geval namelijk niet in een RIP of de daaraan gekoppelde harde schijf of geheugen van de printer opgeslagen en daar gebruikt.
- Andere fonts (die destijds bijvoorbeeld op een floppy disk geleverd werden) mogen slechts op 1 uitvoerapparaat en 4 werkstations (5 CPU's in totaal) of slechts 1 uitvoerapparaat en 5 werkstations (6 CPU's) gebruikt worden.

- Er zijn destijds van enkele fonts zelfs 1 CPU-, 2 CPU-, 7 CPU- en 12 CPU-versies geleverd. De 'Just in Time' fonts en de FontExplorer 'vrijmaakfonts' van Linotype Library kennen standaard de condities van in het totaal 5 apparaten of CPU's.
- Voor activiteiten waarbij de fonts uitsluitend ingezet worden om aangeleverde bestanden te belichten (en men deze fonts dus nooit op andere werkplekken en RIP's inzet) kan men volstaan met een licentie voor het werkstation en de RIP van het uitvoerapparaat. In dat geval volstaat soms een licentie voor 5 CPU's; in de praktijk worden, i.v.m. het gebruik van meerdere printers en belichters en de back-up daarvoor, de fonts toch meestal op meerdere werkstations en RIP's geplaatst. De standaard licentie voor 5 CPU's voorziet daar dan meestal niet meer in.
- Sommige 'Whole Library' fontcollecties met reeds-vrijgemaakte fonts op cd-rom hebben een gebruiksrecht voor 2 of 5 uitvoerapparaten; andere collecties voor 10 of 20 apparaten. De GoldEdition 1.0, 1.1, 1.5, 1.6, 1.6E, 1.6ER en 1.7 mogen standaard op 20 CPU's (werkstations/RIP's) gebruikt worden. Het aantal uitvoerapparaten kent daarbij géén beperkingen mits het binnen het totaal van die 20 CPU's valt. Bij de GoldEdition 1.7 en de OpenType Flirt collectie kent men ook het maximum aantal van 10 CPU's.
- Een enkele fontcollectie met reeds-vrijgemaakte fonts op cd-rom heeft een 2-bedrijven-gebruiksrecht voor 20 CPU's (werkstations/RIP's). Beide bedrijven tekenen daarvoor een schriftelijke overeenkomst waarin het gebruik en het maximum aantal CPU's per bedrijf omschreven staat. In tegenstelling tot een zogenaamde Multi Site Licentie behoeven beide bedrijven hierbij niet tot één juridische eenheid te behoren. Een uitgever en drukker kunnen op die manier met een dergelijke licentie met die bewuste fonts werken.
- Linotype hanteert 2 prijsniveaus bij het uitbreiden van de licentie. Een voor de upgrade van fonts die binnen 3 jaar na aanschaf uitgebreid worden met meer Multi User Licenties en een hoger niveau voor de upgrade van oudere fonts.

Standaard een licentie voor 5 CPU's

Standaard wordt er meestal het gebruiksrecht voor 5 CPU's verstrekt. Stel dat men 3 Post-Script recorders, 4 printers met RIP en 8 Macintosh als werkstations heeft.

Men zal de fonts dus gebruiken op totaal 15 werkplekken/CPU's en moet er bij het gebruik van standaard fonts dus een multi user licentie voor minimaal 10 aanvullende apparaten aangeschaft worden. Voor de via Adobe aangeschafte fonts, die veelal gratis met Illustrator mee kwamen en op slechts één werkplek gebruikt mogen worden, is dan zelfs een aanvullende multi user licentie voor minimaal 14 aanvullende CPU's (RIP's en werkplekken) nodig.

Fontregistratie

Het is zaak om alle gebruikte software en alle gebruikte fonts goed te registreren. Sommige fonts zijn meerdere malen aanwezig. Denkt u maar aan collecties als 'Essentials' of 'Take-Type' waarvoor men een beperkte licentie heeft terwijl men ook een normaal font op floppy disk heeft aangeschaft. Ook zijn er soms fonts gratis meegeleverd met een update van software. Maar gratis meegeleverde fonts vallen ook onder de normale licentievoorwaarden. U kunt de media waarmee de fonts werden geleverd, de back-ups en de facturen gebruiken om een goed totaaloverzicht te maken. Een dergelijk document kan ook gebruikt worden voor de opgave van de aanwezige letters. Sommige accountants staan er ook op dat men een goede registratie opzet waardoor het beheer – en de omschrijving van verantwoordelijkheden bij verwerking van elders gemaakte bestanden – goed geregeld is. Er bestaat ook font-managementsoftware die in een database bijhoudt welke fonts voor welk gebruiksrecht verkregen zijn en verwijst naar de oorspronkelijke documenten als orders, facturen en licentieovereenkomsten. Elke fontgebruiker is verplicht over de relevante schriftelijke licentiedocumenten te beschikken.

De fontlicenties goed regelen

Het is dus zaak de licenties voor fontsoftware en fonts goed te regelen.

Er staan de gebruiker diverse mogelijkheden ter beschikking:

- Losse fonts aanschaffen en eventueel een aanvullende multi user licentie of MUL regelen.
- Zogenaamde fontcompilaties (als LT Essentials 1 en 2) aanschaffen en eventueel ook hiervoor een MUL regelen.
- Een 'Whole Library' (als LT GoldEdition 1.7) installeren en eventueel een aanvullende multi user licentie voor de extra CPU's regelen.
- Een combinatie van deze mogelijkheden.

Dit laatste gebeurt bijvoorbeeld bij uitgeverij waar een beperkt aantal fonts op relatief veel werkplekken gebruikt wordt voor bijvoorbeeld redactieteksten en rubrieksadvertenties en daarnaast veel fonts op relatief weinig werkplekken voor bijvoorbeeld advertentie- en paginaopmaak. Alle fonts worden in een dergelijke situatie ook geplaatst op de RIP's en servers vóór de RIP's. Bij servergebaseerde fontmanagementprogramma's kan men voor de verschillende gebruikersgroepen afzonderlijke fontsets definiëren en de licenties controleren.

Multi user eenheden berekenen

De multi user licentie (MUL) van Linotype Library regelt het gebruiksrecht voor fonts op meerdere werkplekken en RIP's. Het is gebaseerd op eenheden waarbij per eenheid een vergoeding betaald dient te worden. De prijs per eenheid is variabel en afhankelijk van het aantal. Als het aantal eenheden groter wordt daalt de relatieve prijs per eenheid. Er zijn 5 variabelen voor de berekening:

- Het aantal fonts dat werkelijk in gebruik is.
- Het aantal fonts dat in het oorspronkelijke gebruiksrecht is omschreven.
- Het aantal werkplekken en RIP's (totaal aantal CPU's) dat nu in gebruik is of dat men binnenkort denkt te gaan gebruiken.
- Het aantal werkplekken en RIP's dat in het oorspronkelijke gebruiksrecht is omschreven.
- Het tijdstip van aanschaf van de oorspronkelijke fonts. Binnen drie jaar betaalt men het verschil, na drie jaar de kosten van de extra fonts en licenties.

Elk van de grootheden (fonts en werkplekken/CPU's) telt als component voor de berekening van het aantal eenheden. Fontsets met aparte kleinkapitalen en 'Expertsets' gelden elk als een apart font. Pi-fonts gelden eveneens als apart font en worden bij de letterfonts en speciaal-tekenfonts opgeteld. De vermenigvuldiging van fonts en CPU's resulteert in het aantal multi user eenheden. Het totale aantal eenheden waarvoor geen gebruiksrecht aanwezig is bepalen de prijs van de aanvullende multi user licentie of MUL. Omdat voor OpenType fonts andere prijzen gehanteerd worden zijn de MUL-berekeningen anders. Er zijn bovendien verschillen tussen de OT-Std-, OT-Pro- en OT-Com-uitvoeringen. Datzelfde geldt voor de zogenaamde XSF-TrueType fonts met een uitgebreide characterset.

Een goede registratie van zowel de fonts, de fontsoorten als de in gebruik zijnde apparatuur is dus nodig om de juiste berekeningen te kunnen maken.

Voor complete fontcollecties als de LT GoldEdition 1.7, ITC Full Library, Elsner + Flake Fontinform 6.1, LT Avenir Next, LT Univers, LT Neue Helvetica, LT Essentials 1 en 2 Collection, LT Fresh Cream, LT Syntax Sans, LT Syntax Letter, LT Syntax Serif, LT Finnegan, LT Gianotten, TakeType 2.1, 3.1, 4 en 5 Collection en LT Zapfino Extra geldt een vaste MUL-prijs per CPU. Bij complete Platinum fontcollecties geldt dat ook. Voor deze collecties is het ook gemakkelijk om de kosten per werkplek of RIP uit te rekenen. Men hanteert hiervoor een prijs per CPU die per collectie kan verschillen. Ook hier geldt: hoe meer cpu's, hoe lager de prijs van de fonts en van de MUL's.

Mediakeuze

Fonts kunnen op diverse media geleverd worden. Oorspronkelijk werden de PostScript fonts op floppy geleverd. Nu gebruikt men dat medium nog uitsluitend om speciale fonts (bijvoorbeeld EuroFont lettertekensets) en uitzonderlijke TrueType fonts te leveren. De twee meest gebruikte mediasoorten op dit moment zijn de versleutelde cd-rom met selecteerbare vrijmaakcodes en de cd-rom met reeds-vrijgemaakte fonts. Voor zeer uitgebreide collecties met veel fonts in verschillende technieken hanteert Linotype Library ook DVD als medium. Bij updates worden, naast de licenties ook de mediakosten extra in rekening gebracht.

Fonts met behulp van internet bestellen

Een deel van de Linotype fonts en fontsoftware kan ook online aangeschaft worden via de internet sites van Linotype en haar verschillende dealers. Fontcollecties als de Platinum serie, diverse compilaties en collecties als ITC Full Library 840, LT OpenType Flirt en GoldEdition evenals de verschillende MUL- en MSL-eenheden kunnen echter uitsluitend via de lokale dealers aangeschaft worden.

Value Packs of eCD collecties

Naast losse fonts, fontfamilies en fontcompilaties zijn er ook zogenaamde Value Packs of eCD's. Deze fontcollecties bestaan uit verschillende fonts in slechts één platformsamenstelling waarbij men al deze fonts in één keer via de website aanschaft. Het voordeel daarvan is dat men alle gewichten en uitvoeringen in die bewuste standaarduitvoeringen in één keer verkrijgt terwijl de kosten per font daarbij lager zijn. Er bestaat meestal een Mac/PS-uitvoering en een die voor Windows de PC/PS- of PC/TT-fonttechniek kent. De Mac/TT-fontsoftware is niet als Value Pack of eCD verkrijgbaar. Van de meeste van deze eCD's zijn ook uitvoeringen op een normale (fysieke) cd-rom beschikbaar. Het voordeel daarvan is dat ze niet alleen goedkoper zijn dan los aangeschafte fonts maar dat men ook de beschikking krijgt over alle beschikbare fontsoftwarevarianten als Mac/PS, PC/PS, PC/TT en soms zelfs Mac/TT. Bij het gebruik van meer dan één platform of fontsoort zijn cd-rom fonts ook aanzienlijk goedkoper dan deze Valuepack- of eCD-uitvoeringen. Tot de Valuepacks behoren o.a. LT Comic, LT Essentials 1 en 2, LT Festive Greetings, LT Frutiger, Frutiger Life, Futura, LT Finnegan, LT Gianotten, ITC Franklin Gothic, Gill Sans, Helvetica, LT Neue Helvetica, Lomo, Lucida, ITC Officina Sans, Agfa Rotis, Sassoon, Season Greetings, LT Spring, LT TakeType 2.1, 3.1, 4 en 5, Univers, LT Zapf Essentials en Linotype Zapfino.

Het Linotype Library fontprogramma

De Linotype fonts kunnen als losse fonts vrijgemaakt worden vanaf cd-rom of als complete collectie reeds-vrijgemaakte fonts op floppy disk, cd-rom of DVD aangeschaft worden.

De Linotype Library FontExplorer 1.7 cd-rom

Deze cd-rom met zogenaamde vrijmaakcodes is er in een uitvoering voor Mac en een voor PC. Voor de Mac staan er ruim 5.700 verschillende versleutelde fonts; voor Windows zijn er ruim 7.700 verschillende fonts. Voor de vrij te maken fonts geldt een gebruiksrecht van 5 CPU's. Veel fonts zijn zowel in PS als TT aanwezig maar het is ook mogelijk dat een letter uitsluitend in één fonttechniek beschikbaar is. De gebruiker kan met behulp van een intelligent navigatiesysteem kiezen uit 4.706 varianten. Het gaat hier om 3.980 Linotype Library fonts aangeduid met het LL-symbool en 726 fonts van de 'Elsner + Flake Fontinform 6.1' collectie die voorzien zijn van het EF-symbool. Aangezien er ook fonts zijn die uitsluitend in de TT-techniek op deze cd-rom aanwezig zijn is het totale aantal verschillende fonts ruim 4.700. Voor de Mac/PS kan men er maximaal 4.522 selecteren. Daarnaast zijn er versies zonder en versies met euroteken. In het totaal bijna 14.000 combinaties van fonts en uitvoeringen.

De FontExplorer 1.7 software stelt alle letterfonts in alle classificaties en specificaties in een interactieve databank ter beschikking. Via een selectiemethode kan met behulp van semantische profielen een keuze worden gemaakt. Bij de keuze kan men stijlaanwijzingen of associatieve aanwijzingen meegeven. Op basis van verschillende eigenschappen maakt de software een keuze uit de aanwezige lettertypen die aan dat profiel beantwoorden. De beste keuze maar ook alternatieven worden de gebruiker getoond.

Er bestaat de mogelijkheid ook op speciale technische kenmerken, bijvoorbeeld een vette, zeer smalle, schreefloze letter te zoeken. In het voorbeeldvenster wordt de letter weergegeven. Deze FontExplorer 1.7 is er in een variant voor Mac en een voor PC. Een 2-delige gedrukte catalogus met ruim 290 pagina's met een compleet letteroverzicht is eveneens beschikbaar. De fonts worden met behulp van een vrijmaakcode in de uitvoering voor PS of TT beschikbaar gemaakt. Op de cd-rom voor Mac zijn ook ruim 1.190 Mac/TT-fonts aanwezig en de PC-uitvoering heeft zelfs 3.191 fonts in TT. Ook enige OT-fonts komen op de FontExplorer voor. Naast de op de FontExplorer cd-rom voorkomende letters met standaardlicenties voor 5 CPU's zijn ook hier multi user licenties mogelijk. Met behulp van deze cd-rom kan men ook een goed systeem opzetten om de totale fontvoorraad te registreren. Ook een groot deel van de hier gehanteerde fontnamen en fontnummers kunnen daartoe gebruikt worden. De indeling van soorten en varianten is volgens de internationale standaards. Als men snel over een font moet beschikken is deze techniek ideaal; in spoedsituaties kan men zelfs de vrijmaakcodes via e-mail ontvangen. Daarnaast kan men met behulp van de site www.linotype.com ook zelf fonts selecteren, bestellen en per creditcard betalen. Bij locale dealers kunt u soms ook via internet bestellen en als geregistreerde klant normaal gefactureerd worden. Dat is afhankelijk van de met u overeen te komen condities.

De Linotype GoldEdition 1.7

De LT GoldEdition 1.7 collectie met 3.980 fonts heeft de LL-fonts uit de LT FontExplorer 1.7 catalogus die reeds vrijgemaakt zijn voor het gebruik op maximaal 10 of maximaal 20 CPU's. Men investeert daarbij in een licentie voor een groot aantal niet-vrij selecteerbare fonts op cd-rom of DVD. In veel gevallen is dit een aantrekkelijke oplossing omdat men vrijwel elke fontuitbreiding vanaf deze cd-rom snel kan realiseren zonder daarbij extra kosten te maken zolang men niet meer dan 20 CPU's inzet. De fonts zijn zowel in de uitvoering voor Mac/PS (3.756 stuks) als PC/PS (3.763 stuks) aanwezig. Daarnaast zijn ook 1.076 fonts voor Mac/TT.

Er zijn 3.497 fonts voor PC/TT beschikbaar. Daarnaast zijn er 2.421 fonts die voorzien zijn van het euroteken. 2.072 in Mac/PS, 1.827 in PC/PS, 2.049 in PC/TT en 307 fonts in Mac/TT. In het totaal 6.255. De pi-fonts, veel CE-fonts, de tekenfonts en de niet-Romaanse fonts hebben geen of nog geen euroteken. Van 550 ITC-fonts zijn ook de eurouitvoering aanwezig. Ook van een klein aantal oorspronkelijke Adobe letters zijn er nog geen euroteken omdat Adobe daarvoor nog geen juist teken beschikbaar kon stellen. Wij verwachten dat Adobe deze fonts binnenkort zal modifieren. Voor de GE 1.7 zijn ook MUL- en MSL-licenties beschikbaar. Er is een speciale 2-delige catalogus met alle fonts van de GoldEdition 1.7.

De Elsner + Flake Fontinform 6.1 cd-rom fontcollectie

Deze cd-rom collectie met 726 PS-fonts van o.a. ATF, Bauer Types, Letraset, Linotype en ITC is in het Linotype Library leveringsprogramma opgenomen. Met 726 veel voorkomende fonts zoals de Arsis, Aurelia, Balloon, Barmeno, Brody, Camelia, Demos, Dynamo, Engravers, Folio, Magna, Gamma, Horatio, Imprimur, Litera, Lucida, Maxima, Modern, Old English, ITC Panache, Plaza, Praxis, Renault, Shamrock, Spirit, Stymie, Swift, Van Dijk, Vivaldy en ITC Zapf Book. Van een groot deel van de fonts zijn ook eurotekens aanwezig. Het euroteken zit soms echter niet op de standaardpositie waardoor er een afwijkende code gehanteerd moet worden. In de Mac/PS-uitvoering is het euroteken veelal op de positie 240 van het Apple logo geplaatst. Gebruiksrecht: 20 CPU's. Uitvoering: Mac/PS, PC/PS standaard. Deze fonts behoren tot de FontExplorer 1.7 collectie.

De Linotype fonts van de FontExplorer 1.7 en die van de Elsner + Flake Fontinform 6.1 worden samen in de Linotype FontExplorer 1.7 catalogus weergegeven.

De Linotype OpenType Flirt Collection 1.0

De LT OpenType Flirt collectie (OT-F 1.0) met 1.392 OT-fonts heeft zowel Linotype als Adobe fonts die reeds vrijgemaakt zijn voor het gebruik op maximaal 10 of maximaal 20 CPU's. Er zijn 1.167 otf-fonts van Adobe én Linotype en 225 fonts van Linotype. Men investeert daarbij in een licentie voor een groot aantal niet-vrij selecteerbare fonts op cd-rom. Er zijn .otf-uitvoeringen in CCF-outline en .tff-fonts in TTF-outline. Omdat OT nog niet door alle programma's goed ondersteund wordt heeft men ook alle beschikbare PS- en TT-fonts van de overeenkomstige Linotype letters in deze collectie opgenomen. Er zijn 976 Mac/PS- en 868 PC/PS- fonts aanwezig. Daarnaast zijn er ook 893 PC/TT-fonts. Alle ruim 550 tekst-fonts zijn voorzien van het euroteken. Veel pi-fonts, de tekenfonts en de niet-Romaanse PS-fonts hebben geen euroteken. Voor de OT-F-Collection 1.0 zijn ook MUL- en MSL-licenties beschikbaar. Er is ook een combinatie van de GE 1.7 met deze 1.392 OT-fonts. Een groot deel van deze letters worden in de FE 1.7 catalogus weergegeven; een beperkt deel echter niet.

Aanvullende cd-rom fontcollecties

Daarnaast zijn er meerdere cd-rom collecties in het leverprogramma opgenomen.

Ze zijn te verdelen in cd-rom's met fonts die niet tot de GoldEdition 1.7 behoren en cd-rom's met fonts die ook onderdeel zijn van de GoldEdition 1.7 collectie. De productomschrijvingen geven daarover uitsluitend.

De **Linotype Platinum Collection** bestaat uit een verzameling van cd-rom's met exclusieve Linotype Library lettersoorten die ook met behulp van de FontExplorer 1.7 besteld en vrijgemaakt kunnen worden. Ze komen echter niet voor op de GoldEdition 1.7 fontcollectie. Ook van deze fonts kan men ook een gebruiksrecht voor losse fonts en zonodig aanvullende MUL- en MSL-licenties verkrijgen. Op dit moment bestaat de collectie uit de volgende cd-rom's: LT Avenir Next, LT Frutiger Next, LT Optima nova, LT Sabon Next, LT Syntax Sans, LT Syntax Letter, LT Syntax Serif, LT Univers 3.0, LT Compatil 5.0.

Per 1 juli 2004 zijn dat in het totaal ruim 320 fonts in de Platinum uitvoering.

De **Linotype Avenir Next** cd-rom heeft 24 fonts variërend van de condensed ultralight tot de black italic. De Zwitser Adrian Frutiger ontwierp de oorspronkelijke Avenir in 1988. In 2002 en 2003 heeft men onder leiding van Adrian Frutiger en in samenwerking met Linotype's Type Director Akira Kobayashi, de geheel vernieuwde LT Frutiger Next ontworpen met 6 gewichten van ultralight, regular, medium, demi, bold en heavy met de daarbij behorende echte cursieven en de 6 condensed variant met wederom de gewichten van ultralight tot heavy en ook weer compleet met cursieven. Voor alle varianten zijn er ook kleinkapitalen en mediëvalcijfers beschikbaar. Deze geheel vernieuwde uitvoering is als complete familie van 24 CCF-OpenType Pro fonts op CD verkrijgbaar. Losse CCF-OT-fonts zijn ook mogelijk. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PC/platformonafhankelijk OpenType. Deze fonts behoren niet tot de GoldEdition 1.7 collectie. Van 8 basisletters van de Avenir Next zijn er ook de TTF-OT-versies leverbaar. Zij zijn vooral voor corporate-toepassingen geschikt en hebben elk 387 tekens in de OT-Com-uitvoering en hebben de XSF-kwaliteit voor optimale beeldschermweergave..

De **Linotype Frutiger Next** cd-rom heeft 18 fonts variërend van de compressed light tot de black italic. Adrian Frutiger ontwierp de oorspronkelijke Frutiger in 1957 voor de huisstijl van het vliegveld Charles de Gaulle. In de loop der tijd zijn er verschillende varianten beschikbaar gekomen. Ze zijn o.a. herkenbaar aan het 2-cijferige getal vóór de aanduiding van de variant. In 1999 en 2000 heeft Linotype Library onder leiding van Adrian Frutiger de geheel vernieuwde LT Frutiger Next ontworpen met 6 gewichten van light, regular, medium, bold, heavy en black met de daarbij behorende echte cursieven en de condensed variant met wederom 6 gewichten van light tot bold. Deze vernieuwde uitvoering is als complete familie van 18 fonts op CD verkrijgbaar. Losse fonts zijn ook mogelijk. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, PC/PS en PC/TT. Deze fonts behoren niet tot de GE 1.7collectie.

De **Linotype Optima nova** cd-rom heeft 40 fonts variërend van de light tot de black italic. Hermann Zapf ontwierp de oorspronkelijke Optima in 1952 voor de combinatie Stempel en Linotype. In de loop der tijd zijn er verschillende varianten voor regelzetmachines en losse letter bijgekomen. Er waren geen echte cursieven beschikbaar. De PostScript uitvoering was gebaseerd op de Linotype uitvoering voor geduplexte fotozetmatrijzen. Die uitvoering is compatibel aan de digitale fotozetvariant en hoort tot de huidige Adobe fonts en de Linotype FE- en GE-collectie.

In 2002 heeft Zapf, in samenwerking met de Japanse letterontwerper Akira Kobayashi, de geheel vernieuwde LT Optima nova ontworpen met 7 gewichten light, regular, medium, demi, bold, heavy en black en de daarbij behorende echte cursieven. Voor grotere corpsen is de LT Optima nova Titling beschikbaar. Deze heeft een grote collectie speciale ligaturen. Met een groter contrast en iets afgeronde hoeken is dit ook een ideale letter voor boekomslagen, posters en lichtreclames. Naast de 14 normale uitvoeringen kent men 10 fonts met mediëvalcijfers en 10 met kleinkapitalen waarbij ze dezelfde hoogte hebben als de onderkast x. De mediëvalcijfers combineren goed met de staartletters. Daarnaast zijn er 5 fonts als Optima nova condensed van light tot bold. Deze geheel vernieuwde uitvoering is als complete familie van 40 fonts op cd-rom verkrijgbaar. Losse fonts zijn ook mogelijk. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, PC/PS en PC/TT. Deze fonts behoren niet tot de GoldEdition 1.7.

De **Linotype Sabon Next** cd-rom heeft 47 fonts variërend van de regular tot de black italic. De Duitser Jan Tschichold ontwierp de oorspronkelijke Sabon in 1967 voor de combinatie Linotype, Monotype en Stempel. In de loop der tijd zijn er verschillende varianten voor regelzetmachines en losse letter beschikbaar gekomen. Later ook voor fotografisch zetten.

De PostScript uitvoering was gebaseerd op de Linotype uitvoering voor geduplexte fotozetmatrizen. Die uitvoering is compatibel aan de digitale fotozetvariant en hoort tot de huidige Adobe fonts en Linotype FE- en GE- collectie.

In 2002 heeft de Franse ontwerper Jean-Francois Porchez de geheel vernieuwde LT Sabon Next ontworpen met 4 gewichten regular, demi, bold en black en de daarbij behorende cursieven. Voor grotere corporsen is de Sabon Next Display beschikbaar. Deze komt het meeste overeen met de oorspronkelijke Stempel Sabon handletterversie. Met een groter contrast en betere cursieven is dit ook een ideale letter voor boekomslagen en ander commercieel drukwerk.

Naast deze 12 normale uitvoeringen kent men 12 fonts met mediëvalcijfers en 10 met kleinkapitalen waarbij ze exact dezelfde hoogte hebben als de onderkast x waardoor ze goed combineren met rompletters voor unicase-uitvoeringen. Daarnaast zijn er 12 fonts met eind- en beginletters, superieure onderkastletters, superieure en inferieure breukcijfers, proportionele en tabelcijfers en mediëvalcijfers in tekst- en tabeluitvoering. Deze Alternate uitvoering kent naast de normale ligaturen ook een groot aantal extra ligaturen. Het euroteken is er in de normale en mediëval uitvoering op cijferbreedte en in de brede 'Brussel' uitvoering. Daarnaast ook afwijkende uitvoeringen van de j-, f- en Q.

Het ornamentenfont kent een groot aantal door Tschichold destijds ontworpen en nu aangepaste ornamenten en pi-tekens. Deze geheel vernieuwde uitvoering is als complete familie van 47 fonts op cd-rom verkrijgbaar. Losse Platinum fonts zijn ook mogelijk. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, PC/PS en PC/TT. Deze fonts behoren niet tot de GoldEdition 1.7.

De **Linotype Syntax (Sans)** cd-rom heeft 30 fonts variërend van de LT Syntax Sans light tot de LT Syntax Sans black italic. Hans Eduard Meier uit Zwitserland ontwierp de oorspronkelijke Syntax in 1968 voor fotografisch zetsel en loodzetsel.

In 1986 kwam de PS-uitvoering bij Adobe en Linotype uit. In de loop der tijd zijn er vijf PostScript varianten beschikbaar gekomen. Van de Black en Extra Black waren echter géén cursieve uitvoeringen aanwezig. In 1999 heeft Meyer de geheel vernieuwde LT Syntax Sans ontworpen met 30 varianten waaronder Small Caps en Oldstyle Figure varianten.

Van de Syntax Sans light, regular en medium zowel SC als OsF, van de bold, heavy en black de OsF- uitvoeringen waardoor de LT Syntax Sans ook voor leesteksten uitermate geschikt is. Deze geheel vernieuwde uitvoering is als complete familie van 30 fonts op cd-rom verkrijgbaar. Losse Platinum fonts zijn ook mogelijk. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, Mac/TT, PC/PS en PC/TT. Deze fonts behoren niet tot de GoldEdition 1.7. Van de LT Syntax (Sans) zijn alle 30 PC/TT-fonts ook in de XSF-kwaliteit beschikbaar.

De **Linotype Syntax Letter** cd-rom heeft 24 fonts variërend van de LT Syntax Letter light tot de LT Syntax Letter black italic. Meier ontwierp de Syntax Letter in 6 gewichten met cursieven en daarnaast ook de OsF-uitvoeringen waardoor de LT Syntax Letter ook voor correspondentie uitermate geschikt is en ze is daarnaast uitstekend te combineren met de LT Syntax Sans en LT Syntax Serif. Deze uitvoering is uitsluitend als complete familie op deze CD verkrijgbaar. Als extra zijn op deze cd-rom ook de 5 Syntax Lapidar en 5 Lapidar Display fonts (beide uitvoeringen in gewichten van regular tot black) aangebracht. Ze kunnen samen als gehele collectie met 34 vrijgemaakte fonts geleverd worden. Losse fonts zijn ook mogelijk. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, Mac/TT, PC/PS en PC/TT. De meeste fonts behoren niet tot de GoldEdition 1.7 collectie. Uitsluitend de Syntax Lapidar en Syntax Lapidar Display zijn daar een onderdeel van.

De **Linotype Syntax Serif** cd-rom heeft 30 fonts variërend van de LT Syntax Serif light tot de LT Syntax Serif black italic. Meier ontwierp de Syntax Serif in 6 gewichten met cursieven en daarnaast ook de SC- en OsF-uitvoeringen. De SC-variant is in light, regular en medium.

Ze zijn compleet met de daarbij behorende cursieven. Daardoor is de LT Syntax Serif ook uitermate geschikt is voor belletrische en handelsdrukwerk en ze is daarnaast uitstekend te combineren met de LT Syntax Letter en LT Syntax Sans. Ze kunnen per bedrijf of vestiging als gehele collectie met 30 vrijgemaakte fonts geleverd worden. Losse fonts zijn echter ook mogelijk. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, Mac/TT, PC/PS en PC/TT. Deze Platinum fonts behoren niet tot de GE 1.7 collectie.

De **Linotype Univers 3.0** cd-rom heeft 63 fonts variërend van de LT Univers Compressed ultra light 110 tot de Univers Extended extra black italic met nummer 942.

Adrian Frutiger ontwierp de oorspronkelijke Univers in 1957. In de loop der tijd zijn er 28 varianten beschikbaar gekomen. Ze zijn o.a. herkenbaar aan het 2-cijferige getal vóór de aanduiding van de variant en heet soms ook wel de Adobe Univers. In 1997 heeft Adrian Frutiger de geheel vernieuwde LT Univers ontworpen met een nieuw 3-cijferig systeem waarbij het eerste cijfer het gewicht, het tweede de breedte en het laatste cijfer de positie romein of cursief aangeeft. Deze vernieuwde uitvoering is als complete familie op deze cd-rom verkrijgbaar. Speciaal voor correspondentie zijn er ook 4 schrijfmachinevarianten (r, i, b en bi) van de LT Univers op de Univers 3.0 cd-rom opgenomen. De versie LT Univers 3.0 heeft 63 fonts en is voorzien van verbeterde hints voor de PC/TT-uitvoering. Ze worden als gehele collectie met 63 vrijgemaakte fonts geleverd. Losse fonts zijn ook mogelijk. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, Mac/TT, PC/PS en PC/TT. Deze fonts behoren niet tot de GE 1.7 noch tot de FE 1.7 collectie.

De 63 LT Univers fonts zijn ook los leverbaars als speciale PC/TT-fonts met XSF-hinting.

De **Linotype Compatil 5.0** is niet alleen een fontserie maar een compleet systeem gebaseerd op een idee van Professor Olaf Leu en Professor Reinhard Haus uit Duitsland en gaat uit van het gebruik van verschillende lettersoorten waarvan elk individueel teken in elke soort exact dezelfde breedte heeft. We kennen zogenaamde monospaced of niet-proportionele fonts waarbij alle tekens van het alfabet en elk cijfer en punctuatie dezelfde letterbreedte hebben. Bij de Compatil is elk teken proportioneel maar zijn de breedtes van elk individueel teken in elk van de vier letterstijlen identiek. Bij bijvoorbeeld jaarverslagen, handleidingen, woordenboeken en datasepublishingtoepassingen kan men van schreefloos naar schreef of van Antiqua naar Egyptienne switchen zonder dat de teksten verlopen. Maar ook van romein naar oblique of van gewone cijfers naar de speciale kleinkapitale cijfers. Alle woorden, alinea's of tekstblokken blijven, bij een gelijkblijvend corps, identiek van lengte of vorm.

Ze bestaat uit de Compatil Fact (Schreefloos), Compatil Exquisit (Renaissance), Compatil Letter (Slab Serif) en de Compatil Text (Barock-Antiqua). Van alle 4 de letters zijn er halfvette gewichten en van deze 8 fonts ook de uitvoeringen met kleinkapitalen en bijzondere mediëvalcijfers op dezelfde hoogte waarbij deze cijfers exact dezelfde breedte hebben als de normale cijfers. Ze kunnen daardoor gemakkelijk uitgewisseld worden. Bij al deze 16 fonts zijn de cijfers speciaal ontworpen voor optimale leesbaarheid omdat ze ook gemakkelijk herkend moeten kunnen worden in kleine corpsen en onder minder gunstige leesomstandigheden zoals op beeldschermen of bij reproductie op krantenpapier. Naast de regular en demibold gewichten zijn er in de versie 5.0 ook geslante cursieven (obliques). Deze unieke letter is als complete familie van 24 fonts op cd-rom verkrijgbaar waarbij standaard een gebruiksrecht verkregen wordt voor 20 CPU's. Aangezien de Compatil 5.0 als compleet letterassortiment op cd-rom vrijwel uitsluitend gebruikt zal worden voor complexe producties als jaarverslagen, huisstijlprojecten, kranten, tijdschriften en databasepublishing waarbij de creator en verwerker verschillend zijn en meestal ook op verschillende locaties zullen opereren is er een speciale '2-bedrijven gebruiksrecht'. Daarbij investeert de aanbieder (bijvoorbeeld de uitgever of ontwerper) en verleent hij de verwerker (bijvoorbeeld de drukker) het recht deze fonts voor correctie en output te gebruiken.

Ze worden als gehele Compatil 5.0 collectie met 24 vrijgemaakte fonts op cd-rom geleverd. Gebruiksrecht: 20 CPU's/2 bedrijven. Uitvoering: Euro; Mac/PS, Mac/TT, PC/PS en PC/TT. Losse fonts met een gebruiksrecht voor 5 cpu's zijn ook mogelijk. Deze fonts behoren niet tot de GE 1.7 collectie. De Compatil PC/TT-fonts zijn in de XSF-uitvoering. Het gaat hier om de uitvoering voor 'corporate' toepassingen en voorzien van hoogkwalitatieve Delta-hinting. Van alle 12 basisuitvoeringen (4 stijlen x de 3 gewichten) zijn die fonts beschikbaar.

Naast de GoldEdition 1.7, de E+F 6.1 Collection en de Platinum Collection kent Linotype ook een aantal fonts die men zowel als losse fonts als complete set op cd-rom levert.

De **Linotype Essentials 1 Collection** cd-rom heeft 125 veel voorkomende fonts zoals de Bauer Bodoni, PMN Caecilia, Centennial, Charme, Fette Fraktur, Flyer, Frutiger, Futura, Stempel Garamond, Gill Sans, Helvetica, Optima, Times Ten, Univers, University, Wilhelm Klingspor Gothisch en 8 verschillende pi-fonts waaronder EEC, European en Border. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, PC/PS en PC/TT. De fonts worden geleverd in een hybride Mac/PC-uitvoering. De meeste fonts behoren ook tot de LT GoldEdition 1.7 collectie.

De **Linotype Essentials 2 Collection** cd-rom heeft 164 veel voorkomende fonts zoals de Avenir, Carolina, Duc de Berry, Ergo, Eurofont, Eurostyle, Facts of Life, Finnegan, Franklin Gothic, Herculanum, Industria, Insigna, OCR-A en B, ITC Officina Sans en Serif, Omnia, Sabon, Shelley Script, ITC Stone Sans, Serif en Informal, Syntax, Tekton, Tetria, Wiesbaden Swing en Zapfino alsmede 15 verschillende pi-fonts waaronder Deconumbers, G-Festtag, Industrials en Linobats. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, PC/PS en PC/TT. De meeste fonts behoren ook tot de LT GoldEdition 1.7 collectie.

De Linotype '**Fresh Cream**' cd-rom fontcollectie heeft 113 fonts waaronder Icone van Adrian Frutiger, Conrad en ITC Silvermoon van Akira Kobayashi, Demos en Praxis van onze landgenoot Gerard Unger, Fineliner van Gary Munch en Mano en Veto van Marco Ganz. Deze compilatie is belangrijke aanvulling op de Essentials 1 en 2 basiscollectie. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, PC/PS en PC/TT. De meeste fonts behoren ook tot de LT GoldEdition 1.7 collectie.

De **Linotype Finnegan** cd-rom kent 22 fonts variërend van de LT Finnegan regular tot de bold italic. Het ontwerp is van de Duitser Jürgen Weltin uit 1993 en hij voorzag de regular, medium en bold van zowel SC- als OsF-uitvoeringen en de extra bold van de OsF-uitvoering waardoor de LT Finnegan ook voor grote hoeveelheden leestekst uitermate geschikt is. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, Mac/TT, PC/PS en PC/TT. De fonts behoren tot zowel de GE 1.7 als de FE 1.7 collectie.

De **ITC Franklin Gothic** cd-rom heeft 20 fonts variërend van de book tot en met de demi extra compressed. Ontworpen door Morris Benton en Victor Caruso. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, PC/PS en PC/TT. De meeste fonts behoren zowel tot de GoldEdition 1.7 als tot de FE 1.7 collectie.

De **Linotype Frutiger** cd-rom heeft 14 fonts variërend van de light 45 tot en met de extra black condensed 87. Alle door Adrian Frutiger ontworpen varianten van deze letter zijn op één cd-rom aanwezig. Inclusief verbeterde hinting voor de PC/TT-fonts. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, PC/PS en PC/TT. De fonts behoren zowel tot de GoldEdition 1.7 als tot de FE 1.7 collectie.

De **Linotype Frutigers Life Collection** is een compilatie op 3 cd-roms met 173 fonts van Adrian Frutiger. Daartoe behoren o.a. Apollo, Avenir, Didot, Centennial, Frutiger, Glypha, OCR-B, Ondine, Serifa, Univers, Vectora, Versailles en Westside. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Mac/PS, PC/PS en PC/TT. De collectie is verdeeld over 3 cd-roms met 64, 60 resp. 59 fonts waaronder enkele bonusfonts van de Frutiger Next en Univers 3.0. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, PC/PS en PC/TT. Een deel van deze fonts zijn als losse fonts beschikbaar en behoren zowel tot de FE als GoldEdition 1.7.

De **Futura** cd-rom heeft 20 fonts variërend van de light tot en met de extra bold condensed oblique. Alle varianten van Paul Renner staan op één cd-rom. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, PC/PS en PC/TT. De fonts behoren zowel tot de GoldEdition 1.7 als tot de FE 1.7 collectie.

De **Linotype Gianotten** cd-rom kent 12 fonts variërend van de Gianotten light tot de bold in romein en cursief/italic terwijl van de black uitsluitend de romein aanwezig is. Het ontwerp is van de Italiaan Antonio Pace en gebaseerd op de oorspronkelijke letter van Giambattista Bodoni. Men voorzag de Gianotten light ook van de SC indeling zodat ook de kleinkapitalen en mediëvalcijfers beschikbaar zijn. Mede daardoor is de LT Gianotten als Bodoni-achtige letter ook voor leestekst uitermate geschikt. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, PC/PS en PC/TT. De LT Gianotten fonts behoren tot zowel de GE 1.7 collectie als tot de gewone FE 1.7 collectie.

De **Linotype Gill Sans** cd-rom heeft 15 fonts variërend van de Gill Sans light tot en met de Display extrabold. Ook de door Eric Gill ontworpen light shadowed en shadowed versies zijn op deze cd-rom aanwezig. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, PC/PS en PC/TT. De fonts behoren zowel tot de GoldEdition 1.7 als tot de FE 1.7 collectie.

De **Linotype ITC Full Library** cd-rom collectie kent 840 ITC display- en headlinefonts waarvan een beperkt aantal fonts voorkomen op de GoldEdition 1.6 en de Elsner + Flake Fontinform 6.1 collecties. De fonts zijn ontworpen van de International Type Foundry, Fontek en Letraset. Er zijn 109 fonts met OsF mediëvalcijfers en 57 fonts met kleinkapitalen én mediëvalcijfers. Alle fonts werden zelf door ITC gedigitaliseerd. De Adobe/ITC-fonts als ITC Berkeley Old Style, ITC Isadora en ITC Machine behoren niet tot deze collectie. Linotype/ITC-fonts als ITC Gailliard, ITC Kabel en ITC Weidemann evenmin. De E+F/ITC-fonts als ITC Jamine, ITC Panache en ITC Quay Sans ontbreken eveneens. Dat maakt dat de ITC Full Library met originele ITC digitalisering en de andere ITC fontverzamelingen van Adobe, Elsner + Flake en Linotype Library perfect completeren. Soms zijn er overlappingen. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Mac en PC. Op deze cd-rom zijn de PS-varianten geplaatst terwijl van vrijwel alle letters ook de PC/TT-uitvoeringen aanwezig zijn. Deze fonts zijn voor een beperkt deel ook als losse fonts vanaf de FE 1.7 vrij te maken.

De **Linotype Neue Helvetica** cd-rom heeft 51 fonts variërend van de Neue Helvetica 25 ultra light tot en met de Neue Helvetica 93 black extended. Deze letter is sinds de introductie van het Mac OS X systeem ook als complete familie op cd-rom verkrijgbaar. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, Mac/TT, PC/PS en PC/TT. De fonts behoren zowel tot de GoldEdition 1.7 als tot de FontExplorer 1.7 collectie. Naast deze uitvoering voor PS en TT heeft Linotype ook een OpenType Pro uitvoering op cd-rom. Zij zijn gebaseerd op de CCF-outlines. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PC. Ze zijn ook als losse OT-Pro fonts beschikbaar. Deze OT-fonts behoren niet tot de GoldEdition 1.7 noch tot de FontExplorer 1.7 collectie.

De **Linotype Season's Greetings** cd-rom heeft 50 verschillende fonts waaronder veel pi-tekenen en afbeeldingen van kerstmannen, sterren en ornamenten die gebruikt kunnen worden voor de productie van kerstwensen, nieuwjaarsgroeten, posters, verpakkingen en ander gelegenheidsdrukwerk. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Mac/PS, Mac/TT, PC/PS en PC/TT. Op deze cd-rom zijn uitvoeringen voor PS geplaatst terwijl van veel letters voor TT aanwezig zijn. Een deel van deze fonts behoren ook tot de LT GoldEdition 1.7 collectie.

De **Linotype Festive Greetings** cd-rom heeft 20 verschillende fonts waaronder enkele pi-tekenen en ornamenten die gebruikt kunnen worden voor de productie van verjaarsagswensen, posters, uitnodigingen en ander gelegenheidsdrukwerk. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Mac/PS, PC/PS en PC/TT. Op deze cd-rom zijn uitvoeringen voor PS geplaatst terwijl van veel letters ook de TT-uitvoeringen aanwezig zijn. Een deel van deze fonts behoren ook tot de LT GoldEdition 1.7 collectie.

De **Linotype TakeType No. 2.1 Library** collectie kent 230 uitermate creatieve designerfonts waaronder de Agogo, Balder, Cerny, Contacta, Dot, Facsimile, Gotharda, Humanistika, Impacta, Killer, Mailbox, Mateo, Nordica, Octane, Rana, Salamander, Scrap, Vision en Zootype. Ze kent 30 pi- en symbolenfonts. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Mac/PS, Mac/TT, PC/PS en PC/TT. Op deze cd-rom zijn van de meeste letters zowel in de uitvoering voor PS als TT aanwezig. Een groot aantal eurotekens is in deze uitvoering ook aanwezig. Een deel van deze fonts behoren ook tot de FontExplorer en LT GoldEdition 1.7 collectie.

De **Linotype TakeType No. 3.1 Library** kent 139 creatieve designerfonts waaronder de Alphabet, Autentic, Aroma, Atlantis, Barok, Bix, Belle, Conrad, Charon, Cutter, Dot, Drop-ink, Ego, Element, Elissa, Facsimile, Grissy, Henry Axis, Inagur, Kaliber, Lichtwerk, Mild, Notec, Ordinar, Projekt, Punkt, Really, Rezidenz, Sansara, Scott, Schere, Siculla, Silver, Star-tec, Transis, Typo American, Wildfont en Zurpreis. Tien pi- en symbolenfonts als de Afrika, Afroculture, Dinsaures, Monday, Festtag en Tagesstempel horen bij de collectie. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Mac/PS, PC/PS en PC/TT. Op de cd-rom zijn van de meeste letters zowel de uitvoering voor PS als TT aanwezig. Eurotekens zijn in deze uitvoering ook aanwezig. Een deel van deze fonts behoren in de euroindeling tot de LT GE 1.7.

De **Linotype TakeType No. 4 Library** collectie kent 182 creatieve designerfonts waaronder bij de 57 tekstfonts de Albawing, CaseStudy, Cineplex, Dala, Escrip, Freytag en Gaius. Deze laatste fonts zijn van de Nederlandse kalligraaf en boekverzorger Julius de Goede. Tot de 75 displayfonts behoren Arab Stroke, Aspect, Automat, Chinese, Constitution, Lindy en Madame. De complete families van de Puritas, Rough en Sinah zijn aanwezig. Bij de 26 funfonts horen de Breeze, Choc en PaintIt. Ze worden gecompleteerd met 24 pi- en symbolenfonts als de Astrolo, Creative Arrows, Hieroglyphes, Squares en Smileface. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Mac/PS, PC/PS en PC/TT. Op de cd-rom zijn van de meeste letters zowel de uitvoering voor PS als TT aanwezig. Bij 97 fonts zijn de eurotekens aanwezig. Een deel van deze fonts behoort niet tot de LT GoldEdition 1.7 collectie.

De **Linotype TakeType No. 5 Library** collectie kent 204 creatieve designerfonts waaronder de 39 tekstfonts als Anaisdair van Richard Yeend, Berndal, Hawkhurst, Sesserif en White-nights. Tot de 78 displayfonts behoren de Amherst, Balega van Jürgen Weltin, Carlin Script, Neuseidler, Seebad,. De complete families van de Lomo fonts voor webtoepassingen van de Zwitser Fidal Peugeot zijn ook aanwezig. Bij de 73 funfonts horen de Entebbe, Frontpage Four, Madzine, Stempel en Techland. Ook diverse andere F2F-fonts zijn opgenomen. Van Alessio Leonardi zijn er de Al Retto en Symbolico. Ze worden gecompleteerd met 14 pi- en symbolenfonts als de Chineze Dragon, Hot Plate Bats en Bix Bats van Victor Garcia.

De extra SC-, OsF- en Alter-fonts zijn voor bv Quark XP dat OT-Std onvoldoende ondersteunt. Met deze collectie kan men op een relatief goedkope manier ervaring opdoen met OT-fonts. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: OT in de zogenaamde .otf-uitvoering. Bij 77 fonts zijn de eurotekens aanwezig. Deze fonts zijn wel als losse OT-fonts beschikbaar maar behoren niet tot de LT GoldEdition 1.7 collectie.

De **Linotype Gudrun en Hermann Zapf Collection** is een compilatie op cd-rom met 153 fonts van het echtpaar Zapf. Daartoe behoren o.a. Aldus, Ariadne, Carmina, Columbina, Edison, Marconi, Medici Script, Melior, Optima, Orion, Palatino, Saphir, Sistina, Smaragd, Vario, Ventura, ITC Zapf Book, ITC Zapf Chancery, ITC Zapf International en Zapfino. Uniek zijn de uitvoeringen van de AMS Euler en de Zapf Renaissance Antiqua van Scangraphic. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Mac/PS, PC/PS en PC/TT. Een deel van deze fonts zijn als losse fonts beschikbaar en behoren ook tot de LT GoldEdition 1.7 collectie.

De **Linotype Zapf Essentials** is een cd-rom met 6 fonts die elk 62 tekens weergeven. Deze 372 tekens werden vervaardigd door Herman Zapf die destijds ook de Zapf Dingbats ontwierp. Het eerste font kent veel pijlen en blokelementen, het communicatiefont tekens voor telefoon, fax, web, e-mail, verschillende apenstaartjes en e-business symbolen. Het officefont kent allerlei symbolen voor acties, schrijf-, scheur- en knipinstructies en het ornamentenfont veel sterren, cirkels, bloemen e.d. voor gebruik in presentaties en folders. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Mac/PS, PC/PS en PC/TT. Deze fonts zijn niet als losse fonts beschikbaar maar behoren als set van 6 wel tot de LT GoldEdition 1.7 collectie.

De **Linotype Zapfino** collectie kent 6 uitermate ingenieuze kalligrafische fonts van Hermann Zapf waarbij verschillende soorten ligaturen, begin- en eindletters en varianten van zowel kapitale als onderkastletters evenals ornamenten en symbolen aanwezig zijn. Elk van de 4 alfabetten kan men vrijwel onbeperkt mengen. De ornamenten en speciaaltekenen kunnen veelal ook met de normale fonts van deze Zapfino gecombineerd worden. Naast de fonts zijn op deze cd-rom adviezen voor de creatie, enige afbeeldingen, een multimedia presentatie en een Quicktime film 'The art of Hermann Zapf' aangebracht. Het beeld- en filmmateriaal zijn uitsluitend op deze aparte cd-rom beschikbaar. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, Mac/TT, PC/PS en PC/TT. De Zapfino fonts behoren ook tot de LT GoldEdition 1.7 collectie en de FontExplorer 1.7.

De **Linotype Zapfino Extra** collectie kent in het totaal 10 kalligrafische fonts van Hermann Zapf waarbij verschillende soorten ligaturen, begin- en eindletters en varianten van zowel kapitale als onderkastletters ornamenten en symbolen aanwezig zijn. Er zijn vier Extra fonts (One, Two, Three en Four). Verder de Extra Small Caps, Extra Alternate, Extra Ligatures en Extra Ornaments. Daarnaast ook de veel krachtiger versie Forte en Forte alternate. Elk van de alfabetten kan men vrijwel onbeperkt mengen. De ornamenten en speciaaltekenen kunnen veelal ook met de normale fonts van de Zapfino gecombineerd worden. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PC. Deze fontcollectie is in OT waarbij er naast de gewone fonts ook 4 Pro fonts zijn. Ze ondersteunen de faciliteiten van InDesign optimaal. In de uitvoering voor programma's als Quark waarbij de extra Unicode encodings niet gebruikt kunnen worden zijn er additionele fonts beschikbaar. Ze zijn vergeleekbaar met bijvoorbeeld de OT/Alt fonts zoals bij de TakeType no. 5 collectie. Ze dienen om de extra tekens via de beschikbare standaard toetsenbordindeling te kunnen bereiken. In het OS X van Apple worden gemodificeerde LT Zapfino fonts als onderdeel van de basisfonts gebruikt. Ze hebben een afwijkende maatvoering. Om de overstap van OS-9 naar OS X niet nog meer te bemoeilijken zijn de speciale versies voor Quark onder OS X ook toegevoegd. De Zapfino Extra fonts behoren niet tot de GoldEdition 1.7 collectie noch tot de FontExplorer 1.7.

De **Agfa Rotis Fonts** cd-rom kent in het totaal 17 Agfa fonts waaronder de Rotis Sans in de soorten 45 light, 46 light italic, 55 regular, 56 italic, 65 bold en 75 extra bold. Van de Rotis Semi Sans zijn dezelfde 6 gewichten beschikbaar. De Rotis Serif is in de 55 regular, 56 italic en 65 bold aanwezig en van de Rotis Semi Serif de 55 regular en 56 italic. De Linotype-uitvoering van deze Rotis is afwijkend van de Adobe uitvoering en komt meer overeen met de oorspronkelijke Agfa uitvoering. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, PC/PS en PC/TT. Deze fonts behoren wel tot de LT GoldEdition 1.7 maar niet tot de gewone FontExplorer 1.7 collectie. Er zijn ook 3 losse cd-rom's met resp. 7, 5 en 5 Rotis fonts.

De **Lucida Fonts** cd-rom. Er is ook een font op cd-rom dat niet tot de LT GoldEdition 1.7 of de FontExplorer 1.7 behoort en waarvan er ook géén gebruiksrechten voor losse fonts bestaan. De Lucida cd-rom kent 8 fonts van de Lucida en Lucida Sans van Bigelow & Holmes in de gewichten roman, italic, bold en bold italic. Gebruiksrecht: 5 CPU's. Uitvoering: Euro; Mac/PS, PC/PS en PC/TT. Deze fonts behoren niet tot de LT GE 1.7 noch tot de gewone FontExplorer 1.7 collectie.

Ook eCD-fonts of Value Packs beschikbaar

Van een deel van de hierboven genoemde cd-rom fonts zijn ook eCD-versies beschikbaar. Bij Linotype Library noemt men dat Value Packs. Deze zijn direct via de Linotype website te laden en zijn in verschillende uitvoeringen leverbaar. Ook veel Linotype dealers bieden faciliteiten deze fonts via hun website te verkrijgen. De meest voorkomende is de Value Pack compilatie voor Mac/PS. Daarnaast is er een versie voor Windows met PC/PS- of PC/TT-fonts. Tot de vele lettersoorten waarvan nu ook Value Packs leverbaar zijn behoren de LT Essentials 1, LT Essentials 2, Eurostile, LT Festive Greetings, LT Finnegan, ITC Franklin Gothic, LT Frutiger, Futura, LT Gianotten, Gill Sans, Helvetica, LT Neue Helvetica, Lucida, ITC Officina Sans/Serif, Rotis, LT Season's Greetings, LT TakeType 2.1, LT TakeType 3.1, LT TakeType 4, LT TakeType 5, LT Zapfino en LT Zapf Essentials.

Bij deze Value Packs onbreken de Mac/TT-uitvoeringen. De gewone cd-rom heeft zowel de Mac- als Windowsversie en kent soms ook Mac/TT-uitvoeringen. Net als bij de cd-rom compilaties zijn complete families op eCd's aanzienlijk goedkoper dan hetzelfde aantal los bestelde fonts. Indien men meer dan één fontsoort gebruikt zijn de fysieke hybride cd-rom's ook veel aantrekkelijker in aanschaf.

Upgrades en updates voor losse fonts en collecties op cd-rom.

De verschillen voor upgrade en update zijn onlangs door Linotype aangescherpt.

Fonts zijn voortdurend in ontwikkeling. Dat wordt mede veroorzaakt door het beschikbaar komen van nieuwe technologie bij de fontvervaardiging en het beschikbaar komen van nieuwe tekens zoals de eurotekens en de voor Europese verpakkingen tegenwoordig verplicht gestelde tekens voor gewicht- en inhoudvarianties.

Daarnaast waren er in de beginperiode van PostScript allerlei technische beperkingen zoals geheugengrootte en resolutie. Diverse fonts kregen in een familie elektronische oblique-varianten om minder geheugen voor fontopslag te gebruiken. Ook elektronisch versmalde 'narrow-uitvoeringen' werden veelvuldig toegepast. Nu is het geheugenbeslag nauwelijks meer een probleem en zijn betere gewichten in een fontfamilie beschikbaar gekomen.

Door de beperkte resolutie van de eerste Laserwriters en de minder gunstige verhouding tussen laserspotgrootte en adresseerbaarheid van de laser werden subtiel gebogen curves en stokken van letters als de Optima en Eras slecht weergegeven. Dat probleem werd destijds ondervangen door de bewuste fonts te voorzien van een lage-resolutie outlinebeschrijving en een hoge-resolutie uitvoering. De Laserwriter koos de juiste uitvoering. Met de nieuwe font-engines als 'Cooltype' hoeft die techniek uit de tachtiger jaren niet meer toegepast te worden.

Daarom zijn er nu single-resolution uitvoeringen die een beter resultaat geven en minder fouten bij het genereren van PDF's en het printen veroorzaken.

Indien men een 'update' van een collectie als van GoldEdition 1.6 naar 1.7 bestelt krijgt men zowel extra nieuwe fonts als de nieuwste versies van de bestaande fonts. Linotype noemt dat een update. De oude uitvoeringen, soms met dezelfde fontnamen weliswaar, moeten verwijderd worden vóór de nieuwe uitvoeringen geïnstalleerd mogen worden. In de fontinformatiebestanden kunt u meestal zien wat de meest recente uitvoering is.

Daarnaast zijn in de loop der tijd ook de karaktersetindelingen en de daarbij behorende encodings gewijzigd. De oorspronkelijke MacEncoding fonts hadden niet-gestandaardiseerde tekens die in de loop der tijd door ISO-gestandaardiseerde encodings vervangen zijn.

Datzelfde geldt ook voor een aantal pi-fonts waarvan de indeling en encoding gebaseerd waren op de oorspronkelijke fotozetfontindelingen. Die vorm van compatibiliteit is niet meer nodig en daarom zijn enige van die indelingen ook gewijzigd.

In de nieuwere fontcompilaties en fontcollecties worden de beschikbare nieuwe indelingen ook opgenomen. Bij complexe huisstijlen en paginaopmaakopdrachten verdient het soms ook aanbeveling de losse updates van slechts enkele fonts aan te schaffen. In de vragenlijst leggen we de noodzaak daarvan uit.

Voor alle losse fonts en cd-rom- en DVD-fontcollecties zijn multi user licenties (MUL) en multi site licenties (MSL) mogelijk. Men kan bij aanschaf van zowel de losse fonts als fontcollecties een MUL direct regelen maar ook op een later tijdstip de upgrades verwerven. Bij Linotype is een 'upgrade' een uitbreiding van het aantal licenties. Dus bijvoorbeeld van 5 naar 10 CPU's of, bij licenties voor meerdere bedrijven in een MSL-licentie, van bijvoorbeeld 5 vestigingen naar 6.

Voor de prijsbepaling van upgrades hanteert Linotype een periode van 3 jaar om voor de upgradeprijsreducties in aanmerking te komen. Dat wil zeggen dat bij bijvoorbeeld uitbreidingen van MUL-eenheden men bij aanschaf van extra eenheden binnen 3 jaar het verschil betaalt tussen de huidige prijs voor het oorspronkelijke aantal MUL's en de prijs van het nieuwe aantal. Indien men pas na 3 jaar, gerekend vanaf de oorspronkelijke leverdatum, die uitbreidingen bestelt betaalt men de huidige prijs van het aantal MUL-eenheden.

Eens te meer een reden om voortdurend te controleren of men het juiste aantal MUL's en fonts heeft en te controleren of men ook de nieuwste versies hanteert. Op deze manier houdt men de prijs van de MUL-uitbreidingen zo laag mogelijk terwijl men gebruik kan maken van de beschikbare faciliteiten.

Updates zijn uitbreidingen van het aantal fonts of een toename van technische mogelijkheden. Van de LT Univers 1.0 cd-rom en de LT Univers 2.0 zijn updates naar 3.0 beschikbaar.

Hiermee verkrijgt men de 4 onlangs toegevoegde schrijfmachinevarianten van de LT Univers, zijn de juiste eurotekens aanwezig en is er een verbeterde hinting voor PC/TT beschikbaar.

Van de Compatil is er ook een update van Compatil naar Compatil 5.0. Bij de Zapfino is er ook een update naar de Zapfino Extra. Daarnaast zijn er updates waardoor men bijvoorbeeld van de LT GoldEdition 1.5 naar 1.7 kan uitbreiden. Men krijgt daarmee de beschikking over aanzienlijk meer fonts in zowel de PS- als TT-technologie en de meeste fonts hebben ook het euroteken. In de GoldEdition 1.7 zijn er naast de 4 fonts met 193 losse eurotekens ook ruim 2.000 fonts die al voorzien zijn van het euroteken in de juiste encoding of karaktersetpositie. Er is ook een update om van de 20 CPU GE 1.7 de 1.392 losse OT-fonts te verkrijgen. Ze zijn identiek aan de OT-fonts uit de Flirt collectie echter zonder de PS en TT-fonts.

In de loop van 2004 komen er nog meer updates van de PS-fonts met euroteken voor het Macintosh en Windows platform en dezelfde uitvoering in het PC/TT-fontformat. Indien men overschakelt op OT-fonts wordt het probleem direct veel kleiner want alle tekstfonts van Adobe en Linotype in OT hebben standaard een fontgerelateerd euroteken. Bovendien hebben de OT-fonts van Adobe en Linotype vrijwel altijd gestandaardiseerde indelingen waardoor veel incompatibiliteitsproblemen verdwijnen of sterk verminderd worden.

Veel gestelde vragen betreffende Linotype Library letterfonts (89 x Questions & Answers)

Naast het document '*Linotype Library fonts en fontlicenties*' met veel detailinformatie over de fonts, fontcollecties en de licentievoorwaarden is er ook deze lijst met de 89 meest gestelde vragen en antwoorden. De antwoorden hebben zowel betrekking op de fonts van Linotype als op de fonts van andere producenten. De vragen en onderwerpen die ter sprake komen zijn:

- 1: Wat is het verschil tussen een font en een lettersoort?
- 2: Zijn de cursieve en vette varianten een apart font?
- 3: Hoe verkrijgt men gebruiksrechten of licenties voor fonts?
- 4: Wat is een licentie voor fonts en fontsoftware?
- 5: Wat is het verschil tussen een font en fontsoftware?
- 6: Wat is het verschil tussen een font met een 1, 2, 5, 10 of 20 CPU licentie?
- 7: Zijn er andere PostScript fonts nodig voor Microsoft Windows?
- 8: Moet men meteen investeren in PostScript voor beide platforms?
- 9: Wat is het verschil tussen PS- en TT-fonts?
- 10: Moet men licenties voor PostScript én TrueType én Mac én PC kopen?
- 11: Wat is het verschil tussen reeds-vrijgemaakte- en niet-vrijgemaakte fonts?
- 12: Moeten zowel de aanmaker als de verwerker licenties hebben voor fonts?
- 13: Wat te doen met fonts van een externe opdrachtgever?
- 14: Moet men ook licenties betalen voor een huisstijlletter van de klant?
- 15: Mag men een font zelf veranderen?
- 16: Wanneer heeft de verwerker géén licentie nodig?
- 17: Wat zijn fonthints?
- 18: Mag men een font van PS naar TT converteren?
- 19: Mag men een font van het Mac platform naar het Windows platform converteren?
- 20: Wat is het verschil tussen PS Type 1- en PS Type 3-fonts?
- 21: Waarom zijn er TrueType fonts voor de Macintosh?
- 22: Wat is een AFM-bestand voor PostScript fonts?
- 23: Wat zijn OpenType fonts?
- 24: Waarom zijn Unicode indelingen belangrijk?
- 25: Welke PS- en TT-fontindelingen hanteert men?
- 26: Welke OT-fontsoorten hanteert men?
- 27: Wat zijn 'LT-Com' OpenType fonts?
- 28: Wat zijn XSF-fonts?
- 29: Waarom worden letterfamilies soms foutief weergegeven?
- 30: Zijn er ook versies als 2.0 en 3.0 van een font?
- 31: Wat zijn designgroottes of 'opticals'?
- 32: Wat zijn Type 42-fonts?
- 33: Wat zijn 'embedded fonts'?
- 34: Mag men fonts in een PDF-bestand embedden?
- 35: Welke vormen van embedden kent men?
- 36: Wat zijn subsetlicentiebeperkingen?
- 37: Welke eisen stelt Certified PDF aan fonts?
- 38: Welke eisen stelt PDF/X-3 aan fonts?
- 39: Wat zijn de embeddingstechnieken voor PDF/X-2?
- 40: Wat zijn CID-fonts?
- 41: Mag een medewerker fonts, waarvoor het bedrijf de licenties heeft, thuis gebruiken?
- 42: Wat is een multi user licentie of MUL?
- 43: Wat is een multi site licentie of MSL?

- 44: Is een font of fontsoftware legaal of illegaal of het gebruik daarvan?
- 45: Hoe moet men handelen met meegeleverde fonts?
- 46: Is het gebruiksrecht voor fonts over te dragen aan derden?
- 47: Wat is een serviceovereenkomst voor fonts?
- 48: Wat is een 2-bedrijvenlicentie?
- 49: Wat zijn 'output-only' fonts?
- 50: Wat is het verschil tussen Adobe fonts en Linotype Library fonts?
- 51: Zijn er verschillen in de OpenType fonts van Adobe en Linotype?
- 52: Wat zijn Std-fonts en wat Pro-fonts in OT?
- 53: Zijn er juridische verschillen tussen de fonts van Adobe en Linotype?
- 54: Waarom is er niet één cd-rom met alle fonts?
- 55: Wat is het nut van Expertsets en Oldstyle Figures fonts?
- 56: Wat is het nut van OT/SC- en OT/OsF-fonts?
- 57: Wat is het verschil tussen een italic en een oblique font?
- 58: Wat betekent een nummercode achter een fontnaam?
- 59: Wat betekenen de toevoegingen als ITC en BB?
- 60: Zijn er ook 'dubbele uitvoeringen' van letters?
- 61: Wat zijn de 'Basic Commercial' fonts
- 62: Staat de naam van de licentienemer in het font?
- 63: Hebben huisstijlletters ook een dergelijke naamsvermelding?
- 64: Waarom hebben fonts soms twee verschillende bestandsnamen?
- 65: Welke losse eurotekens zijn er in de Linotype Library?
- 66: Kunnen de losse EuroFonttekens ook automatisch geplaatst worden?
- 67: Welke fonts met euroteken zijn onderdeel van de Linotype Library collectie?
- 68: Waaruit bestaat de update voor de GoldEdition 1.7?
- 69: Hoe kan men oude fonts updaten tot de fonts met euroteken?
- 70: Welke andere updates voor fonts met eurotekenindeling zijn er?
- 71: Waarom is het gebruik van de nieuwste drivers zo belangrijk voor de eurotekens?
- 72: Komen de OCR-fonts met euroteken ook in de collectie voor?
- 73: Waarom kiest men voor een GoldEdition 1.7 op DVD?
- 74: Waarom zijn er verschillende toetsenborddrivers nodig?
- 75: Kan men Central European (CE) en East European (EE) fonts mengen?
- 76: Waarom is de encoding van een font zo extreem belangrijk?
- 77: Wat is het verschil tussen de LT TakeType No. 2.1 en TakeType No. 3.1?
- 78: Wat zijn 'Fotozet/PostScript' fonts en wat 'New Generation' fonts?
- 79: Wat zijn Platinum fonts?
- 80: Wat is het Compatil fontsysteem?
- 81: Wat zijn OpenType Flirt fonts?
- 82: Hoe werkt de fontselector van de FontExplorer cd-rom?
- 83: Mogen Linotype fonts op ASP-servers gebruikt worden?
- 84: Wat geldt voor het embedden van fonts in andere media?
- 85: Waar komen de fonts op de GoldEdition 1.7 vandaan?
- 86: Wat is het verschil tussen upgrades en updates?
- 87: Wat is de Linotype Full Library Add-on collectie?
- 88: Welke fonts staan er op de Linotype website?
- 89: Wat zijn eCD- of Value Pack fonts?

Wij pretenderen in dit document niet volledig te zijn. Het programma breidt zich snel uit en de technische mogelijkheden nemen ook voortdurend toe. Aanvullende vragen die afnemers van Linotype fonts ons voorleggen zullen wij graag samen met het antwoord in dit document opnemen. Op de site www.linotype.com wordt ook een FAQ voor fontsupport gehanteerd.

1: Wat is het verschil tussen een font en een lettersoort?

Beide woorden worden dikwijls door elkaar gebruikt. Voor de vaststelling van het aantal fonts gaan we ervan uit dat elke variant of gewicht van een letterfamilie een font is. Men spreekt dus over de lettersoort Times terwijl men de familie Times of de lettersoort Times bold italic bedoelt. Zo is er van de letter Stop slechts één variant dus spreekt men niet over een familie terwijl er van de Ergo 9 varianten van regular tot sketch in die familie beschikbaar zijn. Elk van die gewichten noemt men dus een font. In de Linotype Library Collection van ruim 5.800 fonts komen ruim 1.200 lettersoorten voor. Daarvan zijn er 160 zogenaamde pi-fonts. In een dergelijk font vindt men bijvoorbeeld vreemde accenten, fonetische tekens, chemische symbolen, verkeerstekens, toeristische pictogrammen en/of ornamenten. Zo hoort het ITC Zapf Dingbats font met pijltjes, rondjes, rechthoeken en symbolen tot de pi-fonts. Elk van die pi-fonts telt mee bij de bepaling van de omvang voor de gebruiksrechten voor fonts.

2: Zijn de cursieve en vette varianten een apart font?

Elk gewicht telt mee bij de bepaling van het aantal fonts. In hoofdzaak variëren letters in vetheid (van ultra light tot extra black), in breedte (van compressed tot extended) en in hoek (up-right en italic). Bij de cursieven zijn er dan weer variaties tussen italic (ontworpen voor de cursieve variant) of oblique (elektronisch gekanteld vanuit de romeinuitvoering). Hoewel men een romein letter elektronisch in de meeste paginaopmaaksoftware kan kantelen of slanten zullen de opdrachtgevers meestal de echte italic uitvoering willen. Een complete familie met romein, vet en extravet met de bijbehorende cursieven bestaat uit 6 gewichten en telt dan als 6 fonts mee. Dat geldt voor zowel PS-, TT- als OT-fonts. In vraag 57 over het verschil tussen cursief en oblique komen we hier in detail op terug. In vraag 29 behandelen we de indeling volgens een 'family' en het gebruik van 'single' fonts.

3: Hoe verkrijgt men gebruiksrechten of licenties voor fonts?

De verschillende fontleveranciers leveren fontsoftware en letterfonts en dat op verschillende media. Daarnaast zijn er verschillen in de transportfaciliteiten. Zo kan men fonts ook per e-mail bestellen en/of laten versturen. De fontsoftware omvat de techniek om letterfonts op een bepaalde computer op een specifieke manier weer te geven.

Zo is er de PostScript techniek van Adobe en de TrueType techniek van Apple en zijn er verschillende Operating Systemen en de daarbij behorende media in gebruik. Om op een Apple computer met een Apple OS fonts vanaf floppy disk te kunnen laden en gebruiken is dus de Mac/PS-fontsoftware op een Mac floppy disk nodig. Diezelfde fonts kunnen echter ook via een cd-rom of via Internet geleverd worden. In het eerste geval is het format van de cd-rom belangrijk; in het tweede geval alleen de fonttechnologie.

Belangrijk is dus de juiste fontsoftware op het geschikte medium te kiezen. In de grafische industrie worden de meeste fonts op een zogenaamde cd-rom fontcollectie aangeschaft. Dat zijn dan meestal PostScript fonts die vanaf de cd-rom op een Macintosh geladen worden. Het gaat hier om zogenaamde 'reeds-vrijgemaakte fonts' en men beschikt dan over de licentie om de op die cd-rom aanwezige fonts op een gespecificeerd aantal CPU's te gebruiken. Naast die combinatie Mac/PS komen ook buiten de creatieve en grafische industrie de Windows/PostScript (PC/PS) en Windows/TrueType (PC/TT) fontsoftware veel voor. Recent werden ook de OpenType fonts beschikbaar. Zij zijn platformafhankelijk. Op elk medium komen naast de fontsoftware ook de letterfonts voor. Een PS-letterfont bestaat uit o.a. een lettertekenset (meestal tussen de 210 en 228 tekens), een diktewaardetabel, een fontsamenstellingstabel en een aantal andere componenten waardoor men de fonts of fontcombinatie kan gebruiken. Soms zijn er ook koppelingen tussen de meerdere gewichten van een letterfamilie. Elk gewicht (vetheidsgraad, breedte en positie) vertegenwoordigt één font. De meeste Mac's hebben minimaal een standaard fontset van 14 letterfonts; in de PostScript printers zijn dezelfde fonts vast in het geheugen van de printer opgeslagen.

Men kan een PostScript font voor een Mac niet zonder meer omzetten naar een Windows font. Dat heeft technische en juridische beperkingen. Vandaar dat sommige bedrijven een fontcollectie kopen die zowel de Mac- als Windows fontsoftware en fontsoorten omvat. Indien de fonts op floppy geleverd worden is het dus nodig te specificeren of men Mac- of Windows/PC-uitvoeringen moet hebben. Bij de meeste collecties op cd-rom staan zowel de Macintosh als Windows uitvoeringen op één disk. Bij de OT-fonts worden soms ook de PS- en TT-versies meegeleverd. Vraag 81 gaat daar in detail op in.

4: Wat is een licentie voor fonts en fontsoftware?

De eigenaar van de ontwerpen van fonts en van de digitale omschrijving van fonts en fontsoftware (de licentiegever) geeft aan derden (de licentienemer) het tijdelijke gebruiksrecht van de omschreven fontsoftware en de fonts. De koop van de licenties geeft dus het recht om de fonts tijdelijk te gebruiken. De licentie geeft de licentienemer ook het recht om de fonts op een bepaald aantal werkplekken te gebruiken. Vandaar dat de bepaling van het aantal apparaten nodig is.

Het tijdelijke karakter heeft te maken met het niet nakomen van de verplichtingen door de licentienemer, zoals omschreven in de licentievoorwaarden. Het niet nakomen van de verplichtingen kan zelfs tot gevolg hebben dat men het gebruiksrecht verliest en de fonts en fontsoftware dient terug te geven aan de licentiegever. Het verdient daarom aanbeveling de condities goed door te nemen. Het gebruiksrecht van de fonts verschilt sterk.

De ene fontleverancier staat toe voor x werkplekken en y printers of andere uitvoerapparaten de fonts en fontsoftware te gebruiken, bij de andere fontleverancier wordt gesproken over het aantal CPU's (werkplekken en RIP's) waarvoor de licentie wordt verstrekt. Linotype Library kent ook licenties waarbij het de gebruiker vrij staat om zowel computers als uitvoerapparatuur in elke samenstelling in te zetten. Een 20 CPU-licentie voor een fontcollectie is daarop gebaseerd. Het criterium is dan het maximum aantal CPU's (computers, RIP's en uitvoerapparaten) dat in de licentie omschreven is. Vraag 6 gaat daar over.

5: Wat is het verschil tussen een font en fontsoftware?

Een digitaal font is de omschrijving van een lettervorm. We spreken dan bijvoorbeeld over de 'Frutiger bold 65' van Linotype. Die letter kan geleverd worden in fontsoftware waarbij dat gewicht (of variant) van die letter bijvoorbeeld in een PostScript outline geleverd wordt waardoor men van deze outline in PostScript een letter in de juiste corpgrootte interpreteert. De software die het font 'Frutiger bold 65' in een Quark Xpress pagina in druk zichtbaar maakt noemt men fontsoftware. Zo bestaat er van hetzelfde font ook een TrueType en een OpenType fontsoftware. Bij deze TT-techniek, die vooral veel toepassing vindt in de kantooromgeving op MS Windows systemen, wordt op een andere manier het puntjespatroon (bitmap) voor de printer en andere uitvoerapparatuur gegenereerd.

Als iemand dus twee technieken hanteert, denk maar aan de huisstijl van de Nederlandse Spoorwegen of Schiphol waar de 'Frutiger bold 65' gebruikt wordt voor zowel de advertenties in PostScript als het printwerk in TrueType, heeft men van het letterfont beide soorten fontsoftware nodig. Men schaft dan 2 fontsoftwares van 1 font aan.

Men heeft dan in het totaal weliswaar 2 fonts maar ze geven één lettervorm in beide technieken weer. De licentie heeft dan betrekking op het aantal CPU's waar deze Frutiger bold 65 op gebruikt mag worden. Het verdient dus aanbeveling na te gaan of men voor het font een gebruiksrecht heeft en of men over de juiste fontsoftware beschikt.

6: Wat is het verschil tussen een font met een 1, 2, 5, 10 of 20 CPU-licentie?

De fontsoftware en het font zijn voor alle licenties gelijk. Op het medium staat soms wel aangegeven voor hoeveel CPU's en/of uitvoerapparaten men de licentie heeft. Pas op het moment dat men het font op meer apparaten wil gebruiken dient de licentie uitgebreid te worden.

Als men dus een font verkrijgt met slechts 5 licenties en dat op 8 apparaten gaat gebruiken dient de licentie uitgebreid te worden. Koopt men een font in zowel de TrueType als PostScript uitvoering waarbij men voor beide fontsoftwares een licentie verkrijgt voor 5 CPU's dan heeft men daarmee het recht verkregen de fonts in beide fontsoftwares op in het totaal 10 CPU's in te zetten.

Op een cd-rom waar de reeds-vrijgemaakte fonts in beide uitvoeringen voorkomen geldt de licentie voor het aantal CPU's ongeacht of de fonts in meerdere uitvoeringen voorkomen. Heeft men bijvoorbeeld 2 Mac's, 1 Windows PC, 1 printer en 1 belichter dan is de licentie voor 5 CPU's voldoende. Op de cd-rom staan de fonts in de fontsoftware voor Mac en Windows terwijl men in de basisuitvoering een gebruiksrecht heeft voor maximaal 5 CPU's. Diezelfde cd-rom kan ook in een uitvoering met het gebruiksrecht voor 10 of 20 CPU's aangeschaft worden. Daarboven zijn licenties voor elk gewenst aantal CPU's mogelijk. De '1 CPU-fonts' mogen dus op slechts één beeldscherm gebruikt worden. Het gaat dan meestal om testversies, demoversies of om gratis met een applicatiesoftware meegeleverde fonts. Datzelfde geldt meestal ook bij '2 CPU-fonts' die uitsluitend op één computer en één printer ingezet mogen worden. Bij het gebruik op meer apparaten is dus een multi user licentie nodig. In vraag 42 gaan we hier in detail op in.

7: Zijn er andere PostScript fonts nodig voor Microsoft Windows?

Naast de combinatie Mac/PS komt ook de Windows/PostScript fontsoftware veel voor. Men kan een Mac/PS-font niet zonder meer omzetten naar een PC/PS-font. Dat heeft technische en juridische beperkingen. Vandaar dat sommige bedrijven een PostScript fontcollectie kopen die zowel de Mac als Windows fontsoftware en fontsoorten omvat. Indien de fonts op floppy geleverd worden is het dus nodig te specificeren of men de Mac/PS- en/of PC/PS-uitvoeringen moet hebben. Ook bij nog-niet-vrijgemaakte fonts vanaf de FontExplorer 1.7 cd-rom is de juiste aanduiding nodig. Bij veel van de collecties van reeds-vrijgemaakte fonts op cd-rom staan zowel de Mac/PS- als PC/PS-uitvoering op een cd-rom. Soms staan er ook nog fonts voor TrueType op dezelfde cd-rom.

8: Moet men meteen investeren in PostScript voor beide platforms?

Het is niet altijd nodig in één keer te investeren in PostScript fonts voor de Mac en PC. Zowel de fonts op floppy disk als op de vrijmaak cd-rom's zijn er in een Mac/PS-uitvoering. Als men later uitbreidt met PC's kan men alsnog de PC/PS-uitvoering van deze fonts aanschaffen. In een aantal gevallen moet men een extra cd-rom in de Windows uitvoering aanschaffen om deze fonts te kunnen laten vrijmaken.

Bij de cd-rom's met reeds-vrijgemaakte fonts is die keuze er soms niet. Veelal zijn zowel Mac- als PC-uitvoeringen op dergelijke hybride cd-rom's aangebracht. De LT FontExplorer 1.7 met nog-niet-vrijgemaakte fonts wordt geleverd in een uitvoering voor de Mac en in een uitvoering voor Windows 95/98/NT/2000/XP. De Linotype Windows 3.x-fonts in PostScript uitvoering zijn echter (nog) uitsluitend leverbaar op floppy disk.

9: Wat is het verschil tussen PS- en TT-fonts?

PostScript fonts zijn er in verschillende uitvoeringen. Adobe ontwikkelde deze techniek en heeft de patenten en rechten. Verschillende fontleveranciers hebben een licentie om PostScript fonts volgens de Adobe PS-techniek te maken.

Sommige fontproducenten hebben ook de licenties om Adobe fonts in hun eigen collectie op te nemen. Daarnaast hebben diverse fontleveranciers Adobe het recht gegeven hun fonts in de Adobe collecties op te nemen. Zo omvat de Linotype Library veel Adobe fonts en de Adobe fontcollectie omvat vele Linotype Library fonts. TrueType werd oorspronkelijk ontwikkeld door Apple en later is het een gezamenlijk product van een alliantie van Apple en Microsoft geworden en wordt nu vooral door Microsoft ingezet in Windows toepassingen.

Veel fonts in TrueType voor homecomputers zijn freeware of shareware en van matige tot slechte kwaliteit. Een steeds groter aantal fontleveranciers waaronder Linotype Library produceren fonts in zowel de uitvoering PS als TT. Hoogkwalitatieve TrueType fonts zijn kwalitatief gelijk aan of beter dan de PostScript uitvoeringen. De verschillen in afdrukkwaliteit bij drukwerk is in gewone corporsen verwaarloosbaar. Bij laserprinterafdrukken zijn de verschillen wel zichtbaar. Er zijn echter desondanks toch veel slechte TT-fonts in omloop. Voor een groot deel is dat ontstaan doordat men PS-fonts met fontconversieprogramma's omzette naar TT-fonts. In vraag 18 wijzen we op de problemen die daarbij kunnen voorkomen. Daarnaast vergt de productie van hoogkwalitatieve TT-fonts iets meer vakmanschap en ervaring. De techniek van het vervaardigen van dergelijke hoogkwalitatieve fonts is complexer en dat vergt die extra inspanningen van fonttechnici. De hintingtechniek is bij beide systemen verschillend. TrueType maakt gebruik van een hintingtechniek waarbij de beeldschermrepresentatie van fonts sterk verbeterd kan worden. Dat verklaart ook waarom men bij beeldschermtoepassingen de voorkeur geeft aan goede fonts in TrueType. OpenType fonts (zie vraag 26) kunnen de informatie van zowel PostScript als van TrueType omvatten en ook daar is het beeldschermresultaat van op TT-outlines gebaseerde OT-fonts meestal beter.

10: Moet men licenties voor PostScript én TrueType én Mac én PC kopen?

Als er in één organisatie zowel op Mac als PC in PostScript gewerkt moet worden koopt men de licenties voor het font (bijvoorbeeld de LT Ergo) in beide fontsoftwares voor beide platformuitvoeringen. Als van beide fontsoftwares het font 'Ergo bold' dus aanwezig is en men het totale aantal benodigde licenties verkregen heeft is alles in orde. Zou men later op bijvoorbeeld twee administratieve Windows PC's niet de PC/PS maar daarnaast ook de PC/TT-uitvoering willen gebruiken dan moet men voor die letter apart de fonts en fontsoftware in TrueType aanschaffen. Dat geldt voor floppy disk en vrijmaakfonts. Als men de licenties voor de 'Ergo bold' via een vrijmaak-cd-rom als de FontExplorer 1.7 verkrijgt en het font in zowel PS- als TT-uitvoering wil hebben moet men dit dus speciaal aangeven. Ook als men de LT GoldEdition 1.7 cd-rom met reeds-vrijgemaakte fonts gebruikt staan bij een deel van de fonts beide uitvoeringen van de fonts voor zowel Mac als Windows op dit medium. Hoewel Linotype Library ook voor de Macintosh veel TrueType fonts heeft vervaardigd blijkt in de praktijk dat deze oorspronkelijk door Apple ontwikkelde techniek nauwelijks op het Macintosh platform ingang heeft gevonden. Alleen OS X ondersteunt ze goed. Vandaar dat sommige Mac fonts nog uitsluitend in de PS-uitvoering voorkomen. Bij het Mac OS X operating system kan men ook direct PC/TT-fonts inlezen en gebruiken.

11: Wat is het verschil tussen reeds-vrijgemaakte en niet-vrijgemaakte fonts?

Naast de reeds-vrijgemaakte fonts op floppy, cd-rom of via online verkregen zijn er ook cd-rom's met nog-niet-vrijgemaakte fonts. Men schaft een dergelijke cd-rom aan en kan vanaf deze CD de gewenste letters selecteren. Daarvoor is een vrijmaakcode per letterfont en fontsoftware nodig. Wil men een font in zowel de PostScript als TrueType uitvoering gaan gebruiken dan zijn dus 2 vrijmaakcodes voor de fontsoftwares van dat font nodig. Dergelijke cd-rom's zijn er in Mac en Windows uitvoering.

Wil men een font in zowel de Mac- als PC-uitvoering dan moet dat font vanaf die 2 verschillende cd-rom's vrijgemaakt worden. Per opdracht zijn er naast de font- en fontsoftwarekosten meestal ook eenmalige vrijmaakkosten en/of administratiekosten van toepassing. Linotype kent de FontExplorer 1.7 cd-rom waarop ruim 4.800 verschillende fonts zijn aangebracht. Men selecteert vanaf de cd-rom de gewenste fonts; stuurt de distributeur een met het programma te vervaardigen fax of e-mail en men krijgt binnen een paar uur de vrijmaakcodes waardoor men de gekozen fonts kan gebruiken. Voor elk font betaalt men een van het aantal afhankelijke prijs en daarnaast worden per order administratiekosten in rekening gebracht.

De prijs per font is afhankelijk van de hoeveelheid fonts die in één keer wordt vrijgemaakt en van het aantal CPU's waarvoor de licentie nodig is.

Er zijn cd-rom's met vrijmaakfonts voor de Mac fontsoftware en daarnaast ook cd-rom's in de Windows uitvoering. Op deze cd-rom's staan meestal veel PS-fonts en een beperkt aantal in TrueType. Bij de reeds-vrijgemaakte fonts van de LT GoldEdition 1.7 hebben de cd-rom zowel een Mac als een Windows uitvoering met fontsoftware en fonts in PS en in mindere mate in TrueType.

Bij de reeds-vrijgemaakte fonts als de LT Univers 3.0 collectie op cd-rom zijn de 63 fonts in Mac/PS-, Mac/TT-, PC/PS- als PC/TT-uitvoering aanwezig. Er zijn in dat geval in het totaal 252 reeds-vrijgemaakte fonts in de 2 fontsoftwareuitvoeringen voor beide platforms.

12: Moeten zowel de aanmaker als de verwerker licenties hebben voor fonts?

Iedere gebruiker van een font dient in principe over een licentie te beschikken en dus de verwerker ook. Sommige drukkers en printbedrijven zijn zich bewust van het gebruik van fonts van hun klanten en accepteren het risico; andere bedrijven hebben geen idee wat men nu fout doet omdat men nagelaten heeft het probleem nauwkeurig te inventariseren en dus onder ogen te zien.

Dit wordt mede veroorzaakt doordat, in een aantal gevallen, de licentienemers van de oorspronkelijke fonts (de ontwerpers of andere opdrachtgevers) standaard de complete set, met de op de uitdraai- of drukopdracht betrekking hebbende fonts, op een digitaal medium aanbrenge en uit handen geven. Dat is niet toegestaan. Een dergelijke werkwijze mag uitsluitend als de verwerker (prepressbedrijf, printbedrijf of drukker) de betreffende fonts zelf aangeschaft heeft. Ook al zou de aanmaker (ontwerper of reclamebureau) een licentie hebben voor bijvoorbeeld 5 CPU's en er maar 2 of 3 gebruiken dan mag men nog geen fonts aan anderen verstrekken. Ook in dat geval mag men uitsluitend de fonts meeleveren als de verwerker ook de licenties voor die fonts bezit. Linotype Library kent uitsluitend voor het Compatil lettersysteem een zogenaamde 2-bedrijven licentie.

13: Wat te doen met fonts van een externe opdrachtgever?

De verwerker dient dus ook over licenties voor de digitale fonts en de fontsoftware te beschikken als de verwerker het bestand in opdracht van de opdrachtgever verwerkt.

Dan wordt immers wederom gebruik gemaakt van de gepatenteerde technieken van Adobe en Apple om outlinecodes in PostScript of TrueType om te zetten in de gewenste lettervormen. Voor alle digitale bestanden (zoals applicatiebestanden, PostScript, EPS of PDF) die worden aangeleverd en waar fonts en/of fontsoftware worden bijgeleverd, waarvan de opdrachtgever de licentie heeft, dient de verwerker dus ook over de benodigde licenties te beschikken. Of de opdrachtgever de fonts legaal of illegaal heeft verkregen is daarbij niet relevant.

Het in het bezit hebben van de gebruiksrechten van de fonts op voldoende apparatuur is dus noodzakelijk. De verwerker dient formeel de licenties voor deze fonts in bezit te hebben op het moment dat de fonts voor verwerking naar het werk- of uitvoerstation worden gedownload en men de fonts op een of meer CPU's, servers of RIP's voor output op beeldschermen, printers, proofers, CtF, CtP of anderszins gebruikt. De opdrachtgever dient erop toe te zien dat de verwerker de beschikking heeft over de gebruiksrechten van de meegeleverde fonts. Formeel dient de opdrachtgever zich er vóór opdrachtverstrekking van te vergewissen dat de verwerker over de benodigde licenties beschikt. De EULA (End User License Agreement) beschrijft de condities en vermeldt de verplichtingen van aanmaker en verwerker.

14: Moet men ook over licenties beschikken voor een huisstijlletter van de klant?

Voor 'corporate housestyle' toepassingen worden soms licenties voor alle in een concern of groep in gebruik zijnde PC's en printers afgesloten. In een dergelijk geval heeft de organisatie een licentie voor alle eigen werkplekken en printers in alle eigen vestigingen.

De rechten voor Frutiger letters voor o.a. Randstad, de Nederlandse Spoorwegen en Schiphol worden zo in licentie gegeven. General Electric heeft een internationale fontlicentie voor alle internationale bedrijven op alle continenten. Linotype noemt dat een zogenaamde 'Third Party License' overeenkomst waarbij een geselecteerde verzameling fonts en pi-teken op een cd-rom geplaatst wordt en het product ook een eigen productcode krijgt. Het bedrijf dat een dergelijke overeenkomst sluit verstrekt het bewuste productnummer aan haar partners en die kunnen die cd-rom dan rechtstreeks bestellen. De otwerpers, drukkers of printbedrijven die voor die organisaties of bedrijven bestanden verwerken moeten in dat geval zelf de licenties voor die verzameling fonts regelen. Er is ook een mogelijkheid dat de organisatie de fonts op cd-rom zelf aan de verwerker verstrekt. De drukker krijgt dan de basislicentie voor bijvoorbeeld de aangepaste Helvetica fonts en dient eventueel een multi user licentie aan te schaffen als die fonts op meer werkplekken en uitvoerapparaten worden ingezet. Soms heeft de licentie betrekking op een standaardfont; soms op een gewijzigde uitvoering. De fontnaam is daartoe ook gewijzigd zodat men niet per ongeluk de verkeerde uitvoering hanteert. Als de fontnaam voor een dergelijke huisstijlletter veranderd is betekent dat er ook een licentie nodig is voor die bewuste uitvoering. Bij dergelijke specifieke verzamelingen die door de opdrachtgever aan de verwerker gegeven worden stelt men veelal ook de eis dat dergelijke fonts uitsluitend voor bestanden voor die bewuste opdrachtgever gebruikt worden. Het wijzigen van de fontnaam voor huisstijltoepassingen mag overigens uitsluitend na schriftelijke goedkeuring door Linotype Library. Als uitsluitend een diktetabel gewijzigd is en de naam van het font door de aanmaker niet veranderd werd is bij de verwerker een licentie van de standaarduitvoering van dat bewuste font meestal voldoende.

15: Mag men de inhoud van een font zelf veranderen?

In de vragen 18 en 19 behandelen we het converteren van het ene fontformaat in een ander. Men kan een font echter ook zelf voorzien van een andere inhoud, indeling en/of naam. In principe zijn alle 3 juridische meestal verboden indien een dergelijk font buiten de locatie van de licentienemer komt. Met de huidige op PDF-gebaseerde workflows is het nauwelijks mogelijk bedrijfszeker te produceren zonder fonts in te sluiten dus gemodificeerde fonts uitsluitend intern gebruiken zal vrijwel alleen voorkomen bij studio's die het resultaat zelf printen of drukken of omzetten naar een bestand waarbij alleen de outlines van de bewuste letters voorkomen. Dat zou bijvoorbeeld een zelf gemodificeerd font kunnen zijn dat voor een serie huisstijllogo's gebruikt wordt.

Bij een gemodificeerd font kan men bijvoorbeeld een veelgebruikt pi-teken toevoegen. De fontproducent geeft u daar snel schriftelijk toestemming voor. Een voorwaarde is dat u het font niet verspreid anders dan aan verwerkers die een licentie hebben voor het standaard font. Het Frutiger Bold font met uw bedrijfslogo toegevoegd mag u aan een ander bedrijf beschikbaar stellen als u er zich van hebt vergewist dat dit bedrijf over de licenties voor de Frutiger Bold beschikt. Verder mag u de bewuste fonts, net als gewone fonts, niet aan anderen verkopen (zie ook vraag 12). Het wijzigen van de indeling, bijvoorbeeld het vervangen van de normale cijfers door afwijkende mediëvalcijfers mag ook alleen met schriftelijke toestemming van de fontproducent. U moet de legale beschikking hebben over zowel het oorspronkelijke font als het font waaruit de ingevoegde tekens oorspronkelijk komen. Het trademark en de naam in het font mogen niet gewijzigd worden. In de gewijzigde fontbestandsnaam moet altijd de oorspronkelijke naam of het oorspronkelijke fontnummer voorkomen.

Indien men een font, bijvoorbeeld voor huisstijltoepassingen, wil aanpassen door lettertekens te wijzigen, diktewaardes wil aanpassen en de naam wil aanpassen is daarvoor altijd de schriftelijke toestemming van Linotype nodig. Ook dan moet de gegevens over fontnaam, licentiegever en trademarks in de digitale data behouden blijven en ook dan moet de oude naam of productcodering nog steeds herkenbaar blijven.

Verschillende fontmanipulatieprogramma's bieden ongekeerde mogelijkheden tot het aanbrengen van wijzigingen. Technisch kan veel maar juridisch zijn er beperkingen.

16: Wanneer heeft de verwerker van een bestand met fonts géén licentie nodig?

De verwerker van een bestand (de drukker, het printbedrijf of uitvoerstudio) heeft géén licentie nodig als de opdrachtgever 'digitale schone films' aanlevert. Men spreekt dan over bitmapbestanden of CT/LW bestanden waarbij de complete pagina's al geript zijn bij de uitgever, het reclamebureau of het prepressbedrijf.

Het gaat hier om het proces van interpreteren en renderen van PostScript, TrueType en OpenType waarbij het niet van belang is of het omzetten van de halftooninformatie naar rasterpuntpatronen in de RIP van het uitvoerapparaat of geheel softwarematig op een werkstation wordt uitgevoerd. De zogenaamde TIFF IT P1, DeltaList, Scitex CT/LW en Chromacom CT/LW bestanden behoren tot deze groep. Het voordeel is dat er tijdens de interpretatie van die bestanden door de verwerker géén fontinterpretatie of fontrendering meer nodig is en men dus de garantie heeft dat er ook niets aan de lettervorm zal veranderen. De RIP bij de verwerker interpreteert de vectoren, objecten en fonts niet meer. Dat voordeel is tegelijkertijd ook het nadeel want men kan niets of nauwelijks iets corrigeren. Deze werkwijze werd veel toegepast bij tijdschriftendruk maar wordt nu veelal vervangen door PDF-workflows. Advertenties die in Illustrator omgezet worden naar complete outlines hebben ook een bestand waarbij geen fontinformatie meer nodig is voor het renderen.

17: Wat zijn fonthints?

Een digitale letter bestaat uit een outline waarvan door de interpreter of renderer een puntjespatroon wordt gemaakt. Voor een beeldscherm zijn dat weinig puntjes dus in een lage resolutie; voor een film- of plaatrecorder in een hoge resolutie zijn dat heel veel puntjes.

Omdat de verdeling van de printerdots of beeldschermpixels sterk afhankelijk is van de afrondingen is het nodig dat de vorm voortdurend gecorrigeerd wordt bij verschillen in corpgrootte en/of resolutie. De hinting informatie in het font voorziet daarin. Zo zorgt de software ervoor dat de drie pootjes van een onderkast m, indien dat in het ontwerp voorzien is, elk een identieke breedte en lengte hebben. Dus ondanks dat het corps zich wijzigt is de verhouding van de pixels juist. Het hinten is bij zowel PS- als TT-fonts essentieel om een goed leesbare tekst en een hoge kwaliteit afdruk te verkrijgen. Bij het verwerken van fonts in een CS Illustrator bestand kiest men er soms voor om de fontinformatie om te zetten in bezierpaden. Daardoor gaat de hinting informatie veelal verloren en dat verklaart waarom sommige logos beter in de oorspronkelijke fonts gezet kunnen worden. Dat verklaart ook waarom het geen zin heeft om fontinformatie van advertenties om te zetten in dergelijke bestanden. Men heeft dan weliswaar geen licenties bij het uitdraaien nodig maar de kwaliteit van de tekst gaat sterk achteruit. De kwaliteit van een font wordt in sterke mate bepaald door de aanwezigheid van goede hinting instructies. Dat is meestal niet op de afdruk in een letterproef vast te stellen; bij vergelijkingen in verschillende resoluties en corpgroottes worden de verschillen in kwaliteit pas goed zichtbaar. Linotype Library biedt als service de mogelijkheid van een bestaand font de hinting in extreem hoge kwaliteit te leveren. Dat zal meestal gebeuren voor kantoor- en webtoepassingen waarbij men langdurig documentatie vanaf beeldschermen dient te raadplegen en de kwaliteit van het beeldscherm schrift dus uitermate belangrijk is.

18: Mag men een font van PS naar TT converteren?

Er zijn softwarepakketten, bijvoorbeeld Fontographer, TransType en Fontlab, waarmee men in staat is een aangeleverd TrueType font te converteren naar PS en andersom. Dat is uitermate handig als men snel iets moet uitdraaien in een lettertype waar het font wel aanwezig is maar de juiste fontsoftware niet. De fontlicenties voorzien daar echter niet in d.w.z. dat men voor beide technieken over de juiste fontsoftware moet beschikken.

Het probleem van conversie is bovendien dat de 'hinting-informatie' veelal verloren gaat waardoor er niet alleen een illegaal product ontstaan is maar de fontsoftware is bovendien niet goed omdat een deel van de benodigde digitale informatie ontbreekt. Bovendien gaat bij de conversie meestal ook relevante informatie in aanvullende bestanden van het font verloren. Het gevaar bestaat dat men, ondanks dat er wellicht wel de juiste naam aan het font is toegevoegd, elders in de productie problemen krijgt. Daarnaast kan er een substantieel kwaliteitsverlies optreden omdat de optekentechniek van beide fontsoorten verschillend is.

PS-fonts kennen Béziercurven voor de outlines of contouren met relatief veel verbindingspunten. TT-fonts kennen zogenaamde kwadratische curven (B-splines) en kunnen met minder verbindingspunten af.

Daardoor kunnen de posities van de verbindingspunten die de outline bepalen bij de fontconversie verschoven worden. Van PS naar TT levert slechtere resultaten op dan van TT naar PS. Maar de behoefte om PS-fonts te converteren was in de negentiger jaren veel groter. In die tijd zijn er ook veel slechte fonts op die manier ontstaan.

Sommige preflightprogramma's constateren deze fout; andere systemen melden dat de juiste of goede fonts aanwezig zijn terwijl dat niet het geval is. In de praktijk kan men nog dagelijks de gevolgen van deze illegale conversies zien omdat bijvoorbeeld PostScript fonts zijn omgezet naar TrueType waarbij de 'hinting' verloren is gegaan. Met de hintingstechniek wordt ervoor gezorgd dat o.a. de stokdiktes, schreven en letterhoogtes consistent aangepast worden aan de resolutie van beeldscherm, printer, CtF- of CtP-recorder.

Ondanks dat men meent dat hinten uitsluitend effect heeft op kleine corpsen en/of lage resoluties blijkt dat ook effect te hebben bij hogere resoluties. Overigens zijn de verschillen in hinting zijn nog veel meer zichtbaar bij beeldschermweergave.

Daarnaast dient men er rekening mee te houden dat PostScript met 1000 relatieve eenheden werkt en TrueType met 2048. Bij de conversie kan de typografische kwaliteit negatief beïnvloed worden door een minder nauwkeurige omrekening van de relatieve letterbreedte waarde. Daarnaast blijkt dat bij geconverteerde fonts relevante tabellen ontbreken waardoor correcties foutief uitgevoerd kunnen worden. Nog veel hinderlijker in de PDF- en Certified PDF-verwerking zijn de problemen als gevolg van het niet goed meer embedden van geconverteerde fonts. Door al die problemen weigeren sommige bedrijven TT-fonts te verwerken. Dat is meestal niet terecht omdat men zich veelal baseert op problemen die niet het gevolg zijn van de verwerking van oorspronkelijke TT-fonts maar op foutief geconverteerde TT-fonts. In vraag 18 komen we hier nog op terug.

19: Mag men een font van het Mac platform naar het PC platform converteren?

Er zijn softwarepakketten waarmee men ook in staat is een aangeleverd PC font te converteren naar het Mac formaat. Ook hier is dat handig als men snel iets moet uitdraaien in een font waarvan de juiste fontsoftware niet aanwezig is. De fontlicenties voorzien daar echter niet in d.w.z. dat men voor beide platforms over de juiste fontsoftware moet beschikken. Het probleem van conversie is bovendien dat de fontnaam veelal verminkt wordt waardoor er niet alleen een illegaal product ontstaat maar de fontsoftware is bovendien niet goed ingedeeld. Dit komt omdat een deel van de benodigde digitale informatie ontbreekt. Zo kent een Windows font een andere indeling dan een Mac font en hanteert men andere aanvullende deelbestanden. Het gevaar bestaat dat er, ondanks dat wellicht wel de juiste naam aan het font is toegevoegd, elders in de productie problemen ontstaan. Sommige preflightprogramma's constateren deze foutieve indeling; andere systemen melden dat de juiste fonts aanwezig zijn terwijl dat niet het geval is. Het probleem is voor een Amerikaanse gebruiker minder groot omdat hij nauwelijks met accenten, gewijzigde aanhalingstekens en speciaaltkens zal werken. In Europa geeft men daarom technisch de voorkeur aan niet-geconverteerde fonts met de juiste platformafhankelijke indeling. Macintosh OS X ondersteunt nu ook de PC/TT-fonts perfect zodat daar de behoefte aan conversie is komen te vervallen.

20: Wat is het verschil tussen PS Type 1- en PS Type 3-fonts?

Oorspronkelijk leverde Adobe en Linotype in 1985 letterfonts van het PS Type 3; later werden deze vervangen door Type 1-fonts. De eerste soort wordt niet veel meer gebruikt omdat deze techniek een kwalitatief minder letterresultaat in druk en op het beeldscherm oplevert. Dat Type 1-letters een beter weergaveresultaat bereiken komt door de aanwezigheid van een andere 'rasterizer' en de aanwezigheid van hints.

Zij samen zorgen, afhankelijk van de kwaliteit van de aangebrachte hints, voor goede letterweergave in kleine corpsen, bij dunne letters en op lage resolutie printers en op beeldschermen. In vraag 17 hebben we de effecten van hints al besproken. Een logo in Illustrator zonder hints geeft bijna dezelfde beperkingen in weergave als een Type 3 font. Het verdient daarom aanbeveling logos met lettertekens te voorzien van de Type 1-hints. Uitermate complexe logos zullen veelal als type 3 fonts ingezet worden. Naast de Type 1-fonts zijn er ook nog de nauwelijks gebruikte Type 2- en Type 42-fonts. Deze laatste zijn de voor de TrueType en PostScript conversie noodzakelijke varianten. Men kan dergelijke fonts niet in die vorm aanschaffen. Het antwoord op vraag 32 gaat daar gedetailleerd op in. Overigens adviseert men Type 3 fonts bij voorkeur niet in te zetten bij een PDF-workflow. Zie vraag 37.

21: Waarom zijn er TrueType fonts voor de Macintosh?

Apple is de uitvinder van het TrueType fontstelsel en men verwachtte destijds dat er verschillende applicatieprogramma's zouden komen waarbij men TT-fonts zou kunnen inzetten. De grafische gemeenschap heeft echter (nog) geen aanleiding gevonden om de combinatie van Macintosh en TrueType massaal in te zetten. Uitsluitend systeemfonts zijn in TT-versie. Men blijft bij voorkeur Macintosh apparatuur met PostScript Type 1-fonts hanteren. Daarnaast zijn veel grotere grafische bedrijven en uitgeverijen van dag- en nieuwsbladen overgegaan op Windows applicaties waarbij de PostScript fonttechnologie gehandhaafd werd. TrueType is uitermate succesvol in de corporate markt en ook veel uitgeverijen en andere organisaties die veel teksten moeten verwerken hanteren de TT-fonts in een Windows omgeving. Het nieuwe Apple OS X kan goed met TrueType omgaan. Apple introduceerde daartoe o.a. de AAT (Apple Advanced Typography) waarbij een deel van de destijds geïntroduceerde GX-techniek weer beschikbaar komt. Het gaat hierbij om fonttechnische faciliteiten die vergelijkbaar zijn met de typografische mogelijkheden van InDesign met OpenType (zie ook vraag 23). OS X ondersteunt nu probleemloos ook de PC/TT-fonts. Voor de Arabische landen ontwikkelde Linotype Library speciale TrueType fonts (pagina 142 van de GE 1.7 catalogus) die gebruikt worden in combinatie met de 'Arabic Language Kit' van Apple en 'Pagemaker ME' of 'Nisus Writer MultiLingual'. Daarmee is men in staat om zowel Arabische als Westerse talen in één systeem door elkaar te zetten ondanks dat beide uitvoeringen de teksten anders opbouwen (v.l.n.r. versus v.r.n.l.). Voor typische webtoepassingen ontwikkelde Microsoft de WGL4-fonts waarbij deze speciale TrueType uitvoeringen van een aangepaste hinting en een aangepaste, tot 652 letters grote, lettertekenset voorzien zijn. Deze fonts zijn voor die specifieke toepassingen ook bruikbaar op een Macintosh maar dan dient men wel over een aangepast fontlaadprogramma en een aangepaste toetsenborddriver te beschikken. Onder OS X is ook dat niet meer nodig.

22: Wat is een AFM-bestand voor PostScript fonts?

Bij elk PostScript Type 1-font voor de Mac zit een Adobe Font Metrics of AFM-bestand. Afhankelijk van het OS is er een fond-, afm- of pfm-file (PostScript Font Metrics) en hierin zijn van elk van de aanwezige lettertekens per font de belangrijkste metrische waarden opgenomen. Het eenhedensysteem van PostScript is gebaseerd op 1000 eenheden en alle informatie is ook in die relatieve eenheden weergegeven.

Tot de informatie behoort de basispositie, de stok- en staarhoogte, de relatieve corpsgrootte, de beeldmaat, de buitenmaat van elke individuele letter, de breedte van een cijfer en de verschillende witeenheden. Zo kan men zien wat de withoeveelheden zijn voor pasjes, vierkantjes, en-spaces (kastje), figure-spaces (cijferwit) en de combinatie cq verhouding tussen punctuaties, cijfers en valutatekens. Naast de exacte omschrijving van de bestandsnaam, fontnaam en de letteroorsprong staan soms ook de Panose omschrijving en vrijwel altijd de kerning- of afspatiëerwaarden aangegeven.

Bij goede letterfonts is een dergelijke tabel groot en voorziet in veel goedgepaste tussenwitreducties. Sommige applicaties maken gebruik van deze tabellen, andere systemen maken gebruik van eigen routines daarvoor. Men kan de AFM bestanden openen, printen en zelfs dupliceren en naar eigen goeddunken wijzigen. Het verdient aanbeveling daar voorzichtig mee om te gaan omdat het de typografische kwaliteit ook negatief kan beïnvloeden.

23: Wat zijn OpenType fonts?

OpenType is de fonttechnologie waarbij zowel PostScript Type 1- als TrueType fonts met behulp van één techniek verwerkt worden.

De OpenType techniek staat letters met de Deze unieke lettercompilatie is bij de Compatil versie 5.0 als complete familie van 24 fonts op cd-rom verkrijgbaar waarbij standaard een gebruiksrecht verkregen wordt voor 20 CPU's.

indeling toe en de meeste recente Raster Image Processoren zijn in staat beide fontsoorten door elkaar te verwerken.

Daartoe wordt de CFF-data van de PostScript Type 1-fonts in de OpenType datastructuur opgenomen. Dat is dus geen standaard Type-1 informatie maar baseert zich op het Compact Font Format waaromheen een soort OT-wrapper zit. De Unicode indelingen zijn ISO gestandaardiseerde fontindelingen waarbij men aanzienlijke grotere lettertekensets kan gebruiken. In een font zijn dan naast de normale cijfers en alfabetten soms ook de mediëval-cijfers en kleinkapitalen opgenomen. Het aantal fonts in het gebruikersmenu neemt af, de omvang per font neemt toe.

In principe kan een font ruim 65.000 of zelfs meer tekens bevatten. Het voordeel bij deze techniek is dat de fonts, indien strikt volgens een van de Unicode indelingen vervaardigd, de identieke tekens altijd op dezelfde plaats hebben. Dus onafhankelijk van taal en/of toetsenbordindeling. CFF-data van bestaande PostScript Type 1-fonts kunnen door de fontproducenten geconverteerd worden naar OpenType fonts. Daartoe is speciale software nodig. In sommige OS-en kunnen OT-fonts soms direct geconverteerd worden naar TT-fonts. Het volledig vervangen van PS- en/of TT-fonts door OT-fonts heeft echter pas zin als de applicatieprogramma's de faciliteiten van OpenType fonts volledig ondersteunen. Dat is nu nog steeds niet of onvoldoende het geval.

Linotype Library ontwikkelde in samenwerking met Microsoft de Palatino in OpenType techniek met 1.238 verschillende tekens. Dit zijn oorspronkelijke TrueType fonts waarbij in applicaties als Microsoft Office gebruik gemaakt wordt van de uitgebreide karaktersets voor vreemde talen. Indien hier PDF bestanden van gemaakt worden zorgt de Distiller dat er, afhankelijk van de RIP die aangestuurd moet worden, Type 42 of gegenereerde Type 1-fonts mee ingesloten worden.

Adobe ontwikkelde veel fonts voor OpenType zoals de Garamond Pro waarbij de oorsprong de CFF-data van de oorspronkelijke Type 1-fonts zijn. De technologie van OpenType biedt grote voordelen als grote gestructureerde documenten vervaardigd moeten worden. Voor de uiterst flexibele ontwerper die gewend is logo- en pi-tekens zelf in een font te plaatsen en eventueel ook de kerningwaardes van het font zelf in de fontdata wil wijzigen lijkt OpenType voorlopig onvoldoende voordelen te bieden. OpenType fonts zijn zo complex en de huidige fontmanipulatieprogramma's zijn niet in staat dergelijke wijzigingen in OpenType fonts direct en eenvoudig, zonder additionele kennis, te verwerken.

Men wordt vooralsnog dus gedwongen de wijzigingen in het oorspronkelijke TrueType of PostScript font aan te brengen waarna pas een conversie naar OpenType mogelijk is. Zolang de gebruikte uitvoerapparaten nog beperkingen hebben waardoor de fonts toch weer getransformeerd worden naar een ander intern fontformaat heeft dat dus nauwelijks zin. Verder zal het invoeren van OpenType fonts op praktische bezwaren stuiten omdat de verschillende applicatieprogramma's ook verschillende fontsamenstellingen moeten kunnen herkennen. De positie van elk van de verschillende tekens is weliswaar bekend maar voor elk font zijn de meeste specifieke tekens die niet tot de basisindeling van Type 1 behoorden veelal nog niet als teken beschikbaar. Dat houdt in dat voorlopig veel fonts ingezet zullen worden waarvan de samenstellingen en vooral omvangen niet identiek zijn.

Voor ontwerpers is dat een minder groot probleem. In de kantooromgeving is zo iets fnuikend. Zolang er nog géén overeenstemming is over een éénduidige definitie van de aanwezigheid van de verschillende tekens in een font zullen de voordelen van het gebruik van OpenType fonts bij normale toepassingen beperkt zijn. Bij specifieke toepassingen als jaarverslagen, wetenschappelijk zetsel, woordenboeken, adresboeken en technische handboeken zijn de voordelen veel groter omdat de hoeveelheid fonts beperkt kan zijn terwijl de fontinhoud respectievelijk fontomvang groot tot zeer groot is.

Het zijn waarschijnlijk de uitgevers en organisaties die de voordelen van de OpenType techniek snel op waarde weten te schatten. Zij kunnen het beheer van complexe pi- en speciaal-tekenfonts ook beter regelen. Linotype heeft een groot aantal OpenType fonts geproduceerd en sommige van die fonts zijn soms ook een vast onderdeel van een OS.

De Palatino bijvoorbeeld is naast standaard OS-font voor Windows ook als los font te koop en is onderdeel van de GoldEdition 1.7. Daarnaast leverde Linotype ook dergelijke fonts aan Apple. Aangezien Apple in de oude OS OpenType fonts nog niet voldoende in de standaardvorm ondersteunt mag men twijfelen aan de snelheid waarin deze nieuwe techniek ingang zal vinden bij zelfstandige ontwerpers. In OT-fonts kunnen naast de normale tabellen ook de AAT-tabellen van Apple toegevoegd zijn. Het OS X herkent de OT-tabellen nog niet voldoende. Diverse toepassingsprogramma's zoals CS InDesign doen dat gelukkig wel. Apple lijkt voorlopig aan haar eigen AAT-technologie de voorkeur te geven. Daarbij combineert men de voordelen van TrueType met die van de karaktersets van de Unicode indeling volgens ATSUI (Apple Type Services for Unicode Information) terwijl de typografische mogelijkheden van het OS gecombineerd kunnen worden met de bestaande applicatiesoftware. Onder Cocoa werkt dat goed. De ondersteuning van Apple voor Unicode is echter beperkt. OT-fonts in CFF-format kunnen direct in OS-X gebruikt worden. Bij oudere versies is ATM nodig. De tweede hindernis voor OT wordt gevormd door Quark omdat zij Unicode nog steeds niet ondersteunt. Het is te hopen dat beide leveranciers binnen niet al te lange tijd beslissen voor welke techniek men kiest omdat de gebruikers al voldoende worstelen met de problemen van niet-compatibele systemen, afwijkende fontindelingen en complexe bestandstransformaties. Wie zich kan permitteren om uitsluitend met de CS-uitvoering van InDesign en uitsluitend met OT-fonts te werken is het beste af. Die hoeft geen oude en nieuwe fonts en complex fontbeheer in te zetten. Dat is de (bijna) optimale integratie. Drukkers die nog native bestanden van opdrachtgevers moeten verwerken en dus meerdere fontsoorten en OS-versies hanteren hebben daar grote problemen mee. Maar ook ontwerpers die de overschakeling naar Unicode-ondersteunende applicatiesoftware nog niet kunnen realiseren hebben maar beperkt voordelen van de OT-fonts. In vraag 81 over OpenType Flirt en vraag 56 over OT/SC-fonts geven we mogelijke oplossingen voor Quark gebruikers.

24: Waarom zijn Unicode indelingen belangrijk?

Het probleem bij conventionele fotozetsystemen was dat zij slechts een beperkt repertoire aan tekens konden weergeven. De eerste machines konden bijvoorbeeld slechts 96 verschillende tekens weergeven. Speciaaltekenen zoals extra accenten moesten uit aparte fonts komen.

Bij PostScript fonts is dat probleem nog steeds aanwezig. Voor kleinkapitalen en mediëvalcijfers moet men naar een apart font om de tekens te kunnen invoegen. Ook voor fonetische tekens, mathematische tekens en veelvoorkomende pi-tekens moet men telkens andere fonts selecteren.

Dat probleem was vergelijkbaar met dat van conventionele printers en ook hier heeft de noodzaak van compatibiliteit geleid tot een wildgroei van speciaaltekenfonts. In de Linotype Library kent men bijvoorbeeld OsF fonts met mediëvalcijfers maar ook SC fonts hebben diezelfde cijfers. Sommige fonts hebben standaard mediëvalcijfers en dan dient men een aanvullend font te hebben om de tabelcijfers te kunnen gebruiken. En wie kent niet de problemen van het gebruik van de Expertfonts waarvan de indelingen ook niet gestandaardiseerd zijn en die uitermate moeilijk te 'mengen' zijn met de 'alternate'-versies. Daarnaast is de invoer van tekst- en databestanden complex omdat ook daar niet-gestandaardiseerde indelingen gebruikt worden. De Unicode organisatie (www.unicode.org) introduceerde volgens ISO-normen gestandaardiseerde indelingen waarbij van elk teken de positie eenduidig is vastgesteld. Theoretisch kunnen daar ruim 1 miljoen verschillende tekens en codes in vastgelegd worden.

Een volgens de Unicode standaard vastgelegd font kan 100 tekens groot zijn maar ook 65.000 tekens omvatten. Die standaard kan op termijn het converteren van bestanden aanzienlijk reduceren. Dat geeft grote voordelen bij het uitwisselen van data tussen verschillende toepassingsprogramma's maar biedt een individuele ontwerper die slechts een softwarepakket hanteert en weinig fonts hoeft te beheren nauwelijks voordeel. Het voordeel van deze standaard is dat iedereen dezelfde positie aan een teken toekent. Ook bij de, op Unicode indelingen gebaseerde, fonts is echter nergens omschreven hoe groot de omvang van een font is. Aanvullende omschrijvingen als Western, Greek, Turkish en Phonetic geven aan voor welk doel het font gebruikt kan worden.

Of er tabelcijfers, mediëvalcijfers, gewone cijfers of tabelcijferbreed gepositioneerde onderuithangende cijfers in voorkomen kan men echter nergens aflezen. Fabrikanten als Adobe en Linotype hanteren omschrijvingen als Standard en Pro maar ook daar is onbekend of de bij een Std-fonts mogelijke tekens voor Grieks ook werkelijk aanwezig zijn. Adobe en Linotype gebruiken iconen in hun letterproeven en op de website om de fontsamenstellingen, welliswaar niet gedetailleerd, weer te geven. Zogenaamde 'Font Feature Lists' moeten dan uitkomst brengen.

En of er echte kleinkapitalen gebruikt kunnen worden kan men nergens in de font-omschrijving aflezen. Het is te hopen dat de onlangs ondernomen pogingen om te komen tot enige standaardisatie op dit gebied binnenkort toch tot praktische resultaten zal leiden.

Unicode indelingen zijn al vele jaren onderdeel van het Windows OS.

Oorspronkelijke TrueType fonts (dus niet de slecht geconverteerde varianten uit vraag 18) maken ook al gebruik van diverse mogelijkheden. OpenType fonts kunnen in alle platforms gebruikt worden maar ook hier bepaalt het OS en dan vooral de versie van het OS en de versie van het toepassingsprogramma of de faciliteiten van Unicode en OT volledig tot hun recht kunnen komen. Maar daarnaast heeft ook de OT-fontsoort .ttf of .otf invloed. Vraag 26 gaat daar ook over. Het is duidelijk dat de producenten de Operating Systemen en die van de toepassingsprogramma's grote invloed hebben op het toekomstige succes van OT-fonts.

25: Welke PS- en TT-fontindelingen hanteert men?

Er is een internationale standaard voor de indeling van 'non-Unicode' letterfonts. We spreken daarbij over de Latin 1-uitvoering van de standaard ISO 8859. Die is uitsluitend bruikbaar voor West Europese en andere Romaanse talen. Voor Centraal-Europese talen en Cyrillisch heeft men afwijkende indelingen en ook de polytone (Oudgrieks) en monotone (Nieuwgrieks) variant van het Grieks hebben afwijkende indelingen. Daarnaast is er per taalgebied een afwijkende toetsenbordindeling om de verschillende bijzondere tekens te kunnen bereiken.

De ISO 8859/2 is een Latin 2-indeling waarbij aanzienlijk meer geaccentueerde letters zijn opgenomen. Veel mathematische tekens en valutatekens hebben plaats gemaakt voor extra accenten en speciaaltekens. Naast de volgens ISO 8859 ingedeelde lettersamenstellingen zijn er echter ook varianten die een beperktere indeling hebben. Zo kent men naast samenstellingen voor Macintosh en Windows ook lay-outs voor kleinkapitalen, mediëvalcijfers, Frakturindelingen (DFR), Headline lay-outs en Display lay-outs. Bij de Headline lay-out ontbreken veel ligaturen, bij de Display indelingen zijn meestal uitsluitend de kapitale letters, leestekens en accenten daarvoor aanwezig. Bij het gebruik van de eurotekens van bijvoorbeeld oude E+F-fonts moet men meestal ook rekening houden met een afwijkende indeling. Naast de gespecificeerde standaardindelingen zijn er nu ook indelingen waarbij op de positie van het internationale valutateken in het Macintosh font het euroteken werd aangebracht. In verband met het gebruik van fontmanagementprogramma's is het in de overgangperiode soms nodig voor elk van deze varianten een aparte bestandsnaam te hanteren. De door Linotype Library geleverde fonts die voorzien zijn van het specifieke euroteken hebben veelal een andere bestandsnaam en een afwijkend fontnummer. In vraag 64 gaan we daar in detail op in. Bij de Adobe Standaard Encoding voor PS-fonts zijn 146 tekens vast gepositioneerd. Diverse fontleveranciers maken hiervan gebruik. In de AFM-bestanden van PS-fonts (zie vraag 22) kan men aflezen welke indeling van toepassing is. Sommige voor webtoepassingen aangepaste TrueType fonts kennen ook een Windows Glyph List 4 (WGL4)-indeling waarbij tot 652 letters voor West-, Centraal- en Oost-Europese tekens evenals tekens voor Grieks en Turks in de set zijn opgenomen. Deze fonts zijn extreem groot van omvang en kunnen uitsluitend met speciale toetsenborddrivers gebruikt worden. In de specifieke vraag 74 en het antwoord over dit onderwerp komen we daar nog op terug. Bij de OpenType fonts die vervaardigd werden met een gestandaardiseerde Unicode indeling (zie vraag 24) behoren, indien de toepassingssoftware voor de opmaak hierop is aangepast, de problemen van verschillende fontindelingsmogelijkheden voor tekstfonts tot het verleden.

26: Welke OT-fontsoorten hanteert men?

Hoewel het voordeel van OT-fonts de eenduidige platformafhankelijkheid is zijn er echter dus toch twee verschillende uitvoeringen. De oorsprong van OpenType lag, zoals in vraag 22 al toegelicht, in de TT-techniek en deze oorspronkelijke door Apple uitgebrachte techniek werd door Microsoft verder ontwikkeld.

De eerst OT-fonts zijn op de TT-outlines gebaseerd en kregen ook de .ttf extensie. In deze extensie kan men ook niet zien of het om een TT-font of een in OT-techniek verpakte TT-outline gaat. De iconen zijn echter wel verschillend. De andere uitvoering is gebaseerd op de PS-outline waarbij gebruik gemaakt wordt van de Compact Font Format data en de extensie .otf gebruikt wordt. Beide fontsoorten kunnen onbeperkt door elkaar gebruikt worden. Alleen bij families is de koppeling van de 'relaties' onvoldoende en moet men in het menu de fonts (afhankelijk van de toepassingssoftware) separaat aangeven. Dat verklaart wellicht ook waarom Adobe uitsluitend complete families verkoopt en bijna geen losse fonts. Adobe produceert overwegend op CFF-data gebaseerde fonts. Linotype maakt zowel .ttf- als .otf-fonts. De nieuwste TakeType 5 cd-rom bevat 204 verschillende OT-fonts in .otf-formaat. Apple en Microsoft geven de voorkeur aan .ttf-uitvoeringen. Indien goed geproduceerd kunnen ook deze uitvoeringen een optimale kwaliteit opleveren. Bovendien kan de hinting veel beter zijn.

27: Wat zijn 'LT Com' Opentype fonts?

Tot de OpenType fonts met Unicode indeling behoren ook de zogenaamde 'LT Com'-fonts. Ze zijn door Linotype gemaakt voor toepassingen in programma's die Unicode ondersteunen en waarbij men de behoefte heeft verschillende talen te gebruiken. Het voordeel van Unicode: de mogelijkheid extreem grote charactersets te gebruiken, is tegelijkertijd het nadeel van OT-fonts. De plaats van een teken ligt vast; de fontinhoud is echter niet gestandaardiseerd.

De ISO-organisatie heeft weliswaar verschillende sets gedefinieerd maar de fontfabrikanten hebben (tot nu toe) nagelaten hun fontinhouden te baseren op die standaardsets. Het gevolg is dat bijvoorbeeld Adobe en Linotype voor de op (Type 1/otf) gebaseerde OT-fonts de begrippen Std en Pro hanteren maar er ligt onvoldoende vast wat de inhoud van een Std-font is. In vraag 51 zullen we dat probleem nog aangestippen. U kunt zich voorstellen dat dit in een grafische omgeving problemen kan opleveren. Maar ervaren vakmensen weten op een gegeven moment of bepaalde tekens wel of geen onderdeel zijn van een gekozen OT-Std-font. Nog veel groter zijn deze problemen in een kantooromgeving omdat daar de kennis over de verschillende inhouden van de diverse character sets vrijwel geheel ontbreekt. In overleg met de belangrijkste leveranciers van toepassingssoftware voor zogenaamde 'corporate toepassingen' heeft Linotype een zogenaamde 'LT Com' character set voor OT-fonts ontwikkeld.

De outlines van deze fonts zijn altijd gebaseerd op de TrueType outline en daardoor worden deze fonts in een Windows omgeving ook beter ondersteund dan op de CCF-outlines gebaseerde OT-fonts. Daarnaast ondersteunen de verschillende Unicode/OT programma's van Adobe de LT Com fonts volledig. Deze fonts voldoen bovendien volledig aan de eisen van de 'Microsoft Font Validator'. Deze software voor fontontwikkelaars controleert of alle relevante data voor het gebruik van OT-fonts in Microsoft toepassingsprogramma's aanwezig zijn. OpenType biedt ongekennde typografische mogelijkheden maar het gebruik daarvan is afhankelijk van zowel de toegepaste software als van de in de fonts aangebrachte mogelijkheden. Microsoft Typography Department ontwikkelde deze Font Validator software zodat zowel fontproducenten als softwareontwikkelaars en fontgebruikers vooraf kunnen vaststellen welke faciliteiten in de fonts zijn aangebracht. Vooral bij bedrijfsbrede toepassingen van nieuwe fonts met veel typografische mogelijkheden willen systeembeheerders en gebruikers vooraf de garantie krijgen dat de fonts geen ongewenste effecten hebben op de kwaliteit van het geproduceerde en de bedrijfszekerheid van het systeem. De Font Validator stelt Microsoft technici en gebruikers bovendien snel in staat te controleren of fonts gecorrumpeerd zijn, of de indelingen zoals de encoding kloppen en of de voor het fontmanagement noodzakelijke data aanwezig is.

De character set van de LT Com-fonts bestaat uit minimaal 387 letters en tekens die in elk van de LT Com-fonts identiek is. Deze character set omvat alle tekens voor Westerse en Centraal-Europese talen (Adobe Western 2 en ISO Latin 2) aangevuld met veel accenten, geaccentueerde letters en generieke tekens waardoor men 48 verschillende talen met deze LT Com character set kan produceren. Sommige OT-Pro font kunnen wel aanzienlijk meer tekens hebben (met bijvoorbeeld verschillende cijferreeksen als proportionele en mediëvalcijfers) maar de samenstellingen van de inhouden kunnen wezenlijk verschillend zijn. Omdat deze OT-fonts voorzien zijn van de voor corporate toepassingen geschikte indelingen zijn ze ook voorzien van de XSF-hinting. De details daarvan worden in de volgende vraag besproken. Tot de LT Com OpenType fonts behoren nu 8 Avenir Next, 8 Basic Commercial, 20 ITC Franklin Gothic, 14 Frutiger en 16 Neue Helvetica fonts. Deze fonts kan men als complete set aanschaffen maar het is ook mogelijk losse fonts met de daarbij gewenste MUL- en MSL-licenties te verkrijgen.

28: Wat zijn XSF-fonts?

De oorspronkelijke TrueType fonts hebben ten opzichte van de PS-fonts het voordeel dat ze een grotere character set hebben dan een Mac font en dat zowel de fontinformatie als de fontsoftware met de daarbij horende tabellen in één bestand zijn opgenomen. Dat biedt ook fontorganisatorische grote voordelen. Het grootste voordeel zijn echter de uitgebreide hintingmogelijkheden. Vraag 17 gaat daar in detail over. De zogenaamde Deltahinting bij TT-fonts biedt aanzienlijk meer mogelijkheden tot superieure hinting. Linotype noemt de extra kwalitatieve hinting XSF dat staat voor 'eXtended Screening Fonts'.

Daardoor is de beeldschermleesbaarheid in de corpsen tot 18 punt optimaal. Superieure hinting biedt echter onvoldoende extra soelaas bij extreem kleine corpsen. Deze XSF-techniek kan uitsluitend toegepast worden bij oorspronkelijke TT-fonts en bij de van de TrueType outlines afgeleide OT-fonts met de .ttf-extensie. Die bewuste OT-fonts vinden vooral toepassing in de corporate markt. Beeldschermbedieners, auteurs, secretaresses, marketingmedewerkers en researchers die veel teksten moeten raadplegen zullen die verbeterde beeldschermleesbaarheid erg waarderen. Microsoft bracht destijds enige standaard beeldschermfonts uit die een sterk verbeterde hinting hadden. Dat verklaart ook waarom intensieve internetgebruikers ook goed gehinte schermfonts prefereren. Linotype heeft nu ruim 300 fonts in XSF-kwaliteit. 24 x Compatil, 18 x Frutiger Next, 30 x LT Syntax Sans, 12 x Trade Gothic en 63 x Linotype Univers 3.0 fonts zijn in de TT-uitvoering met XSF-hinting beschikbaar. De OpenType fonts met XSF-kwaliteit hebben bovendien de zeer uitgebreide LT Com-indeling. In vraag 27 gingen we daar in detail op in.

29: Waarom worden letterfamilies soms foutief weergegeven?

Onder het Windows Operating System kent men de mogelijkheid een font in vier varianten weer te geven. Daartoe kiest men in de werkbalk of het fontkeuzemenu de letterfamilie en als tekenstijl de varianten italic of bold of een combinatie van beide varianten.

Daarmee is de familie in Windows en een aantal daarop gebaseerde toepassingsprogramma's beperkt tot de 4 variaties regular, italic, bold en bolditalic.

Bij het installeren van complete families van vier hierop aangepaste fonts is dat geen probleem. Zo ziet men in het menu de Frutiger roman 55 als regular en dan zullen de 56 als italic, de 65 als bold en de 66 als bold italic zichtbaar zijn. Dat wordt natuurlijk moeilijker als men voor een ander combinatie kiest. Zou men de Frutiger light 45 combineren met de bold 65 dan komt in de regular vermelding light 45, bij bold de Frutiger Bold 65, bij italic de light 46 en bij bold italic de Frutiger 66. Men ziet dus in het menu uitsluitend de vermelding Frutiger light 45 bij de keuze van 'normal' of, afhankelijk van het programma 'regular'.

Bij sommige fontcollecties zijn dergelijke combinaties al als familie opgenomen waardoor de installatie vergemakkelijkt wordt. In de Linotype fontcollecties zijn veelal zowel de 'single font'-variant als de 'family'-variant aanwezig. Afhankelijk van het toepassingsprogramma of het fontmanagementprogramma kiest men de juiste uitvoering. Bij lettersoorten waarvan er 'dubbele'-uitvoeringen zijn (zie vraag 60) dient men de 'family-variant' als onderdeel van de r, i, b en bi-set te installeren en de 'single-variant' los. Dat is o.a. het geval bij de Univers 65 Oblique en de 66 Italic. Sommige professionele fontmanagementprogramma's bieden mogelijkheden fonts ook gebruikersvriendelijk te installeren, de-installeren en selecteren.

30: Zijn er ook versies als 2.0 en 3.0 van een font?

Tot de 'E+F Fontinform 6.1' collectie behoren de 8 gewichten van de in 1989 door de Nederlander Gerard Unger vervaardigde Swift; het gaat om de light en cursief, de regular en cursief en daarnaast de regular met SC-indeling en de bold, extra bold en condensed bold. Later heeft Unger besloten een nieuwe versie te maken die ook wel wordt aangeduid met Swift 2.0; hij besloot die zelf te distribueren. Vandaar dat sommige grafische ontwerpers de Linotype Library E+F Fontinform 6.1 versie als de 'Swift 1.0' of 'Swift Classic' aanduiden. Dat is echter geen officiële benaming.

Voor de LT Univers worden ook de versies 1.0, 2.0 en 3.0 gehanteerd. Hierbij slaat dat niet op het ontwerp of de digitalisering van de letter maar op o.a. de lettersoortsamenstelling van de cd-rom. Bij de 1.0 gaat het om in het totaal 59 fonts van de LT Univers.

In de 2.0 uitvoering zijn er 4 schrijfmachinevarianten in regular, italic, bold en bold italic aan toegevoegd en omvat de collectie dus 63 fonts. In de 3.0 versie zijn de fonts voorzien van de juiste fontgerelateerde eurotekens en werd de hinting voor de PC/TT-toepassing sterk verbeterd. Dat laatste is vooral bij huisstijltoepassingen in correspondentie van groot belang.

Bij het Compatil systeem breidt de omvang van deze integrale lettercombinaties zich ook voortdurend uit. De meest recente versie is Compatil 5.0 voorzien van meerdere fontsoorten in verschillende gewichten en uitvoeringen. Zie ook vraag 80 voor de details.

31: Wat zijn designgroottes of 'opticals'?

Vroeger werd van elke loodletter een op de lettergrootte afgestemde matrijs gemaakt. De graveur paste de x-hoogte, schreefdikte en inkepingen aan. Later hanteerde men de pantograaf om van één model verschillende corpsen te maken. Alleen de schreven werden dan aangepast. Bij fotografisch zetten verkoos men meestal slechts één lettervorm die vrijwel onbeperkt vergroot werd. Dat is voor letters met extreme verschillen tussen bijvoorbeeld de diktes van staarten en stokken desastreus. Daarnaast zijn voor grotere teksthoeveelheden bijvoorbeeld de verhouding tussen kapitaal- en x-hoogte van grote invloed op de leesbaarheid. Vandaar dat er van sommige letters verschillende designgroottes of 'opticals' gebruikt worden.

Zo is er van de Times een Times Ten variant voor teksten in kleine corpsen zoals onderschriften en tekst voor bijsluiters en de Times Eighteen voor koppen. Van de ITC Bodoni zijn er 6, 12 en 72 punt varianten voor de verschillende lettergroottes. Daarnaast hebben 'headline-uitvoeringen' soms een andere letterwitverdeling, x-hoogte, schreef- en stokdikte. Met behulp van het fontselectieprogramma FontExplorer kan men dergelijke verschillen zichtbaar maken. Linotype ontwikkelde een aantal OpenType fonts waarin de mogelijkheden van maximaal 4 verschillende designgroottes toegepast worden. Het gaat hier om Caption, Regular text, Subheads en Display. Dat begrip Regular is uitermate verwarrend omdat Regular soms ook gebruikt wordt i.p.v. Roman. Adobe heeft destijds voor de omschrijving van deze varianten gekozen om deze fonts in combinatie met een daarvoor geschikt toepassingsprogramma als InDesign CS te kunnen gebruiken. Het typografische systeem kan ook automatisch de juiste designgrootte kiezen. Bij PS- en TT-fonts en bij andere toepassingsprogramma's werkt dat echter niet of nauwelijks.

32: Wat zijn Type 42-fonts?

Type 42-fonts zijn geen los verkrijgbare fonts. Het gaat hier om TrueType fonts die in een PostScript wrapper geconverteerd zijn zodat ze direct door een PostScript RIP verwerkt kunnen worden. Als dat niet gebeurt zal het systeem er PostScript Type 3-fonts of gewone bitmapfonts van maken. In beide gevallen gaat de kwaliteit van het letterbeeld sterk achteruit. Vooral als de bitmapresolutie niet overeenkomt met de uitvoerresolutie.

Veel Adobe PostScript Level 2-RIP's kunnen TrueType direct verwerken. Vrijwel alle PostScript 3-RIP's hebben géén enkel probleem met TrueType. Voor de verwerking van PostScript tot PDF is het nodig dat de aangeleverde TrueType fonts de juiste 'fsType'-instellingen hebben. Bij Type 42 wordt dit een FSType-instelling. Deze extra informatie in het font geeft aan of de oorspronkelijke fontleverancier het embedden toestaat. Door foutieve conversies met o.a. Fontographer software zijn er veel fonts ontstaan die de verkeerde instelling hebben waardoor Acrobat 4.0 die fonts weigert te embedden. Acrobat 4.05 en 5.0 hebben die beperkingen niet meer. Daarmee is het probleem van foutief geconverteerde fonts echter niet opgelost. Bij PDF 1.5 wordt dat probleem weer zichtbaar. De Linotype Library fonts kennen dit probleem van het foutief verwerken als gevolg van een verkeerd embeddingskenmerk niet. Zie hierover ook vraag 35 over het embedden van fonts.

33: Wat zijn 'embedded fonts'?

Onder 'embedded-fonts' worden fonts bedoeld die als integraal deel in het bestand worden opgenomen en zo worden meegezonden. Dat kunnen bestanden zijn voor intern, extern, en inter-company gebruik. Daarbij maakt men een onderscheid tussen het embedden in software als MS Word en Powerpoint, in PDF-bestanden voor uitsluitend drukwerkproductie, in PDF voor informatiedownload via internet en in PDF-bestanden voor multimediatoepassing.

Dat kunnen PDF's of andere toepassingen zijn en opgeslagen om media zoals CD-ROM en DVD). Daarnaast in PDF-bestanden voor nog in te vullen digitale formulieren en in verschillende webtoepassingen.

In dat laatste geval kan het om PDF-bestanden gaan maar ook om andere bestanden als WEFT (Web Embedding Font Tool) en CSS-bestanden (W3C's Cascading Style Sheets).

Soms zijn het technieken waarbij de fonts door het versleutelen (encryption) niet uit het bestand kunnen worden gehaald en waar door de applicatie in voorzien is dat deze bestanden en de fontinformatie niet bewerkt kunnen worden. Er is dan géén licentie nodig wanneer de opdrachtgever een digitaal bestand met dergelijke embedded fonts aanlevert waarbij de garantie afgegeven wordt dat de fonts niet als font uit het bestand gehaald kunnen worden en de garantie gegeven wordt dat de oorspronkelijke fontlicentiegever het embedden in die specifieke techniek voor drukwerk- of printtoepassingen toestaat. Het ADS systeem van Wam!net, dat door vele internationale adverteerders en uitgevers wordt gebruikt voor de uitwisseling van opgemaakte digitale bestanden, garandeert dat de meegeleverde fonts zo zijn versleuteld dat ze niet uit het bestand gehaald kunnen worden.

ADS geeft in de softwarelicenties expliciet aan dat men van Adobe en Linotype de toestemming verkregen heeft de door deze producenten vervaardigde fonts te mogen embedden zonder dat de ontvanger de gebruiksrechten voor deze fonts heeft. De opdrachtgever die op die manier zijn advertentiebestanden verzendt hoeft zich er dus ook niet van te overtuigen of de verwerker wel over de gebruiksrechten van de embedded fonts beschikt.

Adobe en Linotype staan elke andere vorm van embedden van veel standaardfonts in bestanden voor druk- of printwerk toe als de verwerker (meestal het grafisch bedrijf) beschikt over de fontlicenties voor voldoende apparatuur. Ook in dit geval moet degene die dergelijke bestanden maakt er zich van vergewissen dat degene aan wie het bestand gestuurd wordt en voor verwerking zorgdraagt beschikt over de benodigde licenties.

Een aantal fontleveranciers verbiedt echter dat hun fonts op die manier verwerkt worden. Die fontsoorten mogen bijvoorbeeld wel met ADS verwerkt worden maar niet in PostScript, Encapsulated PostScript (EPS) of Portable Document Format (PDF). Dat heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat de PDF-fontembeddingstechniek van Adobe nog onvoldoende garanties biedt. Bij de definitie van PDF/X-1a:2001, dat dient om de aanlevering van digitale 4-kleuren bestanden te vergemakkelijken, wordt rekening gehouden met het feit dat sommige fontfabrikanten het fontembedden zullen blijven verbieden. In het font, de begeleidende elektronische informatie, de schriftelijke documentatie over het font of de EULA wordt dat soms ook expliciet aangegeven. Sommige fontproducenten staan bij de vervaardiging van PDF-bestanden voor drukwerkproductie uitsluitend het subsetten op 100% toe. Linotype eist dat niet maar adviseert die werkwijze wel. De vragen 35 t/m 38 en 52 gaan daar over.

34: Mag men fonts in een PDF-bestand embedden?

Hoewel PDF faciliteiten biedt voor het embedden van fonts op een dusdanige manier dat de verwerker niet de beschikking krijgt over complete fonts verbieden diverse kleine fontfabrikanten het embedden van fonts in PDF-bestanden nog steeds. Het recht om fonts in PDF te mogen embedden heeft dan dus ook niets te maken met de eventuele licenties waarover de verwerker zou moeten beschikken. Een dergelijk standpunt zal het gebruik van dergelijke fonts voor producten waarvan de PDF-bestanden elders verwerkt worden sterk belemmeren. De Acrobat software voorziet ook in foutmeldingen waarbij aangegeven wordt dat bepaalde fonts niet embedded mogen worden. Leveranciers als Adobe, AMT en Linotype staan het embedden van de meeste standaard Type 1-fonts in bestanden voor drukwerk- en printwerk wel toe. Andere fontproducenten eisen dat de verwerker over de licenties van de gebruikte fonts beschikt. In sommige richtlijnen voor de vervaardiging van PDF/X-1a:2001, PDF/X-3:2002 en de afgeleide cPDF-bestanden zijn de embeddings- en/of subsettingsinstellingen en de voorwaarden omschreven.

In de fontvoorwaarden van o.a. Adobe en Linotype is het, voor de meeste van hun fonts, toegestaan de standaardfonts in PDF's voor druk- en printwerk te embedden als de verwerker of gebruiker deze bestanden uitsluitend kan inzetten voor het beoordelen en 'printen' van bestanden. Dat zijn zogenaamde 'Preview & Print' of 'View & Print' fonts. In dat geval moet de aanmaker van bestanden de verwerker formeel mededelen dat de embedded fonts uitsluitend mogen dienen voor het 'renderen'. Degene die de fonts wil embedden moet zich ervan verzekeren dat de drukker of het servicebureau de bestanden uitsluitend voor dat doel kan verwerken. Correcties zijn niet toegestaan.

Voor een grafisch productiebedrijf is dat natuurlijk nu nog veelal een onwerkelijke en onmogelijke opgave omdat men diverse elektronische hulpmiddelen zal moeten gebruiken om PDF te kunnen controleren, corrigeren en voor productie gereed te maken. Elk programma dat faciliteiten biedt om iets aan de tekst van een PDF te wijzigen maakt gebruik van de fonts en dat impliceert dat men dan ook over de gebruiksrechten van die 'Preview & Print' fonts moet beschikken. Adobe is daar ook expliciet in en bijvoorbeeld in de handleiding en de condities voor het gebruik van Illustrator vermeldt men met nadruk dat het gebruik van Illustrator een modificatie van het bestand tot gevolg heeft. Dat mag uitsluitend als men de beschikking heeft over de legale gebruiksrechten van de fonts die op die manier in bestanden zijn opgenomen. De fonts moeten ook als losse fonts op het werkstation van de gebruiker van Illustrator staan. Ook indien in Acrobat de 'TouchUp'-faciliteiten worden gehanteerd dient men gebruik te maken van de op het werkstation aanwezige fonts waarvoor de licenties aanwezig moeten zijn. Let op, Illustrator kan niet als PDF-Editor ingezet worden voor niet-Illustrator bestanden. Andere programma's als Pitstop kunnen PDF wijzigen, maken ook gebruik van de aanwezige fontinformatie en de gebruiker dient op dat werkstation dus ook te beschikken over de legale rechten van de fonts. Het maakt in het geheel niet uit of de applicatiesoftware daarbij gebruik kan maken van de geïnstalleerde of ingesloten fonts. Pitstop kon destijds van embedded fonts, dus andere fonts dan die welke op het werkstation of server aanwezig zijn, gebruikmaken. Vanaf Acrobat 6.0 zijn voor 'full-editing' (het corrigeren van drukwerkbestanden) echter ook de op het systeem geïnstalleerde fonts voor dat doel nodig. Net als bij alle andere applicaties die op enigerlei wijze bestanden wijzigen dient men bij een dergelijke ingreep over de rechten op de bewuste fonts te beschikken. Bij 'print & preview-fonts' moet de verwerker van grafische bestanden dus extra licenties hebben om ze te mogen editen. Pas als alle PDF's gegarandeerd zonder fouten aangeleverd worden kan men een werkwijze zonder PDF-editeerfaciliteiten hanteren. Bij advertenties voor publicatiebladen bijvoorbeeld werkt men bij voorkeur met 'subsetted 100% fonts' waarbij er geen correcties meer uitgevoerd hoeven te worden. In een aantal gevallen is dat ook expliciet verboden. PDF komt dan i.p.v. de zogenaamde TIFF/IT-bestanden.

Het zal waarschijnlijk niet te voorkomen zijn dat voor veel commercieel drukwerk alle fonts compleet embedded of apart meegeleverd moeten worden om bedrijfszeker te kunnen produceren. Ingangscntrole lijkt daarbij onvermijdelijk. Voorlopig lijkt het aanleveren van uitsluitend complete, gegarandeerde PDF bestanden nog vrijwel onmogelijk waardoor het vooralsnog dus nodig zal blijven de gebruiksrechten van de in de te verwerken bestanden aanwezige fonts te bezitten. Overigens dient opgemerkt te worden dat er sinds kort aanvullende condities zijn voor het embedden van fonts in andere, door diezelfde aanmakers te vervaardigen producten, die geen bestanden zijn voor druk- en printwerk. Zie ook vraag 84.

35: Welke vormen van embedden kent men?

De ideale werkwijze zou gerealiseerd worden als elke vervaardiger van een bestand de voor het bestand noodzakelijke fonts zou embedden. Dat heeft niet alleen betrekking op 'native' bestanden maar vooral ook op de verwerking van PDF-bestanden. Zoals we eerder gezien hebben worden nu bij veel oorspronkelijke applicatiebestanden zoals Quark, Frrehand, Illustrator, Pagemaker en zelfs nog InDesign veelvuldig de fonts meegeleverd.

Dat doet men omdat het uitermate complex is het beheer van de nieuwste versies van fonts en de daarbij behorende dikte- en kerningtabellen goed te regelen. Vooral bij fontsoorten waar deze relevante informatie in afzonderlijke bestanden is ondergebracht is het goed beheer van deze combinatie van font- en fontbreedtebeïnvloedende informatie complex.

Vandaar dat de verwerkende bedrijven er op staan dat zij de fonts inclusief de gehanteerde bestanden voor de executie van de juiste letters en letterbreedtes ook ontvangen.

Dat zoiets effecten heeft op het technische beheer en consequenties voor de licentieregeling zal duidelijk zijn. Men noemt dit meeleveren veelal embedden maar in principe zou deze activiteit beter omschreven kunnen worden als het 'includen' of meeleveren van fonts.

Sommige softwaretools combineren het oorspronkelijke bestand met de gebruikte fontverzameling. In een aantal situaties kan men zelfs alle losse pagina's van bijvoorbeeld een tijdschrift combineren met de verzameling van alle fonts die in die verschillende pagina's voorkomen. Ondanks dat er verwijzingen van de pagina's naar de te gebruiken fonts zijn aangebracht behoort deze werkwijze gerekend tot het 'fonts includen'. Sommige instructies zijn echter verwarrend omdat ze ook bij deze werkwijze soms het begrip embedden hanteren. Bij het embedden van fonts zijn ze een wezenlijk onderdeel van het bestand geworden.

Omdat de verschillende fontleveranciers afwijkende licentievoorwaarden hanteren hebben softwareontwikkelaars als Adobe faciliteiten in o.a. Acrobat Distiller en Acrobat aangebracht waarmee men de verschillende soorten van embedden in sommige fonts kan herkennen. De mate waarin een dergelijk font in een document mag worden embedded wordt gecontroleerd door het 'fsType'-veld in the OS/2 tabel van de TrueType en OpenType fonts. Let wel, dit gaat hier uitsluitend om de technische mogelijkheden en zegt niets over de juridische toestemming de fonts te embedden. Bij sommige Type 1 en Type 42-fonts kent men ook de FSType-instelling om het embedden te controleren. En ook de CID fonts hebben dit kenmerk soms. Of die controle plaats vindt is echter afhankelijk van de faciliteiten van het programma. De verschillende waardes zoals bijvoorbeeld gehanteerd in de TT- en OT-fontspecificatie zijn als volgt:

'Restricted License embedding': Fonts met deze beperking hebben de instelling 0x0002 en mogen in het geheel niet worden gemodificeerd, embedded worden of op een of andere manier uitgewisseld worden zonder de uitdrukkelijke schriftelijke goedkeuring van de wettelijke eigenaar van het font. Het gaat hier meestal om fonts die gebruikt worden voor exotische talen en fonts waarvoor aanzienlijke karaktersets nodig zijn zoals Kanji fonts en veel Arabische fonts. Tot voor kort behoorden Arabische, Griekse, Armeense en Hebreeuwse fonts tot die groep. Meestal konden dergelijke fonts uitsluitend met specifieke applicatiesoftware en speciale drivers ingezet worden.

Door de nieuwe Operating Systemen met meer toetsenbord- en taalindelingen is een dergelijke gedwongen koppeling tussen font en systeem veelal niet meer nodig. Vandaar dat de groep van fonts met deze technische beperking relatief kleiner wordt. Voor de toepassing van complexe fonts zoals in gebruik voor Japans en Chinees zijn ook 'width-only' versies van fonts beschikbaar waarmee men wel de juiste dikte-informatie hanteert voor het verwerken van bestanden in de verschillende fasen van het productieproces.

Uitsluitend op die plaatsen waar de werkelijke outline-informatie nodig is (bijvoorbeeld de CTP-RIP) zijn de fonts op de harde schijf of geheugen opgeslagen. Een dergelijke werkwijze met ingebouwde handicaps is alleen interessant als de aanschaf van een extra licentie voor de elders uitgevoerde interpretatie van de fontinformatie te kostbaar is. Voor standaard fonts is dat niet nodig. Een tweede groep vormen de fonts van producenten die het embedden gewoon verbieden. Zij gaan daarin overigens zover dat het embedden zelfs verboden is als de verwerker dezelfde fonts formeel en volkomen legaal gelicenseerd heeft. Bij een grotere toepassing van de PDF-workflow zijn die fonts dus gedoemd te verdwijnen.

'Preview & Print embedding': Fonts met de instelling 0x0004 geven aan dat ze wel in een bestand mogen worden embedded maar dat de fonts slechts tijdelijk geïnstalleerd mogen worden op het systeem van de verwerker. Elk document met dergelijke 'Preview & Print embedded' fonts mag uitsluitend in de 'read-only' versie geopend worden. Dit kenmerk wordt soms ook aangeduid als 'View & Print'. De toepassingssoftware mag niet in staat zijn het document te wijzigen en het bestand mag uitsluitend bekeken en afgedrukt worden in de 'preview, view en/of print' toepassing. Wil men de fonts toch controleren (denk aan Certified PDF) én wijzigen dan moeten voor deze fonts ook de legale gebruiksrechten bij de verwerker aanwezig zijn.

De fonts dienen ook op het systeem geïnstalleerd te worden. De meeste Linotype en veel Adobe fonts vallen onder deze conditie voor de aanmaak van PDF's voor druk- en printwerk. Linotype maakt een verschil in fonts van dit type voor drukgerede bestanden en fonts voor bestanden zoals PDF's voor intern gebruik bij organisaties die dergelijke bestanden via bijvoorbeeld intranet beschikbaar maken. Daarnaast dezelfde "View & Print" fonts voor commerciële toepassingen als eBook, eMagazine en PDF's.

'Editable embedding': Fonts met de instelling 0x0008 kennen de conditie dat ze embedded mogen worden in documenten, maar ze mogen uitsluitend tijdelijk op het systeem van de verwerker geïnstalleerd worden. In tegenstelling tot de 'Preview & Print embedding' fonts mogen documenten met deze soort fonts in de 'read-write' toepassing verwerkt worden. Het controleren en wijzigen van deze fonts is toegestaan en de wijzigingen in het bestand mogen ook worden opgeslagen. Wil men de fonts daarna toch permanent installeren dan moeten ook voor deze fonts de legale gebruiksrechten aanwezig zijn. Men maakt soms verschil tussen 'editable' in elektronische formulieren en 'editable' in bestanden voor drukwerk of print. Adobe maakt ook verschil in haar fonts als het om beide embeddingsmogelijkheden gaat. Sommige Adobe fonts kennen 'editable embedding' voor formulieren (fill-in form) en de zogenaamde 'annotaties' of notities. De meeste fonts zijn echter uitsluitend in 'preview & print embedding' toe te passen. Indien de tekst in een grafisch bestand voor druk- of printwerk gewijzigd dient te worden zijn daarvoor bij de verwerker de additionele fontlicenties noodzakelijk. Adobe heeft op 2 december 2003 een Technical Note nummer 5147 uitgebracht waarin de 'Font Embedding Guidelines' exact omschreven staan. Linotype kent ook licenties voor 'Editable embedding' waarbij men wederom verschil maakt tussen toepassing- en voor intern gebruik en commerciële toepassingen. Die laatste zijn meestal niet grafisch.

'Installable embedding': Fonts met de instelling 0x0000 kennen de conditie dat ze embedded mogen worden in documenten en permanent op het systeem van de verwerker geïnstalleerd mogen worden. De verwerker heeft exact dezelfde rechten voor dat font als de oorspronkelijke eigenaar en heeft dezelfde rechten en verplichtingen op het gebied van het gebruik, copyrights, trademarks, patenten en andere condities als de oorspronkelijke koper van deze fonts. De documenten met deze soort fonts mogen dus ook in de 'read-write' toepassing verwerkt worden zodat het controleren en wijzigen van deze fonts is toegestaan en de wijzigingen ook mogen worden opgeslagen. Ook hierbij maakt men soms verschil tussen formulieren en drukwerkproductiebestanden. Adobe en Linotype produceren deze soorten fonts echter niet

'No subsetting embedding': Fonts met de instelling 0x0100 mogen beslist niet subsetted worden. Deze instelling wordt soms gecombineerd met andere instellingen.

'Bitmap embedding': Bij Fonts met de instelling 0x0200 mogen uitsluitend de aanwezige bitmapvormen van de fonts ingesloten worden. De outlineinformatie mag niet gebruikt worden. Als er geen bitmaps aanwezig zijn wordt de informatie van het font niet ingesloten.

Deze instelling komt voor drukwerkproductie en PDF's voor webdownloads nauwelijks voor maar voor webtoepassingen is ze goed bruikbaar.

Fonts kunnen voorzien zijn van meerdere van dergelijke condities. De andere fsType-instellingen zijn gereserveerd en mogen niet voor gebruik in fonts gehanteerd worden. Acrobat Distiller bijvoorbeeld zal uitsluitend fonts met de fsType-waardes van 0x0000, 0x0008, of 0x0004 embedden. Voor CID-fonts (zie vraag 40), Type 1- en Type 42-fonts kent men soortgelijke FSType instellingen. Microsoft heeft een kleine en handige utility (voor Windows 95, 98, NT, 2000 of XP) waarmee men snel kan zien of een font beperkingen kent aangaande het embedden. Het bestand heet 'ttfext.exe' en men kan het gratis downloaden van <http://www.microsoft.com/OpenType/property/property.htm> site. Na installatie werkt het als een extensie voor de TTF-bestandstructuur. Met behulp van tabbladen kan men de eigenschappen en condities op het gebied van het embedden van de fonts direct aflezen.

36: Wat zijn subsetlicentiebeperkingen?

Sommige fontproducenten verbieden het embedden van fonts geheel. Andere producenten staan het wel toe maar dan uitsluitend met aanvullende licenties. Daarnaast zijn er producenten die bij een deel van hun fonts het embedden toestaan. En er zijn fontproducenten die alleen het subsetten op 100% toestaan.

Bij het subsetten worden uitsluitend de gebruikte lettertekens en de gebruikte fonttabellen met de PDF ingesloten. Dat heeft tot voordeel dat de bestanden aanzienlijk kleiner worden. Omdat het font niet compleet is zal het ook moeilijker zijn de fontinformatie uit het bestand te halen. De 'subset below' instelling in Acrobat 3.0 was onduidelijk. 'Subset below' betekent dat Acrobat de fonts waarvan de inhoud gelijk aan of kleiner was dan 99% van de totale fontinhoud zou subsetten. Bij 100% zou subsetten ook niet toegepast kunnen worden. Vanaf Acrobat 4.0 heeft Adobe deze onduidelijkheid verkleind en is aan de wensen van andere fontproducenten tegemoet gekomen. Als men nu fonts met de instelling 'Subset 100% embedded' instelt zullen ze, onafhankelijk van de werkelijke fontinhoudsgrootte altijd subsetted in de PDF ingesloten worden.

Dat is handig voor de PDF/X-1, PDF/X-3 en de cPDF workflows omdat hierdoor fonts van meer fontproducenten verwerkt mogen worden. Vrijwel altijd eisen deze fontproducenten dat voor de eventuele extra correctiefaciliteiten bij de verwerker aanvullende licenties voor 'Editable embedding' aanwezig zijn. Ook dan moeten de fonts meestal op het systeem geïnstalleerd zijn.

Overigens zijn er verschillende programma's (w.o. Distiller en PDFWriter) die fonts ook ongevraagd gewoon subsetten. Dat is afhankelijk van de fontsoort en fontgrootte.

37: Welke eisen stelt Certified PDF aan fonts?

Nederlandse en internationale uitgevers, reclamebureaus, media inkopers, prepressbedrijven en ontwerpers gaan steeds meer gebruik maken van workflows die gebaseerd zijn op de standaardinstellingen zoals vastgelegd voor de verschillende productsoorten.

Publiekstijdschriftuitgevers gaan uit van het subsetten van alle fonts in Certified PDF of cPDF.

Andere branches geven nu nog de voorkeur aan het compleet embedden van alle fonts in cPDF-bestanden. Alle vormen van 'artificial fonts' zoals omschreven in vraag 57 mogen niet. Ook Multiple Master fonts zijn verboden. Goede TT-fonts en PS-fonts (zie de vragen 16 en 17) zijn in cPDF toegestaan. Voor correctie dient men de rechten van de fonts te bezitten. Daarbij moeten de fonts ook op het systeem, waarop gecorrigeerd wordt, geïnstalleerd zijn en wordt vanaf Acrobat 6.0 (PDF 1.5) ook gecontroleerd op 'fsType' instellingen (uit vraag 35).

38: Welke eisen stelt PDF/X-3 aan fonts?

Nederlandse ontwerpers en prepressbedrijven zullen steeds meer gebruik gaan maken van PDF/X-3 standaards voor workflows die gebruik maken van kleurmanagementtechnieken voor de productie van commercieel drukwerk. Duitsland en Zwitserland gingen ons daarin voor. PDF/X-3 vereist het subsetten op 100% van alle fonts. De voordelen van bestandsreductie zijn dan groot. Men mag ook hier fonts gebruiken van producenten die bij de productie van PDF's uitdrukkelijk het gebruik van hun fonts deze specifieke instelling eisen. Ook hier zijn alle vormen van 'artificial fonts' (vraag 57) en Multiple Master-fonts verboden. Goede OT-, TT- en PS-fonts zijn in PDF/X-3 toegestaan. Voor correctie bij de verwerker dient men de rechten van de fonts te bezitten. Daarbij moeten ze ook op het systeem, waarop gecorrigeerd wordt, geïnstalleerd zijn. Bij Acrobat 6.0 (PDF 1.5) worden ook de 'fsType' instellingen gehanteerd.

39: Wat zijn de embeddingstechnieken voor PDF/X-2?

De onlangs aangenomen ISO-standaard 15930-2:2003 voor PDF/X-2 baseert zich op het vervaardigen van bestanden waarin de fonts niet in het eigenlijke bestand zijn opgenomen. Embedding vindt niet plaats en uitsluitend de verwijzing naar het font door middel van de fontnaam is mogelijk. Deze techniek biedt de mogelijkheid om fonts die niet mogen worden embedded (bijvoorbeeld die met de 'Restricted License embedding' uit vraag 35) toch in de aanmaak en verwerking te gebruiken. Dat biedt ook de mogelijkheid uitermate complexe en omvangrijke fonts niet te hoeven insluiten.

Het voordeel is dat men uiterst kleine bestanden verstuurt en dat ook fonts voor complexe talen (o.a. Chinees, Koreaans en Japans) toegepast kunnen worden. Het is zelfs zo dat niet alleen verwijzingen naar fontdata maar ook naar beelddata gerealiseerd kunnen worden. Het zal duidelijk zijn dat een dergelijke werkwijze uitsluitend toegepast kan worden in een volkomen gestructureerde en uiterst gedisciplineerde werkende omgeving waarbij de fontnamen, fontdata en bestandsnamen volledig gesynchroniseerd moeten zijn. Men verwacht dat deze standaards voor een dergelijke werkwijze pas in de loop van 2004 voor praktische toepassing beschikbaar zullen komen. Hoogstwaarschijnlijk zal deze werkwijze uitsluitend succesvol toe te passen zijn in streng gecontroleerde samenwerkingsverbanden tussen uitgevers en drukkers. Wellicht dat de combinatie OpenType en PDF/X-2 op termijn succesvol wordt. Nu is de verwijzingstechniek voor fonts (vergelijkbaar met beeldsubstitutie in OPI) praktisch nog nauwelijks bruikbaar. En wij weten van de OPI-werkwijzen dat onduidelijk vastgelegde afspraken daarover tot grote problemen kunnen leiden. Die PDF/X-2 standaards kunnen succesvol worden in grote en/of goed gestructureerde organisaties met strak omschreven procedures waarbij extreme eisen gesteld moeten worden aan de processen en de te gebruiken fonts. In Japan lopen nu experimenten met InDesign en Japanse OT-fonts bij een grote internationale wetenschappelijke uitgeverij. Hoogstwaarschijnlijk is dit de juiste proeftuin voor een dergelijke werkwijze.

40: Wat zijn CID-fonts?

Character IDentifier fonts zijn meestal interne fontbestanden die door applicaties of drivers gemaakt worden om verschillende tekens in één keer weer te geven. CIDType0 zijn van Type 1 fonts gemaakt, CIDType2 van TrueType. Het is een combinatie van een of meer fonts met een daarbij behorende CMap-bestand waardoor een grotere verscheidenheid aan tekens gebruikt kan worden. Distiller converteert voor PDF 1.3 bijvoorbeeld TrueType fonts in CID-fonts als de karakterset te groot is voor een Type 42-font (zie ook vraag 32). Dit verbetert de zoekstructuur in het PDF-bestand maar stelt ook hogere eisen aan de software van de RIP. InDesign 1.5, 2.0 en CS (vrijwel identiek aan 2.0) van Adobe gebruiken ook CID-fonts indien direct PDF-bestanden worden aangemaakt.

Vandaar dat enige workflows voor CtF en CtP (nog) géén direct gegenereerde InDesign 1.5 bestanden wilden verwerken. De RIP-software diende dan meestal opgewaardeerd te worden om dergelijke CID-fonts goed te kunnen printen of proofof. PS3 Rip's hebben daarmee, indien de RIP-instellingen goed zijn, geen enkel probleem.

Sommige softwareapplicaties zijn in staat bestanden met single-byte CID-fonts weer te converteren naar gewone Type 1 fonts waardoor deze bestanden ook naar printers en proofers met oudere RIP's gestuurd kunnen worden. Dat kan ook met behulp van Type 42 fonts. Zoals gemeld zijn er ook 'originele' CID-fonts die altijd nodig zijn voor de productie van exotische talen met zeer uitgebreide karaktersets. Dit zijn meestal double-byte fonts met extreem grote karaktersets. Chinees en Japans zijn daar een goed voorbeeld van. De RIP moet daarvoor wel zijn ingericht.

41: Mag een medewerker fonts, waarvoor het bedrijf de licenties heeft, thuis gebruiken?

Daar is niet zonder meer ja of nee op te zeggen. In het algemeen staan de licentiegevers toe dat de fonts thuis ook gebruikt mogen worden, mits de betreffende bediener ze zelf thuis gebruikt en iemand anders dan niet van de oorspronkelijke werkplek gebruik maakt.

Tevens mag niemand anders tegelijkertijd toegang tot die fonts hebben. In de gebruiksrechten van de Linotype Library zijn de condities hiervoor in detail omschreven.

In de bijgevoegde beknopte condities is dit omschreven. Bij het gebruik van fontmanagement-systemen als Font Reserve Server zullen de 2 'clients' (op het werk én thuis) zo ingesteld moeten worden dat de beschikbaarheid van de gelicenseerde fonts bij beide toepassingen goed geregeld is.

42: Wat is een multi user licentie of MUL?

Een multi user licentie of MUL is een gebruiksrecht waarmee het gebruik van fontsoftware en fonts op meer werkplekken en of printers dan toegestaan in de standaardlicentieovereenkomst op één locatie kan worden geregeld. Een standaardfont heeft meestal een gebruiksrecht voor 5 CPU's. Dat kunnen zowel computers, RIP's als integrale uitvoerapparaten zijn. Wil men het font op meer apparaten in dezelfde locatie gebruiken dan dient men een dergelijke multi user licentie aan te schaffen. De prijs voor een multi user licentie is afhankelijk van het aantal fonts en het aantal CPU's en wordt in prijs relatief lager als een of beide variabelen groter wordt. Linotype hanteert bij de berekening van aanvullende licenties 2 verschillende tarieven. Ze zijn afhankelijk van het moment waarop men de oorspronkelijke fonts heeft gekocht. Binnen 3 jaar na de aanschaf van de oorspronkelijke fonts wordt uitsluitend de zogenaamde 'verschilprijs' berekend. Na 3 jaar hanteert men de prijs van de extra licenties. Om te berekenen wat dan extra nodig is telt men het aantal in gebruik zijnde fonts, vermenigvuldigt dit met het aantal werkplekken en RIP's en vermindert dit met de al verkregen rechten van bestaande licentie-eenheden. Indien binnen 3 jaar een upgrade uitgevoerd wordt (de uitbreiding van het aantal licenties) betaalt men het verschil gebaseerd op de huidige prijzen. Om het geheel te verduidelijken enkele voorbeelden:

Voorbeeld 1: Stel men heeft sinds 5 jaar in het totaal 200 fonts in gebruik (die ook allemaal zelf zijn aangeschaft) waarvan 25 fonts met slechts één licentie voor 1 apparaat, 25 fonts met 2 licenties en 150 fonts met 5 licenties. In het totaal zijn er dus licenties voor 825 (25 + 50 + 750) eenheden betaald.

Bij het gebruik van deze fonts op 8 apparaten (bijvoorbeeld 5 Mac's, 1 printer en 2 belichters) zou men voor de 200 fonts licenties moeten hebben voor $200 \times 8 = 1.600$ eenheden. Men heeft echter slechts het legale gebruiksrecht voor 825 eenheden en er dient in dat geval een aanvullende licentie voor 775 eenheden gekocht te worden. Indien de fonts pas 2 jaar in gebruik zijn betaalt men het verschil tussen de huidige prijs voor 825 eenheden en 1.600 eenheden vermeerderd met eventuele mediakosten. Dit is dus een upgrade.

Voorbeeld 2: Men heeft 200 fonts in gebruik waarbij er slechts 150 fonts 4 jaar geleden zelf werden aangeschaft. Men werkt ook hier nu met 8 apparaten en de gebruiksrechten hebben slechts betrekking op 5 apparaten (de standaardconditie). Men heeft dan een gebruiksrecht voor de 150 fonts voor 750 eenheden. Men moet dan bovendien 50 fonts nieuw aanschaffen waarvoor er voor 8 apparaten $250 + 150 = 400$ eenheden bijkomen en daarnaast een multi user licentie upgrade betrekken voor de additionele 450 eenheden waardoor het legale gebruiksrecht voor het totaal van 1.600 eenheden aanwezig is. Zijn de eigen fonts pas anderhalf jaar oud dan betaalt men het verschil tussen de huidige prijs van de 750 eenheden en de prijs van de 1200 eenheden en de 50 nieuwe fonts met elk een MUL voor 8 cpu's. Ook dan bezit men de benodigde 1.600 MUL-eenheden. Ook dit eventueel vermeerderd met de mediakosten.

Voorbeeld 3: Stel men heeft in het totaal 500 fonts in gebruik (die ook allemaal zelf zijn aangeschaft) waarvan 50 fonts met slechts 1 licentie, 125 fonts met slechts 2 licenties en 325 fonts met 5 licenties. In het totaal zijn er dus licenties voor 1.925 ($50 + 250 + 1625$) eenheden betaald. Bij het gebruik van deze fonts op 10 apparaten (bijvoorbeeld 6 Mac's, 2 printers en 2 belichters) zou men voor de 500 fonts licenties moeten hebben voor $500 \times 10 = 5.000$ eenheden. Men heeft echter slechts het legale gebruiksrecht voor 1.925 eenheden en er dient in dat geval, bij een oorspronkelijke aanschaf die meer dan 3 jaar geleden plaats vond, een aanvullende licentie of upgrade voor 3.075 eenheden gekocht te worden. Zijn de fonts bijvoorbeeld pas 1 jaar oud dan betaalt men slechts het verschil tussen de huidige prijzen voor 1.925 en 5.000 eenheden.

Voorbeeld 4: Dit voorbeeld is vergelijkbaar met 3 maar heeft betrekking op een situatie waarbij men van de 500 fonts er 5 jaar geleden slechts 300 legaal heeft verkregen. Daaronder behoren er wederom 50 met 1 licentie, 125 met 2 en 125 met 5. De andere 200 fonts werden in het verleden door ontwerpers met bestanden meegeleverd. Als men die fonts niet meer gebruikt kan men ze beter direct van het systeem verwijderen en alle digitale data en documentatie vernietigen. Wil men ze toch legaal voor productie kunnen inzetten dan dienen ze alsnog aangeschaft te worden. Men heeft dus een gebruiksrecht voor 875 ($50 + 250 + 575$) eenheden. De 200 fonts koopt men met een 10 cpu MUL. Voor de huidige prijs. De 200 fonts (met 2000 eenheden) en de multi user licentie van 2.125 nieuwe MUL-eenheden completeren het aantal tot 5000 om alle 500 fonts uit het derde voorbeeld op de 10 genoemde apparaten te mogen gebruiken. Ook hier is de 'na 3 jaar regeling' gehanteerd. Binnen 3 jaar is dat minder. In dat geval koopt men wederom de 50 fonts met 10 cpu MUL en daarnaast betaalt men het verschil tussen de 875 cpu MUL-prijs en de 3.000 cpu MUL-prijs.

Voorbeeld 5: bij een situatie als in voorbeeld 3 maar dan met 750 zelf aangeschafte fonts met een gebruiksrecht voor elk 5 werkplekken heeft men slechts het recht voor 3.750 eenheden. Men schaft dan de aanvullende multi user licentie aan die betrekking heeft op eveneens 3.750 eenheden waardoor men voor de 750 fonts op 10 CPU's het gebruiksrecht voor 7.500 eenheden heeft. Ook hier gebaseerd op een originele aankoop méér dan 3 jaar geleden.

Voorbeeld 6: dit gaat uit van wederom 750 fonts waarvan er in dit geval slechts 550 zelf zijn aangeschaft. Deze hebben een standaardgebruiksrecht van $550 \times 5 = 2.750$ eenheden. Men koopt dan 200 nieuwe fonts en een multi user licentie voor alle 750 fonts op 10 werkplekken /RIP's. In dit geval koopt men 200 fonts met het gebruiksrecht voor in het totaal 1000 eenheden en schaft een multi user licentie aan voor de ontbrekende 3.750 eenheden. Ook hier gebaseerd op fonts die langer dan 3 jaar geleden aangeschaft werden.

Voorbeeld 7: Men heeft slechts 25 fonts nodig die op 250 werkplekken gebruikt worden en met behulp van 10 PS-printers uitgevoerd. De fonts mogen standaard op 5 werkstations dus daarvoor is er een licentie voor 125 eenheden. Het totale aantal eenheden is $260 \times 25 = 6.500$. Er is dus een aanvullende multi user licentie van 6.375 eenheden nodig. Bij een recente fontaanschaf dus wederom het verschil voor de MUL-prijzen voor 6.375 en 6.500 cpu's.

43: Wat is een multi site licentie of MSL?

Het gebruiksrecht van fonts is vrijwel altijd gebonden aan één bedrijf en één locatie. Groepen die over meerdere locaties beschikken en een juridische eenheid vormen (50%+) kunnen een combinatie van multi user licentie (MUL) en multi site licentie (MSL) verkrijgen. In een dergelijke licentie worden de vestigingsplaatsen en het aantal in gebruik zijnde apparaten per vermeld. De hoofdvestiging (hoofdkantoor) is de licentienemer en tekent voor het totaal. Zij ontvangen ook de gepersonaliseerde cd-roms met de fontsamenstelling. Deze condities kunnen per fontproducent verschillen. Linotype kent multi site licenties voor specifieke fontsamenstellingen (corporate) maar ook voor complete collecties. Ruim 1.300 reprobbedrijven, drukkerijen en studio's in Nederland gebruiken een multi user en/of multi site licentie van Linotype die gemiddeld ruim 3.000 fonts omvat en het gebruik van die fonts op ruim 20.000 werkstations regelt. Er zijn ook internationale multi site licenties mogelijk. Uitsluitend voor het Linotype Compatil lettersysteem kent Linotype Library een zogenaamde '2-bedrijven licentie'.

44: Is een font of fontsoftware legaal of illegaal of het gebruik daarvan?

De gebruiker van fonts moet aan de hand van originele facturen aantonen dat men rechtmatig licentienemer is van de software, fonts en eventuele fontutilities voor de apparaten waarop de fonts e.d. worden gebruikt. Fonts en softwarepakketten, die van anderen zijn verkregen en waarvoor geen originele op eigen naam gestelde facturen beschikbaar zijn, gelden als illegaal. De aanwezigheid van dergelijke software of fonts is al strafbaar. Als de opdrachtgever bestanden aan de verwerker stuurt zonder zich er van te vergewissen dat de verwerker in het bezit is van de gebruiksrechten voor die fonts is hij daarmee ook strafbaar. De verwerker pleegt meestal pas een strafbaar feit als hij het aangeleverde bestand opent en gebruik maakt van de daarin aanwezige fonts. Voor alle duidelijkheid zijn de voorwaarden meestal op de verpakkingen van de goederen vermeld. Meestal vermeldt een sticker op de verpakking dat men bij opening van de verpakking geacht wordt akkoord te gaan met de condities. Daarnaast is men illegaal bezig als de licentie niet alle CPU's (werkplekken, Raster Image Processoren en uitvoerapparaten waarin fonts geïnterpreteerd worden) omvat. Doorslaggevend voor de omschrijving van het gebruik is het aantal in een systeem opgenomen apparaten. Als aan een server bijvoorbeeld 20 werkstations gekoppeld zijn en op elk van de werkstations de bediener, de RIP of een ander uitvoerapparaat de beschikking kán hebben over deze fonts dient de licentie daarop afgestemd te zijn. Er bestaan fontmanagementprogramma's als Font Reserve Server waarmee men alle voor de licensering benodigde fontinformatie in een database kan opslaan. Ze regelen in real-time de beschikbaarheid van de juiste fonts en fontversies en detecteren de aangeleverde en eigen fonts evenals de beschikbaarheid van de legale gebruiksrechten. Deze softwareprogramma's vergemakkelijken de fontadministratie, fontupdate en het is zelfs mogelijk vanuit het systeem direct de benodigde fontlicenties online aan te schaffen.

45: Hoe moet men handelen met meegeleverde fonts?

Om betrouwbaar met de juiste fonts te kunnen belichten eisen sommige verwerkers het meeleveren van fonts met zogenaamde 'native' bestanden. Dat is ook nodig omdat letterfonts in de loop der tijd gewijzigd worden wat betreft de fontinhoud. Dan veranderen zowel de fontnaam als het fontnummer niet maar worden bijvoorbeeld wel individuele tekens aangepast.

In de beginperiode werden de PostScript fonts vervaardigd van digitale data van fotozettefonts waarbij slechts een beperkt aantal tekens gerelateerd waren aan de lettersoort of -familie. Zo konden in dergelijke fonts de valutatekens, pi-tekens, accenten en punctuaties niet geoptimaliseerd zijn voor de specifieke letter. Die fonttechnische of typografische 'onvolkomenheden' werden in de loop der tijd weggewerkt doordat de bestaande tekens door de juiste uitvoeringen vervangen werden.

Vooralsindes bedrijven voor hun huisstijl eisen dat de PostScript en TrueType fonts tot identieke resultaten leiden worden sommige bestaande fonts in PS aangepast bij het uitbrengen van de uitvoering voor TT. Het gevolg zal kunnen zijn dat bijvoorbeeld een kastlijntje, breukstreep, guldenteken of accent er net iets anders uit zal zien. Ook technische onvolkomenheden in fonts denkt men op die manier op te lossen. Het gevolg is dat er meerdere uitvoeringen van een font in omloop zijn zonder dat de gebruiker dat aan het fontnummer of de fontnaam kan zien. Soms geeft het informatiebestand van het font daarover uitsluitel maar ook in dat geval is het complex en tijdrovend om die vorm van fontmanagement uit te voeren. Ook een preflightprogramma biedt daar meestal geen uitkomst. Ook de problemen als gevolg van het niet-rippen of niet juist belichten van bestanden zijn soms zo groot en onvoorspelbaar dat men in dergelijke gevallen, vooral bij snelle leveringen, zich wel gedwongen ziet een dergelijke werkwijze te hanteren. De fonts die zo in andere handen overgaan zijn veelal uitsluitend meegeleverd om dat object op tijd en probleemloos te kunnen belichten. Zo kan het zijn dat gewijzigde fonttekens, kerningtabellen, fonts met speciaaltekens of fonts in nieuwe samenstellingen (denkt u aan de combinatie van normale alfabetten en mediëvalcijfers of horizontale breuken) voor een opdracht ingezet moeten worden. Het meeleveren van fonts is dan pure noodzaak. De verwerker dient echter zelf de beschikking te hebben over de licenties van de dienovereenkomstige letterfonts. Sommige bedrijven geven de fonts echter ook mee zonder aan de verwerker te vragen of men het gebruiksrecht van de betreffende fonts heeft, of te eisen dat men de fonts zelf aanschaft. Zij vragen uitsluitend om de opdracht uit te voeren en de fonts daarna te verwijderen. De praktijk is echter dat men de fonts veelal op de RIP of server laat staan. Als men zelf niet in het bezit is van de rechten op deze fonts en de eventuele multi user licentie bij het gebruik op meerdere apparaten niet heeft, is men dus illegaal bezig.

46: Is het gebruiksrecht van fonts over te dragen aan derden?

In principe is het gebruiksrecht voor losse fonts niet overdraagbaar, maar de totaallicentie voor een specifiek omschreven collectie fonts kan soms wel overgedragen worden. De toestemming kan per licentiegever verschillen. De licentieovereenkomst geeft de wijze aan hoe dat kan gebeuren. Er zijn licentiegevers die eisen dat de overdrachtsdocumenten zowel door de gever (fontproducent of haar vertegenwoordiger) als door de oude licentienemer en de nieuwe licentienemer worden getekend.

De overdracht is van belang bij overname van een bedrijf of bij aankoop van apparatuur, software en/of fonts uit een faillissement. De oude licentienemer verklaart schriftelijk dat geen fontsoftware, fonts, back-up exemplaren, fontdocumentatie, bestanden op systemen, CPU's en/of andere digitale dragers meer aanwezig zijn en verklaart zich verantwoordelijk voor eventuele vervolgschade.

Linotype Library voorziet in de overdracht; het document dient door alle drie de partijen ondertekend te worden. Daarbij worden niet de individuele fonts maar wel de complete collectie fontsoftware, fonts en fontutilities overgedragen. Het is dus niet mogelijk en toegestaan een bestaande complete fontcollectie voor dat doel te splitsen.

47: Wat is een serviceovereenkomst voor fonts?

Een beperkt aantal fontleveranciers heeft de ontwerper, uitgever of reclamebureau de mogelijkheid gegeven een serviceovereenkomst voor fonts af te sluiten met de verwerker.

Een dergelijke overeenkomst is mogelijk als de fontproducent met de oorspronkelijke licentiehouder (de vervaardiger van de bestanden) een aanvullende schriftelijke afspraak maakt. Daarbij moet de verwerker (iemand die de bestanden niet wijzigt maar uitsluitend tot pagina's of vormen uitdraait) de zogenaamde serviceovereenkomst voor fonts tekenen. Daarbij hoeft de verwerker niet te investeren in een licentie om letters voor alle producten in te kunnen zetten maar bij een dergelijke overeenkomst mag men de omschreven letters inzetten om de complete bestanden van deze opdrachtgever in de omschreven letterfonts te verwerken. Die beperking om zelf géén zetproducten met deze letters te mogen maken is tegelijkertijd de rechtvaardiging voor de relatief lagere kosten om deze fonts te kunnen gebruiken. Een dergelijke serviceovereenkomst voor fonts wordt getekend door zowel de oorspronkelijke licentienemer, de licentiegever (fontproducent) en de verwerker. De standaardfontprijzen rechtvaardigen een dergelijke (administratief kostbare) oplossing voor normaal uitdraaiwerk niet. Indien de verwerker echter meerdere overeenkomsten moet tekenen om voor verschillende opdrachtgevers die fonts te kunnen uitdraaien vervalt het voordeel en kan men beter investeren in de normale gebruiksrechten voor deze fonts. Bij het gebruik van kostbare fonts als niet-Europese fontsets voor Chinees, Koreaans en Japans zetsel is de serviceovereenkomst voor fonts soms een uitkomst. Daarnaast bestaat er in ons land ook de uitdraaiovereenkomst zoals toegepast voor o.a. de Trinité en Lexicon van TEFF. Ook hier mag de verwerker het aangeleverde bestand niet wijzigen en alleen maar naar een uitvoerapparaat sturen. Indien de licentienemer niet zelf over een zetmachine en/of printer met een hoge resolutie beschikt is het in dat geval toegestaan om zijn/haar bestanden waarin de in de uitdraaiovereenkomst gespecificeerde letters zijn gebruikt te laten uitdraaien bij een belichtingsservice die zelf niet over een licentie van de genoemde fonts beschikt. Ook voor PDF-workflows hanteert TEFF deze serviceovereenkomst. Tussen de licentienemer en de belichtingsservice (verwerker) dient een schriftelijke overeenkomst tot stand te komen die inhoudelijk volledig overeenstemt met de door de fontproducent gehanteerde uitdraaiovereenkomst en dienen beide partijen de bepalingen van deze overeenkomst volledig na te komen.

48: Wat is een 2-bedrijvenlicentie?

Linotype Library kent géén service- en uitdraaiovereenkomsten zoals genoemd in vraag 47. Ze heeft gekozen voor een andere prijspolitiek en systemen als GoldEdition. Wel hanteert men een zogenaamde '2-bedrijven licentie' voor de LT Compatil collectie op cd-rom. Van deze unieke fonts, die onderdeel zijn van een compleet systeem voor de productie van jaarverslagen, databasepublishingproducten en uiterst gestructureerde data is er een 20 CPU gebruiksrecht voor gebruik van deze letter door zowel de aanmaker als verwerker. De verwerker mag in dat geval zowel correcties uitvoeren in PDF- en cPDF-bestanden als in applicatiebestanden.

49: Wat zijn 'output-only' fonts?

Bij de verwerking van PDF-bestanden hanteren enkele fontleveranciers de zogenaamde 'output-only' condities. In dat geval koopt een verwerkend bedrijf dezelfde fonts als de aanmaker van de PDF-bestanden. Daarmee lost de verwerker in één keer de problemen van het verwerken van bestanden waarin dergelijke embedded fonts voorkomen op. Dergelijke condities zijn gedeeltelijk vergelijkbaar met de 'serviceovereenkomst voor fonts' uit vraag 47. Ze hebben vooral zin bij grote collecties en voor bedrijven met veel CPU's en uitvoerapparatuur. De verwerker mag uitsluitend correcties in de PDF-bestanden uitvoeren. Dat wil zeggen eenvoudige correcties waarbij géén regelverloop mogelijk is. Het editen of corrigeren in applicatiebestanden of PostScript bestanden is met fonts die dergelijke condities kennen niet toegestaan.

Indien men de normale rechten voor de fonts heeft of 2-bedrijvenlicenties (zoals bij de LT Compatil collectie op cd-rom) gebruikt mag men met de geïnstalleerde fonts onbeperkt corrigeren in elk bestandsformaat.

50: Wat is het verschil tussen Adobe fonts en Linotype Library fonts?

Adobe en Linotype sloten in 1984 een overeenkomst waarbij Adobe het recht kreeg Linotype letters als Adobe PostScript letters te distribueren als onderdeel van het PostScript systeem. Naast Linotype fonts waren ook fonts van Bauer, ITC en Neufville deel van de standaardfonts. Om snel over veel fonts voor deze techniek te beschikken zijn er destijds meerdere partijen ingeschakeld om bestaande letters te digitaliseren en voor PostScript geschikt te maken. Linotype en Adobe definieerden daartoe een groot aantal letters dat nu in beide bibliotheken voorkomt. Op dit moment zijn dat ruim 1.800 fonts. Dat zijn letters die als Adobe font in veel bibliotheken voorkomen. Het gaat hier om oorspronkelijke ontwerpen van o.a. Agfa, Alpha-Omega, Bauer, Esselte, ITC, Linotype, Monotype, Neufville, Olive, Verbum en Wagner. Als ze door Adobe gedigitaliseerd zijn staat dat ook in de GoldEdition catalogus en op de FontExplorer gemeld. Voorbeelden daarvan zijn de Andreas, Balzano, Garamond en Minion. Adobe fonts kunnen echter ook door bedrijven als ITC gedigitaliseerd zijn zoals de ITC Legacy Sans. Daarvan zijn er in de Adobe collectie zeven fonts van boek tot ultra. De Linotype ITC Legacy Sans variant die ook door ITC gedigitaliseerd werd kent echter 16 varianten van boek tot ultra maar nu voorzien van zowel SC- als OsF-fonts waardoor ze beter geschikt zijn voor hoogwaardige typografie.

De Adobe fonts ITC Century, ITC New Baskerville, ITC Symbol en vele andere ITC-fonts werden door Linotype gedigitaliseerd. De meeste fonts van Adobe zoals de Century, Electra en Univers zijn ontwerpen van Linotype, werden meestal ook door Linotype gedigitaliseerd en komen ook in de GoldEdition collectie en de FontExplorer 1.7 voor. Daarnaast zijn er veel Adobe letters gebaseerd op de ontwerpen van andere gieterijen en ontwerpers en ook die werden meestal door Linotype gedigitaliseerd en behoren dus ook tot de Linotype Library collectie.

Dat verklaart waarom er in de Linotype Library letters voorkomen van Adobe, Agfa, AMT, Berthold, Elsner + Flake, Esselte, ITC en Monotype. De door de Nederlander Peter Matthias Noordzij ontworpen PMN Caecilia komt in de Linotype Library voor in 8 gewichten en 3 uitvoeringen met zowel mediëvalcijfers als de combinatie mediëvalcijfers en kleinkapitalen. In de Adobe Fontfolio komen niet alle 24 maar slechts 16 varianten van de PMN Caecilia in PS voor. Deze fonts zijn volkomen identiek en als de opdrachtgever de Adobe uitvoering van de PMN Caecilia gebruikt kan de verwerker dat zonder problemen met de Linotype uitvoering belichten. Waar Adobe veelal uitsluitend de letters in PS en OT heeft is Linotype in staat ook de uitvoeringen in TT van veel Adobe letters te leveren. Zo wordt in ons land de PMN Caecilia veel voor huisstijltoepassingen ingezet waarbij zowel de PS- als de TT-varianten compleet met kleinkapitalen en mediëvalcijfers voor zowel grafische als corporate applicatie-software ingezet kunnen worden. Van deze fonts zijn bovendien veel eurotekenindelingen beschikbaar. Bij Linotype is dus niet alleen het fontassortiment groter maar zijn ook de uitvoeringsvarianten talrijker waarbij bovendien van de acht PMN Caecilia standaardfonts voor Mac/PS, PC/PS en PC/TT er de beschikking is over reeds in het font aangebrachte eurotekens. Daarnaast kent de Linotype collectie ook Adobe PostScript fonts als de Adobe Garamont met eurotekens terwijl deze fonts niet alleen in de Mac/PS- maar bovendien in zowel de PC/PS- als PC/TT-uitvoering beschikbaar zijn.

51: Wat zijn Std-fonts en wat zijn Pro-fonts in OT?

Bij OpenType wordt dus gebruik gemaakt van de Unicode indelingen. Zoals bij de vraag over die indeling al werd gemeld geeft dat op termijn veel praktische voordelen en de OT-fonts kennen daarnaast ook veel extra typografische mogelijkheden.

Of men die mogelijkheden ook optimaal kan benutten is afhankelijk van de toepassingssoftware en de fontsamenstelling. Hoewel er nog geen standardsamenstellingen zijn gedefinieerd trachten enige producenten wel eigen standards te hanteren. Adobe heeft voor haar OT-fonts twee indelingen gemaakt t.w. Standaard en Pro. In de Std-fonts zijn er minimaal de 245 zogenaamde ISO-Western-2 lettertekens geplaatst. Dat zijn meestal de oorspronkelijke ISO Adobe-1 tekens uit een PS-font aangevuld met 17 extra tekens zoals die voor liter, ongeveer, omega, pi, delta, som, integraal, niet-gelijk en euro. Als er OsF-, SC- of Experttekens in het font beschikbaar zijn zullen ze vrijwel altijd onderdeel van het Std-font zijn. Ook Griekse en Cyrillische tekens kunnen tot de Std-versie behoren. In de Pro-uitvoering zijn de Centaal-Europese tekens voor de extra talen uit vraag 75 opgenomen. Het kan dus zijn dat een Pro-font minder tekens heeft dan een Std-font. Linotype hanteert voor veel van haar fonts exact dezelfde indeling en samenstellingen temeer ook omdat Adobe een groot deel van de OT-fonts van Adobe bij Linotype vandaan komen. Daarnaast hanteert Linotype ook nog eigen samenstellingen. Zo kent de Linotype de Palatino in TTF-uitvoering (nummer 41167) waarbij zowel de Western-2, de Griekse, de Cyrillische, extra ligaturen, tabelcijfers en proportionele cijfers aanwezig zijn en van sommige gewichten ook de ISO Latin 2 met CE-tekensets. De op PS-outlines gebaseerde CFF-fonts in OT van de Palatino met nummer 40623 kent wel kleinkapitalen en mediëvalcijfers maar niet de tekens voor Grieks, Cyrillisch en de CE-talen. Dus bij deze uitvoeringen van dezelfde Palatino letter is niet alleen de outlinesoort maar ook de samenstelling verschillend. Bij de pi-fonts in PS was de samenstelling vrijwel nooit gestandaardiseerd. Dezelfde tekens in OT zijn weliswaar beter gestructureerd maar zullen soms ook niet in een gedefinieerde Unicode positie kunnen worden geplaatst. Soms wordt het betreffende pi-teken op de gedefinieerde Unicode positie geplaatst en daarnaast ook nog eens op de oorspronkelijke positie van het pi-teken in de PostScript Adobe Encoding. In vraag 76 over de noodzaak van het gebruik van de goede encodings lichten we dat ook toe. Enige voorzichtigheid bij de conversie van bestanden voor PS-uitvoer naar bestanden voor OT-uitvoer is dus geboden. Bij voorkeur hanteert men bij conversie de juiste Unicode positie in plaats van de zogenaamde 'pseudopositie' zoals we die ook kennen in de OT/OsF fonts uit vraag 56. Vraag 71 gaat hier ook op in.

52: Zijn er verschillen tussen de OpenType fonts van Adobe en Linotype?

Adobe en Linotype distribueren beide de OpenType collectie die bestaat uit 1168 fonts. Dit zijn meestal OT-fonts in de Std-uitvoering en sommigen zijn in de Pro-uitvoering. Dit deel van de OT-collectie is meestal gebaseerd op CCF-outlines en is identiek. Adobe verkoopt deze fonts ook via internet maar dan uitsluitend als complete fontpackages. Linotype Library levert deze OT-fonts ook als losse fonts. Diverse fontcompilaties als Neue Helvetica, Taketype no. 5 en Zapfino Extra worden ook in OT-geleverd. Daarnaast distribueert Linotype ook unieke OT-fonts voor de toepassing van talen in Noord-Afrika en het Midden-Oosten en een aantal speciale OT-fonts die Adobe niet distribueert.

Het zijn veelal .ttf-varianten en vallen soms ook niet onder de Std- of Pro-uitvoering. Voor de Arabische talen en enige talen in het Verre Oosten produceerde Linotype ook bijzondere uitvoeringen. Voor deze losse fonts gelden andere prijzen dan voor de gewone Std- en Pro-uitvoeringen. Enige Platinum fonts (zie vraag 79) worden ook in een OT-uitvoering geproduceerd. Voorbeelden daarvan zijn de Avenir Next en de Optina nova. Ook hiervoor gelden afwijkende prijzen. Van de OT-fonts vervaardigt men op verzoek ook speciale bedrijfspecifieke corporate-uitvoeringen. Het bekendste voorbeeld daarvan zijn de huisstijlletters voor IBM haar technische en commerciële documentatie. Voor gestandaardiseerde corporate toepassingen zijn er ook nog de LT com fonts in OT. Ze hebben altijd minimaal de 387 gestandaardiseerde tekens en worden in vraag 28 toegelicht. Linotype Library biedt daarnaast ook de OpenType Flirt Collection fonts op cd-rom.

Dat zijn 1.392 Adobe en Linotype fonts in OT maar omdat diverse programma's OT-fonts nog niet of onvoldoende ondersteunen levert men ook de beschikbare PS-en TT-varianten mee. Van de OT-fonts zijn de uitvoeringen van Linotype en Adobe volledig identiek in outlinevorm (CCF) en indelingen. Voor de GE 1.7 gebruikers zijn de OT-fonts ook als update. In de productomschrijving en in vraag 81 vindt u meer informatie daarover.

53: Zijn er juridische verschillen tussen de fonts van Adobe en Linotype?

Sinds 2003 worden er door Adobe verschillende condities gehanteerd voor de Adobe fonts die men zelf ontwierp en produceerde en de fonts waarvan men de ontwerpen van andere font-producenten gebruikt. Zo zijn de Helvetica en Times in de PS-uitvoering van Adobe letters van Linotype. Tot 2003 noemde Adobe dat Adobe fonts waarvan de rechten bij Linotype berusten. Omdat het hier om fonts gaat die zowel door Adobe als Linotype gedistribueerd werden hanteerde ook Linotype in haar fontcatalogi de omschrijving dat het om een 'Adobe font digitized by Linotype Library' ging. Dat gebeurde bijvoorbeeld bij de Times en Helvetica. De Goudy van Monotype bijvoorbeeld heeft in diezelfde catalogus ook de vermelding 'Adobe font' en ook de Avant Garde Gothic van ITC wordt daar een Adobe font genoemd. De Banco van Olive en de Hadriano van Agfa zijn op die manier ook als Adobe font opgevoerd.

Sinds 2003 heeft Adobe echter haar licentierechten sterk gewijzigd. Er wordt nu een expliciet verschil gemaakt tussen door Adobe ontworpen letters en door Adobe gedistribueerde letters. De Helvetica is nu dus geen Adobe letter meer maar weer een Linotype letter waarvoor Adobe de distributierechten heeft. Wil men bijvoorbeeld bij Certified PDF de oorspronkelijke Agfa, ITC, Linotype of Monotype letters embedden dan dient men rekening te houden met de condities van de betreffende eigenaar van de oorspronkelijke rechten. Dus niet Adobe bepaalt dan de condities maar de oorspronkelijke rechthebbers als Agfa, ITC, Linotype, Monotype etc. Op de Adobe website en in de door Adobe recent uitgegeven documentatie blijkt dat men de fontoverzichten onderverdeeld in fonts die 'embedded & edited' mogen worden en fonts waarvan men voor het editen de condities en/of richtlijnen van de betreffende fontproducent dient te hanteren. Daarbij maakt Adobe verschil tussen PDF's voor formulieren en PDF's voor druk- en printwerkproductie waarbij 'full editing' mogelijk moet zijn. In december 2003 waren er ongeveer 110 fontfamilies die men in PDF formulieren mocht 'editen' zonder over de aanvullende licenties te beschikken en ruim 330 fontfamilies uit de Adobe collectie waarbij dat niet of niet zondermeer mocht. Dat zijn de fonts van de genoemde letterproducenten waarbij het technisch mogelijk is in PDF te embedden of subsetten maar waarvan de fontcondities van de oorspronkelijke producent doorslaggevend zijn. In de vragen 35 en 84 wordt daar in detail op ingegaan.

54 : Waarom is er niet één cd-rom met alle fonts?

Van ruim 30.000 verschillende letters zijn er professioneel te gebruiken digitale fonts in omloop. Dat zijn dus uitsluitend de verschillende letters in de diverse encodings. Encodings geeft de plaats van het teken in het font aan. Daarnaast zijn er ook nog verschillende samenstellingen. Bijvoorbeeld met of zonder mediëvalcijfers. Als men ook de diverse uitvoeringen als Mac/PS, Mac/TT, PC/PS, PC/TT, OT/ttf en OT/otf zou meetellen komt men op ruim 100.000 fonts. De belangrijke fontproducenten nemen ieder een deel daarvan voor hun rekening. De collectie van Linotype is groot en ook zij verdeelt haar Library in verschillende collecties.

Ontwerpers en kleine drukkers kunnen volstaan met bijvoorbeeld 500 fonts terwijl een grote drukker of prepressonderneming wel 4.000 fonts tot haar beschikking moet hebben. Linotype Library kent verschillende cd-rom's met reeds-vrijgemaakte fonts. De kleinste uitvoering – de Zapf Essentials – kent 6 verschillende fonts. Daarnaast zijn er uitvoeringen van 8 tot ruim 4.100 fonts die op verschillende manieren gecombineerd kunnen worden.

De speciale collectie voor bedrijven met een beperkte fontkeus bestaat bijvoorbeeld uit 1.148 fonts; ze combineren de Essentials No. 1 en Nr. 2 met de 'Fresh Cream' fontcompilatie en de TakeType No. 2.1, 3.1, en 4 en 5. Die voor grote drukkers bestaat bijvoorbeeld uit 4.861 fonts. In dat laatste geval zijn de collecties van resp. 3.980, 155 en 726 fonts gecombineerd. Van die laatste versie met ruim 900 lettersoorten en 4.861 fonts komen er 1.888 fonts overeen met de Adobe Fontfolio 8.0. In de Fontfolio 8.0 van Adobe bevinden zich 2.341 fonts. Hiervan zijn er dus 1.888 identiek aan de letters van Linotype. Men kan dus stellen dat de Adobe collectie 8.0 nog geen 39% van deze Linotype Library fonts omvat. Andersom kan men stellen dat de uitgebreide Linotype Library ruim 80% van de Adobe fonts omvat.

55: Wat is het nut van Expertsets en Oldstyle Figures (OsF) fonts?

Standaard PostScript fonts hebben een indeling van meestal 224 of 218 tekens waarbij naast de normale onderkast- en kapitaaltekens ook een set met normale cijfers is opgenomen. Wil men ook mediëvalcijfers in de tekst hebben dan is naast het gewone font ook een Expertset of OsF font nodig. Er bestaan ook nog zogenaamde SC- of Small Caps-fonts waarbij ook mediëvalcijfers in plaats van gewone cijfers aanwezig zijn en in plaats van een onderkast alfabet een kleinkapitalen alfabet is opgenomen. Datzelfde geldt ook voor bijvoorbeeld Centraal-Europese fontsets. Bij gecombineerd zetwerk moet men de gewone en de uitvoering voor Centraal-Europa bezitten. Ook dergelijke fonts moet men legaal verwerven. Ze tellen ook mee bij de bepaling van het aantal fonts.

Zo zijn er in de Linotype Library naast de 8 normale gewichten van de PMN Caecilia 8 PS-varianten met de indeling SC (klein kapitalen), 8 met de indeling OsF (kleinkapitalen en mediëvalcijfers) en 8 met de Centraal-Europese indeling waarmee men Pools, Roemeens, Sloveens en 8 andere talen uit die regio kan zetten. In vraag 74 komen de daarvoor benodigde toetsenborddrivers aan bod.

Bij de Linotype fonts zijn de OsF-indelingen gestandaardiseerd. Ook die van de fonts die door Linotype voor ITC gedigitaliseerd zijn. Bij de ITC-fonts die Elsnor + Flake en ITC zelf digitaliseerden komen echter niet gestandaardiseerde indelingen voor. Zo heeft men bijvoorbeeld bij de ITC Charlotte de 4 sets van elk 10 mediëvalcijfers in een font ondergebracht. De regular is onder de cijfers beschikbaar, cursief op de toetsenrij eronder, halfvet daaronder en vet ligt onder de onderste toetsenbordrij vanaf de Z-toets. Hoewel ook dit een OsF-font is dient men bij de aanmaak van teksten hier rekening mee te houden.

Deze fonts zijn soms handig maar meestal uiterst bewerkelijk. Bovendien zijn de daarmee gemaakte PDF-bestanden niet goed meer te doorzoeken omdat de encoding (relatie tussen teken en positie in het font) niet gestandaardiseerd is. Indien beschikbaar zijn bij OpenType fonts zowel de mediëvalcijfers, kleinkapitalen als speciaaltekens van een font in de basisindeling opgenomen. Bij LT is dat de OT-Std uitvoering.

56: Wat is het nut van OT/SC- en OT/OsF-fonts?

Bij de uiteenzetting over OpenType fonts meldden we in de vragen over de beperkte ondersteuning door o.a. Apple en QXP van Unicode. Dat men desgewenst met verschillende applicatieprogramma's toch met Unicode en OT-fonts kan werken komt omdat de beperking in het OS gecompenseerd worden door de extra faciliteiten in de toepassingsoftware. Dat geldt bijvoorbeeld voor InDesign onder Mac. QXP ondersteunt Unicode en OT-fonts maar zeer beperkt. Dat heeft tot gevolg dat men de typografische faciliteiten die een font biedt niet normaal kan inzetten. Met een normaal OT-font zou men de beschikbare kleinkapitalen en mediëvalcijfers uit het gewone font kunnen gebruiken. Ze horen dan tot de standaardindeling van de letters die van een dergelijke set van extra tekens voorzien zijn. Maar met Quark XP, zeker in de wat oudere versies, kan men daar niets mee. Om nu toch gebruik te kunnen maken van OT en ook deze speciaaltekens en kleinkapitalen te kunnen inzetten heeft Linotype bij haar nieuwe fonts zogenaamde OT/SC, OT/OsF en OT/Alternate varianten gemaakt.

Ze hebben weliswaar verder de fontindeling die overeenkomt met West-2 (zie vraag 25) maar bij de OT/SC- of Small Caps uitvoering zitten de kleinkapitalen en mediëvalcijfers op de plaats van het onderkastalfabet en de normale cijfers. Bij de OT/OsF-fonts staan de onderuithangende cijfers op plaats van de gewone cijfers. Dat vraagt, afhankelijk van de toepassingssoftware om meer fontwisselingen en is vergelijkbaar met de werkwijze gebaseerd op gewone PS-fonts. Ook de Titling lettervormen, de Alternate uitvoeringen en de speciaalfonts als 'ornaments', 'fractions' (breukcijfers, breukstrepen en breuken) komen op die manier in OT-fonts voor om de beperkingen van de toepassingssoftware te compenseren met extra fonts. Als men later uitsluitend software gebruikt die OT volledig ondersteunt kan men de OT/SC en OT/OsF-versies en de extra uitvoeringen met andere spaciaaltekens in OT uit het systeem verwijderen. De Linotype TakeType 5 collectie bijvoorbeeld is voorzien van enige van deze OT/SC- en OT/Alt-fonts. Niet nodig voor InDesign maar handig voor Macintosh gebruikers die hun OS en software nog (steeds) niet aangepast hebben.

Er zijn ook OT-fonts met kleinkapitalen op de gespecificeerde Unicode positie en dezelfde kleinkapitale letter op de posities van het onderkast alfabet. Dergelijke 'pseudoposities' zijn bij heel gespecialiseerd zetwerk en bij het gebruik van pi-fonts soms nuttig.

Het vergemakkelijkt productie en vermindert het aantal fontwisselingen. Voor het fontbeheer is het een ramp. Wijziging in toepassingssoftware lijkt voor dergelijk zetwerk meer voordehandliggend. Bij de Linotype Zapfino Extra is dat probleem nog complexer. Met InDesign en OT-fonts in de Pro uitvoering kun je vrijwel al die extra tekens zetten met het Zapfino Extra Pro en Zapfino Extra Forte Pro en enige aanvullende fonts met ornamenten en tekens die niet in de Unicode indelingen passen. Men moet dan denken aan kalligrafische krullen over meerdere letterniveaus. Quark op een Macintosh kan op die manier niet werken. Om gebruikers van software vóór OS X ter wille te zijn produceerde men extra OT/OsF, OT/SC, OT/Alt en andere fonts. Met behulp van extra fontwisselingen is men dan in staat de mogelijkheden van de Zapfino Extra en Forte te gebruiken. Bij het gebruik van Quark onder OS X treden er weer andere problemen op. Apple heeft destijds de faciliteiten van AAT (zie vraag 21) uit de oude QuickDraw GX techniek geïmplementeerd. Men heeft voor het OS X ook de Zapfino als standaardfont in de OS X fontsamenstelling opgenomen. De maatvoering daarvan komt echter niet overeen met de normale maatvoering die Linotype hanteert. Dat is geen probleem indien men de Zapfino One combineert met een van de andere aanwezige standaard fonts. Bij het mengen van de standaard Zapfino met de Zapfino Extra of Extra Forte zouden de aansluitingen niet kloppen. Bovendien is het uitermate moeilijk op alle werkstations gelijktijdig zowel het OS, de applicaties en de aangepaste fonts te wisselen. U kent de 'hoor-en-huiver verhalen' daarover ongetwijfeld. Om dergelijke problemen wat betreft deze fonts te voorkomen levert Linotype op de Zapfino Extra cd-rom de standaard Zapfino fontsets mee voor beide soorten OS (X of hoger en lager dan X).

Dat voorkomt problemen bij de overgang van OS 9 naar OS X terwijl de fontgebruikers bij een mogelijke overstap naar InDesign of een andere OT-ondersteunende toepassingssoftware de Std en Pro fonts in OT kunnen gebruiken.

Omdat het wisselen van het OS 9 naar OS X en tegelijkertijd het wisselen van fontsoorten genoeg problemen kan opleveren heeft Linotype besloten deze Zapfino Extra collectie altijd compleet te leveren met de andere varianten voor de verschillende OS-en en de mate van ondersteuning voor Unicode. Voorlopig kunt u ze dus niet los kopen.

Bij fonts zonder kleinkapitalen, mediëvalcijfers, andere afwijkende cijferreeksen en tekens voor niet-Westerse talen is het gebruik van OT-fonts geen groot probleem. Die extra tekens zijn niet nodig en de extra 17 tekens die bij de standaardtoetsebordindeling ontbreken kunnen ook gemakkelijk met 'PopChar', 'CharView', 'KeyCaps' of 'CharacterPalette' (in OS X) opgeroepen worden.

57: Wat is het verschil tussen een italic en een oblique font?

Van romein letters kan men met behulp van PostScript commando's ook andere 'synthetische' gewichten maken. Men kan letters daarmee elektronisch versmallen en verbreden en cursiveren. Bij dat laatste geval wordt de letter bijvoorbeeld 15 graden schuin gezet. Een als cursief ontworpen letter is wezenlijk anders dan een schuin gezette romein. Vandaar dat er voor de meeste letters echte cursieven zijn gemaakt.

Bij schreefloze letters heeft men in het verleden getracht het de bediener gemakkelijk te maken door de romein al in het font zelf elektronisch te cursiveren. Een dergelijke variant heet dan 'Oblique' en wordt veelvuldig in het Nederlands onjuist vertaald tot cursief.

De Linotype en Adobe fontcollecties kennen de Univers waarvan de romein en oblique niet alleen exact dezelfde breedte hebben maar de hoek van alle gewichten niet afhankelijk is van de lettervorm en het gewicht maar voor alle varianten identiek is en 12 graden bedraagt. Bij een echte italic variant zal de hoek per lettergewicht apart bepaald worden; bij de LT Univers 3.0 is dat voor sommige gewichten bijvoorbeeld 16 graden.

Bij de ITC Franklin Gothic zijn er van de book, demi en heavy zelfs oblique versies die later zijn aangevuld met aparte bold uitvoeringen. Dit verklaart ook waarom men een italic in de aangeleverde bestanden niet door een oblique kan vervangen.

Naast de italic en oblique fonts is er natuurlijk ook nog de door de applicatiesoftware schuingezette letter. Deze 'slanted' letter is dus niet als font aanwezig maar de applicatiesoftware geeft een instructie mee voor de RIP om het letterbeeld 15 graden schuin te zetten. Het ontwerp van de letter voorziet meestal niet in het gebruik van deze variant. Datzelfde geldt trouwens ook voor de Helvetica narrow uit de PostScript fontset van Apple. Dat is geen smalle Helvetica condensed maar een elektronisch versmalde Helvetica. De letterbreedtes zijn verschillend en het vervangen in de verwerking resulteert veelal in letterbreedteverschillen en ongewenst tekstverloop. Om een goede samenwerking met Adobe Type Manager mogelijk te maken bestaat van dit font inmiddels ook een zelfstandig PostScript font met identieke naam waardoor een correcte beeldschermweergave mogelijk is geworden.

Het staat ook op de font cd-rom's van de Linotype Library en is reeds vrijgemaakt.

De fonttechnologie biedt de mogelijkheden letters vrijwel onbeperkt te modificeren. Zo kan men een romein variant niet alleen elektronisch cursiveren of slanten maar ook vetter maken. De letter wordt dan kunstmatig vervormd zodat een vetter letterbeeld ontstaat. In een aantal gevallen zijn de elektronisch zo gemodificeerde versies als font in een fontcollectie opgenomen. Door elke letter in 20 varianten te versmallen, verbreden, schuin te zetten en vetter te maken kan men een fontcollectie van 25 fonts zo uitbreiden tot 525 fonts.

Ze worden in die vorm ook aangeboden waarbij de afnemer dus een oorspronkelijk font koopt en 20 aanvullende varianten meegeleverd krijgt. Linotype heeft het toepassen van oblique varianten van een regular uitvoering met identieke letterbreedtes slechts in een beperkt aantal gevallen gedaan; de Univers Oblique en de Avenir Oblique zijn daar voorbeelden van en dat is, volgens de experts van Linotype, vrijwel uitsluitend mogelijk bij schreefloze letters.

Bij de Compatil is ook een dergelijk oblique toegepast. Bij de Bodoni-achtige Fenice van Aldo Novarese heeft het ITC zelfs een Oblique variant toegepast. Daar moet men dus uiterst voorzichtig mee omgaan. Over het algemeen kan men stellen dat 'Oblique' uitvoeringen vrijwel uitsluitend bij schreefloze letters voorkomen. Naast de italic variant zijn er ook nog enige fonts met afwijkende benamingen voor de cursivering. Zo kent de ITC Korinna een 'Kursiv' en kent de Electra van William Dwiggins een 'Cursive'.

58: Wat betekent een nummercode achter een fontnaam?

De toevoeging met een 2- of 3-cijferig nummer dient bij Linotype om de vetheidgraad en het gewicht te definiëren. Zo kent men de Centennial die in varianten of gewichten loopt van 45 (light) via de 46 (light italic) tot 95 (black of extravet) en 96 (black italic). Een Neue Helvetica 65 is een medium uitvoering terwijl de 66 dus de bijbehorende cursieve variant is.

Andere fontleveranciers kennen ook 2-cijferige aanduidingen maar zij volgen veelal niet de door Frutiger voorgestelde richtlijnen. Bij uitgebreide letterfamilies als de LT Univers is zelfs een 3-cijferig systeem toegepast. Het eerste cijfer geeft het gewicht aan (dat gaat in 9 oplopende vetheidgraden waarbij het cijfer 4 een normale 'regular' aangeeft), het tweede de breedte en het derde de positie (upright en italic). Voor de LT Univers is de 430 een gewone romein die aardig overeenkomt met de Univers 55. Het verschil zit hem in de vormdefinitie (rondingen en inkepingen) en de hoek waaronder de cursieve variant staat.

Linotype is ook een tijd lang consequent geweest bij het rubriceren van de fonts met het 2-cijferige systeem indien een 'Oblique' wordt toegepast. De Univers van Linotype/Adobe kent bijvoorbeeld de Univers 55 roman oblique. Hoewel men verwacht dat dit de Univers 56 is noemt men deze elektronisch in het font gecursiveerde letter dus 55 oblique. Vandaar dat ontwerpers voor huisstijltoepassingen de voorkeur geven aan de LT Univers waar naast de 430 basic regular ook de 431 basic regular italic bestaat. Deze laatste is dus niet de elektronisch gecursiveerde uitvoering maar een als echte cursief ontworpen schreefloze letter. De cijferaanduidingen komen voor bij o.a. de letters Avenir, Centennial, Egyptienne, Fairfield, Frutiger, Janson Text, Neue Helvetica, Rotis, Serifa, Univers, LT Univers, Vectora en Versailles. Er is tegenwoordig ook een volgens ISO-normen gespecificeerd systeem om de gewichten van fonts weer te geven. Over de invoering daarvan wordt overleg gepleegd tussen de belangrijkste fontproducenten. Voorlopig bieden alleen de OT-fonts de mogelijkheden die normering in de daarvoor gehanteerde tabellen vast te leggen.

59: Wat betekenen de toevoegingen als ITC en BB?

De toevoeging ITC slaat op de oorsprong van het font. De International Typeface Corporation uit New York ontwerpt en geeft letterfonts aan verschillende fontproducenten in licentie.

Omdat de Amerikaanse wetgever de rechten van het ontwerp koppelt aan o.a. het 'Trademark' en de 'Copyrights' is de vermelding van de oorspronkelijke eigenaar van de rechten belangrijk. Veel namen van ITC letters beginnen daarom met deze vermelding of gebruiken de afkorting elders. ITC verleent de rechten aan verschillende fontproducenten. Zo kan het voorkomen dat van de ITC Franklin Gothic verschillende PS-uitvoeringen voorkomen. Men kan uitsluitend aan de naamgeving in het digitale font vaststellen of men de juiste variant hanteert. In de Linotype Library kunt u verschillende ITC-fonts aantreffen. Zo zijn er ITC-fonts die voor Adobe door Linotype gedigitaliseerd zijn. Een voorbeeld daarvan zijn de ITC American Typewriter en de ITC Avant Garde Gothic. Daarnaast zijn er ITC-fonts in de Linotype Library die door ITC zelf werden gedigitaliseerd zoals de ITC Anna en de ITC Bodoni Six. De derde soort letters zijn de ITC letters die door Elsnor + Flake werden gedigitaliseerd als de ITC Elan en de ITC Gamma. Als laatste soort zijn er ook nog de door Adobe zelf gedigitaliseerde letters als de ITC Franklin Gothic en de ITC Giovanni die ook onderdeel zijn van de Linotype Library collectie. Een ITC-letter is dus soms in meerdere afwijkende digitaliseringën beschikbaar.

Daarbij verschillen de encodings en fontsamenstellingen ook. De International Typeface Corporation heeft enige jaren geleden ook de Fontek bibliotheek overgenomen en daarmee zijn diverse Fontek soorten nu ook als ITC letters beschikbaar. Daarnaast zijn er ook diverse fonts die eerder door andere fontproducenten uitgebracht werden en pas later in de ITC collectie werden opgenomen. Zo kent men de Banco van Olive en de ITC Banco. Linotype heeft een overeenkomst met ITC gesloten waardoor de ITC-fonts die ook door ITC gedigitaliseerd zijn door Linotype Library voorzien werden van de TT-uitvoeringen. De 'Linotype ITC Full Library' omvat 840 fonts voor Mac/PS en PC/PS en vrijwel alle fonts zijn ook beschikbaar in de PC/TT-uitvoering. Van diverse LT/ITC-fonts zijn er eurotekenfonts voor zowel PostScript als TrueType beschikbaar. De indeling van de ITC-fonts van Linotype verschilt van die van de ITC zelf. In vraag 55 over o.a. OsF-fonts komt dat ook ter sprake.

Overigens dient vermeld te worden dat de ITC aanvullende condities kent voor het embedden van fonts. De website van de ITC (www.itc.com) geeft daarover uitsluitel. De toevoeging E+F wordt in de FontExplorer catalogus gehanteerd voor fonts van Elsner + Flake. De toevoeging BB staat voor Beastly Bodies en omvat een grote collectie speciale designfonts die onderdeel zijn van de Elsner + Flake Fontinform 6.1 collectie. Ze komen niet voor in de GoldEdition 1.7. De toevoeging ND staat voor Neufville Digital en het betreft dan veelal letters die oorspronkelijk door Bauer of Fundicion Typographica Neufville in Barcelona werden uitgebracht voor de loodzettechniek. Zo ontwierp Paul Renner tussen 1928 en 1932 ruim 20 varianten die o.a. in de Linotype Library en de Elsner + Flake collectie voorkomen. Ze zijn er als losse fonts maar ook als complete fontset op een cd-rom. Deze unieke lettercompilatie is bij de Compatil versie 5.0 als complete familie van 24 fonts op cd-rom verkrijgbaar waarbij standaard een gebruiksrecht verkregen wordt voor 20 CPU's.

60: Zijn er ook 'dubbele' uitvoeringen van letters?

Hoewel 'dubbel' wellicht anders doet vermoeden gaat het hier bijvoorbeeld om fonts waarvan er twee verschillende uitvoeringen bestaan van een cursief. Dat kan in verschillende uitvoeringen zijn. Zo zijn er van sommige letters 'italics' die niet onder een schuine hoek staan maar wel de vormen hebben van cursieve letters. Daarnaast zijn er van dezelfde letterfamilie ook nog 'cursive' uitvoeringen die overeenkomen met wat wij verstaan onder de 'schuine italic'. Bij de Univers in de Adobe uitvoering kent men de Univers 65 Bold Oblique terwijl er in de Linotype uitvoering van dezelfde Univers ook een Univers 66 Bold Italic voorkomt. De eerste wordt als onderdeel van een 'family r, i, b en bi' geïnstalleerd. De Univers 66 is een echte cursieve letter, heeft een afwijkende hoek en wordt als 'single font' geïnstalleerd. In de Linotype GoldEdition komen beide versies, 55 oblique en 56 italic, voor. Zie ook vraag 57. Bij de ITC Franklin Gothic zijn diverse gewichten in zowel bold als oblique aanwezig en deze fonts kan men ook als 'dubbele uitvoeringen' aanmerken. Vooral bij de verwerking van PDF-bestanden dient men hier rekening mee te houden. Daarnaast hanteert men soms ook de term 'dubbelfont' als er van een letter verschillende uitvoeringen van in omloop zijn. Dat komt vooral voor bij de ITC-letters waarbij ITC aan verschillende uitgever van fonts de rechten gaf de letters te verspreiden als onderdeel van hun eigen collectie. In vraag 67 komen we daar nog in detail op terug. Daarnaast zijn er letters die éérst als font door een producent werden uitgebracht en pas later onderdeel werden van een collectie als ITC. Zo bestaat er een Kabel en een ITC Kabel waarbij in beide gevallen gebruik gemaakt werd van de ontwerpen van Rudolf Koch. Moeilijker wordt het bij letters die beperkt verschillend zijn in uitvoering en toch dezelfde naam voeren. Voorbeelden daarvan zijn de Cooper Black en de Clarendon. Sommige gebruikers ervaren dit ook bij de Univers. De Adobe uitvoering komt oorspronkelijk van Deberny en Peignot, werd voor Adobe gedigitaliseerd door Linotype terwijl de Linotype Univers van Linotype komt en niet tot de Adobe collectie behoort. In vraag 79 geven we daarover wat meer details. Daarnaast zijn er fonts in 2 uitvoeringen. Bekend is o.a. de Palatino waarvan er in OT twee uitvoeringen zijn met zeer verschillende samenstellingen. In vraag 52 worden de verschillen uiteengezet. In vraag 59 noemden we ook de verschillende ITC-versies van een font. Helemaal vervelend wordt het als voor volkomen verschillende letters toch identieke namen gehanteerd worden. Voorbeelden daarvan zijn de Vega en Macbeth. In die gevallen geeft de fontnaam in het bestand veelal uitsluitel over de herkomst. Een ander voorbeeld is de Frutiger die als een van de Humanist fonts door Bitstream werd uitgebracht. Men wijzigde van elk teken een klein detail, veranderde de letterwaardes en wijzigde de naam. Destijds kon men dat in de Verenigde Staten juridisch niet beletten. Nu is dat wel het geval en betaalt Bitstream licenties aan Linotype voor het gebruik van de oorspronkelijke Linotype letters.

Ook hier kan het dus voorkomen dat letters vrijwel identiek zijn in vorm maar toch een andere naam hebben.

Uitermate complex wordt het als vrijwel identieke letters door verschillende fontleveranciers onder verschillende namen uitgebracht worden. Een voorbeeld daarvan is de Linotype Veto van de Zwitserse ontwerper Marco Ganz. Oorspronkelijk ontwierp hij deze letter voor ITC maar die besloot de letter niet uit te brengen. Een Duitse fontproducent besloot destijds het werk opnieuw te digitaliseren en gaf de letter de naam Evo. Door een verschil van inzicht over het te volgen beleid betreffende licenties en de betaling van vergoedingen kon Ganz het 'intellectueel eigendom' van zijn letters uiteindelijk terugkrijgen en bracht hij de oorspronkelijke letters onder bij Linotype. De fontnaam Evo was destijds geregistreerd door de andere producent. In deze zogenaamde 'affaire Ganz', mogen wij de naam van deze oorspronkelijke Duitse fontleverancier, als gevolg van een nog steeds lopende rechtzaak, niet vermelden. Het Amerikaanse bedrijf dat o.a. de rechten op de geregistreerde fontnamen en een deel van de verplichtingen heeft overgenomen zegt nu nog steeds de rechten op de naam en op de fontsoftware in de door haar rechtvoorganger gedigitaliseerde uitvoering te hebben. Marco Ganz heeft echter de rechten op de oorspronkelijke tekeningen van deze fonts.

Vandaar dat deze letterfonts nu als Veto in het programma van Linotype zijn opgenomen. Datzelfde geldt voor de Mano fonts die onder vrijwel identieke omstandigheden van die bewuste fontproducent naar Linotype overgingen. Dat alles maakt het beheer van fonts er niet gemakkelijker op. Bij het gebruik van PDF als uitwisselformaat met embedded of subsetted fonts is dat probleem wat kleiner geworden. Voor de correctie van dergelijke bestanden echter niet.

61: Wat zijn de 'Basic Commercial' fonts?

De Akzidenz Grotesk werd in 1900 uitgebracht en door enige Duitse gieterijen geproduceerd. Ook van de Akzidenz Grotesk is nu een versie in de Linotype Library opgenomen onder de naam 'Basic Commercial'. Ze komt overeen met de destijds als Adobe font in de Linotype Library opgenomen Akzidenz Grotesk. Door juridische verwickelingen tussen Adobe en Linotype aan de ene zijde en Berthold aan de andere komen de meeste Berthold fonts niet meer in de collecties van Adobe en Linotype voor.

De oorspronkelijk door Adobe uitgebrachte PostScript fontcollectie met veel Berthold fonts wordt nu nog uitsluitend via Berthold Types uit de VS gedistribueerd. De destijds door Linotype gevoerde 'Berthold Exclusive' fontcollectie mag Linotype echter niet meer voeren. Enige Berthold letters vallen echter onder een destijds overeengekomen regeling waarbij Linotype het recht heeft de fonts te distribueren terwijl het 'oude' Berthold de rechten op de naam aan een andere partij (in dit geval het Amerikaanse Berthold Types) heeft overgedragen. Volgens Amerikaans recht (Berthold Types houdt kantoor in Chicago) mag degene die de rechter op de naam heeft overgenomen de naam exclusief gebruiken. De oude contracten voor de distributiemogelijkheid blijven echter van kracht. Vandaar dat Linotype de letters die onder die bewuste overeenkomst vallen ook verder voert. Dat moet echter onder een andere naam. Deze 8 Basic Commercial fonts zijn er in de versies light, roman, bold en black en zijn voorzien van ook 4 italic uitvoeringen. Ze zijn destijds door Linotype geschikt gemaakt voor haar eigen fotozetsystemen en PostScript toepassingen.

Dat was nodig omdat Berthold het systeem van kapitaalhoogtemaatvoering hanteerde terwijl Linotype en Adobe de corpgroottes in PS-picawaarden aangaven. Van de Basic Commercial zijn er PS-uitvoeringen voor Mac en PC maar ook TT-uitvoeringen voor Mac en PC. Dezelfde 8 Basic Commercial fonts zijn ook leverbaar als OT-fonts in de LT Com uitvoering met de zeer omvangrijke fontinhoud van 387 tekens per font. Bedrijven en organisaties die de Akzidenz Grotesk als huisstijlfont voeren en problemen ondervinden bij de toepassing van beeldschermfonts zouden kunnen overwegen de Basic Commercial in te zetten. Zie daarover ook vraag 28.

62: Staat de naam van de licentienemer in het font?

Bij een groot deel van de aangeleverde fonts is men in staat de naam van de licentienemer in de fontsoftware en de daarbij gebruikte fonts op te nemen. De naam van de gebruiker (aanmaker) is soms direct af te lezen (bijvoorbeeld bij de LT Univers, LT Frutiger Next, LT Compatil).

Soms moet men speciale utilities gebruiken om de naam van de fontlicentienemer te kunnen lezen. Op deze manier kan men ook nagaan of software, fontsoftware, fontutilities en fonts legaal in gebruik zijn. Het gebruik van de op een dergelijke manier verkregen fonts zal niet als onrechtmatig aangemerkt worden als de gebruiker tegelijkertijd zelf beschikt over de licenties van exact dezelfde fonts. Wie dus een font met de naam van de opdrachtgever (in het digitale medium vermeld) in het bezit heeft en zelf de licenties van dat font ook heeft doet niets fout. De mogelijkheid fonts te traceren biedt soms ook productievoordelen. Men kan verkeerd geconverteerde fonts herkennen, verwijderen en de oorspronkelijke licentienemer ervan op de hoogte stellen. Problemen veroorzaakt door onjuiste indelingen, versies, bestandsnaamveranderingen, naamsvermeldingen en diktetabelvariaties kan men zo verminderen. Bij de LT Compatil fonts zijn zowel de naam van de aanmaker als die van de verwerker in de fontinformatie opgenomen. Sommige fontmanagementsystemen zijn zelfs in staat deze in het font aangebrachte namen direct uit te lezen en de data in een speciaal logbestand te vermelden.

63: Hebben huisstijlletters ook een dergelijke naamsvermelding?

De in het font aangebrachte naam kan soms ook de naam van een licentienemer zijn die voor een multi user licentie heeft gekozen en zelf het recht verkregen heeft de fonts te distribueren naar zijn verwerkers. Zo krijgen drukkerijen huisstijlfonts op floppy disk of cd-rom toegeleverd waarin de naam van de licentienemer elektronisch werd aangebracht en waarbij de licentienemer het recht verkregen heeft de fonts op dat medium te verspreiden.

Dergelijke fonts mogen veelal in het geheel niet gekopieerd worden. De verwerkers van dergelijke huisstijlopdachten hebben bij een dergelijke schriftelijk vastgelegde overeenkomst het recht verkregen deze fonts uitsluitend voor opdrachten van die specifieke licentienemer in te zetten. De Linotype letters voor o.a. BP worden op die manier door de organisatie zelf verspreid. Die fonts komen niet op de GoldEdition 1.7 noch op de FontExplorer 1.7 voor. Het is overigens verboden fonts voor huisstijltoepassingen te modificeren zonder de schriftelijke toestemming van de eigenaar van de fontlicenties.

64: Waarom hebben fonts soms twee verschillende bestandsnamen?

De fonts voor Macintosh en PC kregen destijds verschillende fontnamen. Dat had te maken met de bestandsvermelding zoals gewenst voor het OS. Windows toepassingen waren destijds gedwongen gebruik te maken van maximaal 8 tekens. Hoewel bestandsnamen nu groter kunnen zijn is het om een optimale compatibiliteit tussen versies van een OS te bereiken soms toch nog nodig om bij voorkeur uit te gaan van maximaal 8 posities. Voor de Macintosh was dat in het begin van de DTP-periode ook nodig.

Bij de TT-techniek ging men oorspronkelijk uit van een toepassing voor de Mac maar weldra ontfermde Microsoft zich over deze techniek met als gevolg dat de conventies voor de bestandsnaam zich wijzigden.

Het gevolg is dat de huidige PS- en TT-fonts niet alleen verschillend zijn wat betreft de fontsoftware en de fontkarakterset maar ook nog eens verschillen wat betreft de bestandsnaam.

Om een document van het ene naar het andere OS over te zetten dient men dus veel conversies uit te voeren en dat resulteert niet zelden in extra fouten en correcties. Wil men documenten toch snel kunnen overzetten van het ene in het andere platform dan is het raadzaam géén gebruik te maken van de tekens die verschillend zijn in de beide basis-karaktersetindelingen. Dus géén superieure letters van a en o en de superieure cijfers 1, 2 en 3 die uit het font komen maar uitsluitend subscripts, superscripts of andere varianten welke door de toepassingssoftware vervaardigd worden. Daarnaast ook géén kwart-, half- en driekwart-breuken uit het font maar ook hiervoor bij voorkeur 'gconstrueerde' breuken.

Om toch snel te kunnen wisselen verving Linotype Library de oude, moeilijk te structureren bestandsnamen en verving ze door een uniek fontnummer dat voor elk van de 4 software-varianten (Mac/PS, Mac/TT, PC/PS en PC/TT) identiek is. Met ingang van de GoldEdition 1.7 zijn de meeste fonts voorzien van de nieuwe bestandsnaam.

Het is dus niet alleen vanwege de toevoeging van het euroteken goed om de fonts in de werkstations en de RIP te vervangen maar ook vanwege de eventueel gewijzigde bestandsnaam.

Bij de update van de fonts op de GoldEdition 1.7 bevinden zich ook PDF-bestanden waarop de fonts alfabetisch zijn weergegeven compleet met de nieuwe bestandsnaam.

Ook de nieuwe uitvoeringen van de Linotype Finnegan, Linotype Gianotten, Linotype Syntax en Linotype Univers 3.0 zijn voorzien van deze gewijzigde bestandsnamen.

65: Welke losse eurotekens zijn er in de Linotype Library?

Er zijn bindende afspraken gemaakt over de positie van het €-teken in de lettertekensets voor PS-fonts onder het Mac OS. Dat is die van het internationale valutateken op decimaal 219. Bij Windows/NT is de positie 128 al veel eerder vastgelegd. Vandaar dat Linotype al ruim vier jaar PC/TT-fonts met euroteken levert en sinds 2001 ook de Mac/PS- en PC/PS-fonts met euroteken. Om de gebruikers van de bestaande fonts in 2002 tegemoet te komen met een voldoende grote verscheidenheid eurotekens levert men als onderdeel van de FontExplorer 1.7 en de GoldEdition 1.7 vier fonts met hierop 193 verschillende losse eurotekens (zie pagina 86 van de FontExplorer 1.5 of 1.7 catalogus).

Ze omvatten letters als ITC Avant Garde Gothic, Baskerville, Bauer Bodoni, Bookman, PMN Caecilia, Centennial, Courier, Didot, Franklin Gothic, Frutiger, Gill Sans, Helvetica, Neue Helvetica, News Gothic, ITC Officina, Palatino, Present, Rotation, Agfa Rotis, Snell Roundhand, Souvenir, Times, Trade Gothic, Vectora en Wallbaum. Ook de 5 verschillende OCR-A en OCR-B varianten voor acceptgiro's behoren tot deze set.

De standaardtekens (euro in romein en cursief) hebben de vastgestelde 722 PS-eenheden en de andere tekens zijn cijfer-gerelateerd volgens de LN-0004 –norm met de Industria met slechts 296 en de Helvetica Black als breedste met 963 eenheden.

Ze zijn leverbaar op 2 floppy disks met hierop de 193 losse 'EuroFont'-tekens. Voor het Mac/PS – en Mac/TT-platform staan de 193 tekens op één floppy disk. De uitvoeringen in PC/PS en PC/TT staan op een anders geformatteerde floppy disk. Daarnaast kan men deze 193 tekens in Mac/PS, Mac/TT, PC/PS en PC/TT op één hybride cd-rom aanschaffen.

Elke EuroFont-software op floppy disk (Mac of Windows) wordt geleverd inclusief een gebruikslicentie voor maximaal 5 CPU's. De EuroFont-fonts op cd-rom hebben standaard ook een licentie voor maximaal 5 CPU's.

Als men de 4 fonts als compleet EuroFont in de computer laadt zal men op de posities van de cijfers en de onderkast- en kapitaalletters de verschillende vormen kunnen kiezen. Er zijn 4 verschillende alfabetisch ingedeelde niveaus (A/F-, G/P-, R/S- en T/Z-fonts) aanwezig. Zo staat het standaard euroteken in romein op de onderkast e, de cursieve variant op de f, de smalle schreefloze op de onderkast k en de vette Times op de kapitale E.

Dit font kan dus voor meerdere toepassingen ingezet worden en men is ook in staat een euroteken te selecteren dat overeenkomt met de breedte van de andere valutatekens als gulden en dollar. Dat laatste is vooral van belang bij de productie van tabellen, koersoverzichten, prijslijsten e.d. Als men een deel van deze valutatekens wil aanbrengen in bestaande fonts kan met behulp van bijvoorbeeld Fontographer, TypeTool of Fontlab deze herpositionering uitgevoerd worden. Bij aansturing vanuit een ander computersysteem verdient het aanbeveling de fontset en de toetsenbordindeling te wijzigen. Verschillende utilities zijn hiervoor beschikbaar. Door de grote verscheidenheid aan tekens is men in staat voor vrijwel elke fontsoort een goed fontteken te selecteren. Er dient echter rekening mee gehouden te worden dat deze generieke eurotekens vrijwel altijd de verkeerde encoding zullen jebben. Het euroteken heeft immers niet de code voor de euro naar bijvoorbeeld de code van de kapitale letter A. In vraag 76 zetten wij uiteen tot welke problemen dat kan leiden. Deze fonts kunnen binnen de fontcollectie onbeperkt ingezet worden en eventueel in de fontsets voor CPU en RIP gekopieerd worden.

Wij gaan er daarbij vanuit dat een licentie is genomen op het maximale aantal in gebruik zijnde werkstations (CPU's en RIP's). Heeft men een 20 CPU licentie voor bijvoorbeeld de LT GoldEdition 1.1 en schaft men beide floppy disks aan dan moet de multi user licentie voor de LT EuroFont-fonts uitgebreid worden met 10 CPU's om het totaal van 20 te realiseren. Bij de LT GoldEdition 1.6 en 1.7 horen de 4 EuroFont-fonts met de 193 losse eurotekens tot de standaarduitvoering met ook een gebruiksrecht voor in het totaal 20 CPU's.

66: Kunnen de losse EuroFont-tekens ook automatisch geplaatst worden?

In combinatie met Quark Xpress is het ook mogelijk de losse eurotekens uit de LT EuroFont 193-fonts automatisch te plaatsen. Men hoeft dan niet telkens naar de verschillende niveaus om het juiste teken in de tekst te positioneren.

De XPress EuroMoneyXT fontextensie van Metadobe wordt standaard op de Mac-uitvoering van de LT EuroFont 193 floppy disks en de cd-rom meegeleverd. Bezitters van de GoldEdition 1.6 en 1.7 en degene die de fonts met behulp van FontExplorer verkregen kunnen deze software ook gratis van de website halen. Men raadplege hiertoe www.metadobe.com. Automatisch selecteert de software het juiste of meest overeenkomende fontteken.

Deze software werkt uitsluitend met deze LT EuroFont-fonts en op een Mac vanaf Systeem 7 en uitsluitend met versies vanaf Quark Xpress 3.3. Adobe levert ook een set van 16 eurotekens terwijl AMT een set van 81 eurotekens en een set van de standaard 135 eurotekens kan leveren. EuroMoneyXT plaatst deze niet-Linotype tekens echter niet automatisch.

Ook EP&PP in Soest en TechnoDesign in Zoetermeer leveren een extensie voor Quark waarmee men losse eurotekens van verschillende producenten automatisch in tekstbestanden kan plaatsen. Ook Callas heeft een dergelijke extensie. Aangezien er echter met de komst van de GoldEdition 1.7 ruim 2.000 fonts voor zowel TrueType als PostScript beschikbaar zijn gekomen die voorzien zijn van het op de juiste positie geplaatste en typografisch verantwoorde euroteken zal de behoefte aan dergelijke utilities langzaam afnemen. Daarnaast wordt men bij oude fonts met een uit een speciaalfont gezet euroteken ook geconfronteerd met de zogenaamde encodingsproblematiek omdat bijvoorbeeld in een dergelijk PDF-bestand het gebruikte euroteken de verkeerde code heeft. In vraag 76 wijzen we op de mogelijke gevaren van deze oplossing van het eurotekenprobleem.

67: Welke fonts met euroteken zijn onderdeel van de Linotype Library collectie?

Voor de TT- en PS-fonts heeft Linotype al bijna alle lettersoorten voorzien van het bijbehorende euroteken. Een dergelijk font staat in de catalogus meestal aangegeven met een fontnummer dat begint met het cijfer 5. Zo is de ITC American Typewriter medium er in de normale uitvoering zonder euroteken met nummer 10035 terwijl de uitvoering met het euroteken nummer 50035 heeft. Let wel, dit font is in die uitvoering leverbaar in Mac/PS, PC/PS en PC/TT. Op dit moment zijn er 557 ITC-fonts met het euroteken in TT beschikbaar. Van de PS-uitvoering voor Mac en PC zijn er 627 beschikbaar. Het gaat hier om minimaal 85 lettersoorten waaronder de ITC Anna, ITC Bodoni, ITC Esprit, ITC Highlander, ITC Korinna en ITC Symbol. Van de ITC Officina zijn er bijvoorbeeld 27 verschillende gewichten en uitvoeringen leverbaar. Van de Monotype fonts zijn er 44 lettersoorten in 217 verschillende fonts in euroindeling beschikbaar. Daaronder de Bulmer, Dante, Gill Sans, Grotesque, Joanna, Matura, Modern, Pepita, Plantin, Spectrum, Strayhorn en Times NewRoman.

De ITC-fonts en Monotype fonts zijn leverbaar in de Mac/PS-, PC/PS- en PC/TT-uitvoeringen. Vrijwel alle fontcollecties op cd-rom zijn voorzien van de eurotekens.

De LT Finnegan en Neue Helvetica in Mac/PS, Mac/TT, PC/PS en PC/TT. De LT Essentials 1 en 2, ITC Franklin Gothic, LT Frutiger, LT Gianotten, LT Gill Sans, LT Rotis, LT Zapfino zijn er in Mac/PS, PC/PS en PC/TT. De Platinum fonts als LT Syntax Sans, LT Syntax Serif, LT Syntax Letter, LT Univers 3.0 en LT Compatil 5.0 in de 4 uitvoeringen.

De LT Frutiger Next en Sabon Next zijn er ook als Platinum font maar daarbij ontbreekt de Mac/TT-uitvoering.

Elsner + Flake heeft een deel van haar PostScript fonts uit de 'Fontinform 6.1' collectie van Linotype Library al voorzien van het euroteken waarbij dit teken in de PC/TT-uitvoering ook op de plaats komt van het internationale valutateken. Ook hier is het fontnummer gewijzigd.

De Arsis regular heeft in de normale uitvoering nummer 16525 en de van een euroteken voorziene variant heeft nummer 56525. Bij de E+F-fonts voor Macintosh is destijds gekozen voor de positie van het Apple logo op decimaal 240. Men zag zich genooddaakt voor die plaats te kiezen om tijdig de nodige fontaanpassingen te kunnen realiseren. Dat is echter niet volgens de vastgelegde standaard. De positie van het euroteken is nu volgens de ISO normen voor de Macintosh vastgelegd op 219, het internationale valutateken vervalt daarmee. E+F vervangt die fonts nu door de OT-uitvoering waardoor het encodingprobleem zoals beschreven in vraag 76 kan worden opgelost.

Het zou dus kunnen dat men, om een gestructureerde productie van veel tekstbestanden mogelijk te maken, de zelf vervaardigde fonts met een euroteken op een andere positie alsnog moet vervangen door fonts met een volgens ISO-standaards ingedeelde indeling met euroteken. Bij het gebruik van de fonts van E+F met de euro op 240 is het ook soms nodig conversies uit te voeren om direct het juiste teken te kunnen bereiken.

Over het algemeen kan men stellen dat er wellicht gedurende een lange periode gebruik gemaakt zal moeten worden van de standaarduitvoeringen en de fonts die een standaard euroteken hebben en de fonts die men zelf van het euroteken heeft voorzien. Bij die laatste soort kan ook de genoemde encodingprobleem optreden.

Dit combineren van fonts met verschillende niet-gestandaardiseerde indelingen vraagt meer van het fontmanagementprogramma en vergt bovendien tijdelijk meer fontopslagcapaciteit. Op termijn kan men de alle oude fonts gewoon door de eurotekenfonts vervangen.

68: Waaruit bestaat de update voor de GoldEdition 1.7?

In december 2001 kwam Linotype Library ook met een updatemogelijkheid waardoor men nog meer fonts met het vaste euroteken kan laden. Deze versie wordt aangeduid met GoldEdition 1.6E. In oktober 2002 kwam de GoldEdition 1.7 uit. Ze bestaat uit de ruim 2.000 fonts in de uitvoeringen Mac/PS (2.072), PC/PS (1.827) en PC/TT (2.049).

Het aandeel Mac/TT met 307 fonts is verwaarloosbaar. Er zijn in het totaal 2.421 verschillende fonts met euroteken. De update kent nu ook een 10 cpu-uitvoering. Er zijn van 550 ITC-fonts ook euroversies aanwezig in Mac/PS, PC/PS en PC/TT. De gebruiker van een GoldEdition met een versie lager dan 1.6 dient eerst zijn collectie te updaten naar GE 1.6 en kan dan ook updaten naar GE 1.7. Voor de berekening van de update naar GE 1.6 hanteert men de normale updatecondities voor de MUL- en MSL-licenties. Het aantal CPU's bepaalt daar de hoogte van het updatebedrag.

Bij de updates van GE 1.6 en GE 1.6E naar GE 1.7 wordt slechts een eenmalig bedrag gehanteerd en dit is afhankelijk van het aantal platforms dat men gebruikt en bij de Multi Site Licentie is ook het aantal additionele vestigingen, waarvoor de gepersonaliseerde media geleverd moet worden, van invloed. Het aantal CPU's is (uitsluitend bij deze update) niet van invloed op de prijs. De update bestaat uit 2 of 4 cd-rom's waarbij de collectie fonts in eurotekenindeling apart op één cd-rom aangebracht is. Dat zijn zowel de fonts in de eurotekenindeling van GE 1.5 als GE 1.6 en GE 1.7. Door ze op één cd-rom te plaatsen vergemakkelijkt men het beheer en installeren van de fonts. Alle andere fonts staan op de tweede cd-rom. Bedrijven die slechts fonts in één platform gebruiken hoeven de media en de fonts voor het andere platform niet gelijktijdig te updaten. Bij het gebruik van 2 platforms krijgt men de beide uitvoeringen en kan men ook later in beide platforms blijven updaten. Voor dergelijke gebruikers is er ook de DVD-uitvoering (zie vraag 73). De GE 1.7 heeft een aantal nieuwe fonts waaronder de Agfa Rotis, Flash, Fransch, Galus, Puritas, Spacera en de Linotype Mano. Voor de GE 1.7 hanteert men ook de fontcatalogus van GE 1.6E met bijlage. Men kan ze bij uw Linotype dealer bestellen.

69: Hoe kan men oude fonts updaten tot de fonts met euroteken?

De afnemers welke losse fonts via de linotype.com website of de websites van een van haar dealers lieten vrijmaken kunnen dat nu wederom via hetzelfde medium. Linotype hanteert daartoe speciale (van het moment van de aanschaf van de oorspronkelijke fonts afhankelijke) sterk gereduceerde prijzen.

Alle updates bestaan uit de benodigde software en de gebruiker dient uitsluitend eenmaal de fonts voor de verschillende platforms, de fontsoftware en het medium aan te schaffen. De bestaande MUL- en MSL-licenties blijven van kracht. De FontExplorer 1.7 cd-rom is via de distributeurs verkrijgbaar. Er is ook een actuele PDF beschikbaar waarin de namen en fontnummers van alle fonts met euroteken zijn opgenomen.

Die lijst wordt in gedrukte vorm bij de catalogus meegeleverd maar is ook los verkrijgbaar. De gegevens over de nieuwe fonts, die de database met informatie op deze cd-rom vullen, worden dagelijks in de internetvariant geactualiseerd. Men kan op de bewuste site zelf vaststellen of het gewenste font aanwezig is. Die werkwijze is wat duurder maar wel uiterst snel. Soms zal men met een op deze manier verkregen veel gebruikt font de productieproblemen aanzienlijk kunnen verminderen.

Om snel de beschikking te krijgen over een of meer fonts in de eurotekenindeling kan men via dealers een groot aantal van dergelijke updatefonts bestellen. De oorspronkelijke bestelling, de daarbij gehanteerde order- en fontnummers en de datum van de oorspronkelijke levering bepalen de kosten van de update. Bedrijven die onlangs losse fonts hebben aangeschaft krijgen de updatefonts tegen uiterst gunstige prijzen. Men dient voor het juist hanteren van de gebruiksrechten de documenten van het originele font en de updates en upgrades te bewaren. Uw dealer kan u over de updateregeling gedetailleerde informatie geven.

70: Welke andere updates voor fonts met eurotekenindeling zijn er?

Voor de fonts uit een cd-rom fontcollectie zijn er verschillende updatepakketten beschikbaar. Zo kan men van de LT Finnegan, LT Gianotten, LT Univers 2.0 en LT Syntax Sans een update verkrijgen waarbij de oude cd-rom vervangen wordt door de euroversie.

Bij de LT Univers is dat de versie 3.0. Van de LT Frutiger Next, LT Neue Helvetica, LT Syntax Serif, LT Syntax Letter, LT Zapfino en LT Compatil zijn uitsluitend uitvoeringen in euroindeling op cd-rom beschikbaar. In vraag 67 kwam dat al ter sprake. Voor de TakeType 2 en 3 en de Linotype Classics Collection komen géén euroupdates via cd-rom. Wel zijn er nieuwe uitvoeringen zoals TakeType 2.1 met iets minder fonts, de TakeType 3.1 en de Linotype Essentials 1 en 2 collecties die de oorspronkelijke Classics Collection vervangen. Van de originele Adobe fonts uit o.a. de 'Exclusive' collectie zijn er nog enkele exemplaren die nog in het geheel geen eurotekenuitvoering kennen. Aangezien Adobe de producent is die veel invloed heeft op het maken van het euroteken voor dergelijke nieuwe indelingen zijn AMT en Linotype Library sterk afhankelijk van de levertermijnen van Adobe. Op dit moment is er geen voldoende betrouwbare informatie om een mogelijk moment van update voor alle fonts te kunnen aangeven.

Van de E+F fontcollectie zijn de PostScript varianten met het niet-juist geplaatste euroteken beschikbaar. Het staat op de decimale positie 240 en vervangt het Apple logo. Of het gebruiken van dit teken zinvol is hangt sterk af van de manier waarop men bestanden maakt of verwerkt. Het zal in enkele gevallen zinvol zijn om utilities te gebruiken om de eurotekens in de bestanden als losse tekens te plaatsen. E+F heeft ondertussen ook uitvoeringen van fonts waarbij de eurotekens ook op de genormeerde positie staan.

Het is belangrijk bij de installatie van deze updates exact te controleren welke uitvoeringen men vervangt en welke uitvoeringen men voor het zetten van herhaalopdrachten nog wil of moet blijven gebruiken.

71: Waarom is het gebruik van de nieuwste drivers zo belangrijk voor de eurotekens?

Het installeren van de nieuwe fonts met een standaard eurotekenindeling is echter geen gemakkelijke zaak. Dat heeft zowel met het aantal als de complexiteit te maken. Linotype geeft elk font een fontnummer dat uniek is. De bestaande fonts hebben een 5-cijferig nummer. Een eurotekenuitvoering heeft een nummer dat exact 40.000 hoger is.

Zo heeft het OCR-A-font het nummer 10.325 terwijl de eurotekenuitvoering nummer 50.325 heeft. Nieuwe fonts als de LT Tetria en LT Veto waren niet eerder als losse fonts beschikbaar en hebben oorspronkelijk een laag fontnummer.

Om het beheer te vergemakkelijken en fontmanagementprogramma's op nummer te kunnen laten selecteren zijn op de GoldEdition 1.7 ook de hogere fontnummers gehanteerd.

Ook de nieuwste versie van FontExplorer is voorzien van de nieuwste uitvoeringen. Het verdient aanbeveling die recentere fonts te installeren.

Van een groot deel van de fonts heeft Linotype de bestandsnaam moeten wijzigen. Dit is gedaan om de uitwisseling van bestanden tussen verschillende platforms minder te bemoeilijken. De fontnamen zijn aangepast zodat de bedieners en het mogelijke fontmanagement- en/of workflowsysteem de fonts beter kunnen herkennen respectievelijk verwerken. Het is dus mogelijk fonts in 2 varianten in het systeem te houden. Dat heeft dus ook betrekking op aangeleverde bestanden compleet met fonts. Bij fonts waarvan de fontnaam zich niet wijzigt, ondanks de aanwezigheid van het euroteken, moet men het oude font eerst verwijderen alvorens de nieuwe variant te installeren. Vraag 64 geeft daarover aanvullende details. De fonts met eurotekenindeling kunnen uitsluitend goed verwerkt worden indien de laatste drivers zijn geïnstalleerd. De leveranciers van software als Adobe, Apple en Microsoft hebben de gebruikers daar over geïnformeerd. Op de verschillende websites staat over dat onderwerp uitvoerige informatie. Drivers van vóór mei 2001 zijn veelal minder geschikt.

Ook nu wordt er nog hardware uitgeleverd met drivers die minder- of niet-geschikt zijn voor de juiste verwerking van de eurotekens. Het verdient dus aanbeveling eerst een paar soorten fonts te installeren en te testen of het op het beeldscherm getoonde teken ook werkelijk juist in de uitvoer afgebeeld wordt.

Echter ook indien u de beschikking over de juiste drivers hebt kan het toch voorkomen dat nieuwe fonts niet goed belichten of printen. Vooral zelf geconstrueerde eurotekenuitvoeringen van fonts blijken veelal niet de juiste indeling of encoding te hebben. Door de problemen met Fontographer software zijn er veel fonts in omloop die foutieve fontcoderingen hebben en waarbij enige tekens op verkeerde of op meerdere plaatsen in de karakterset voorkomen. Foutieve drivers gaan daar soms inconsistent mee om.

Dergelijke fouten zijn destijds wellicht gecompenseerd door een van de conversietabellen of toestenbordindelingen daarvoor aan te passen. Bij fonts met andere indelingen of coderingen resulteert dat soms in nieuwe fouten. Ook hier geldt dat het vooraf testen met een beperkt aantal opdrachten en fonts verstandig is. Sommige extensies en utilities hebben ook ongewenste invloed op de keuze van het juiste teken en zijn daarom een nader onderzoek waard.

72: Komen de OCR fonts met eurotekens ook in de collectie voor?

Voor het machinaal lezen van o.a. formulieren, acceptgiro's en cheques zijn er verschillende Optical Character Reading of OCR-fonts in de Linotype Library opgenomen. Linotype was destijds intensief betrokken bij de productie van deze tekens en het was Adrian Frutiger die de vorm voor de OCR-B-uitvoeringen maakte. De fonts zijn in samenwerking met de ECMA (European Computers Manufacturer's Association) en de ISO (International Standards Organization) vormgegeven.

Naast de standaarduitvoeringen voor OCR-A en OCR-B zijn ook de 'alternate' varianten in de FontExplorer 1.7 opgenomen. In deze laatste uitvoeringen zijn ook de geaccentueerde letters aanwezig. In de EuroFont 193-fonts zijn ook de losse eurotekens voor beide varianten aanwezig. Daarnaast zijn er eurotekenindelingen van de OCR A en B voor Mac/PS, PC/PS en PC/TT. Voor de 'alternate' variant zijn bovendien extra varianten in Mac/TT aanwezig. De uitvoering met ingebouwd euroteken zijn in de GE 1.7 opgenomen. De Universal MICR pitekens voor cheques e.d. zijn in de Linotype Library aanwezig.

73: Waarom kiest men voor een GoldEdition 1.7 op DVD?

De oude uitvoeringen van fonts voor Mac en PC hadden, in verband met de conventies voor de bestandsnamen verschillende omschrijvingen. Om de platformcompatibiliteit te vergroten heeft Linotype met ingang van de GoldEdition 1.6E en de FontExplorer 1.7 de fontnamen zoveel mogelijk aangepast. Ze bestaan nu uit 8 letters en cijfers en zijn voor alle vier de uitvoeringen identiek.

Indien men nu voor de GoldEdition 1.6 de update bestelt naar GE 1.7 verkrijgt men veel nieuwe versies van de fonts met eurotekens en veelal ook met de nieuwe bestandsnaam. De oude fonts in de oude uitvoering én de oude bestandsnaam zijn dan al in gebruik en in het bezit van de licentienemer.

Wil men echter als nieuwe gebruiker niet alleen de eurouitvoeringen van fonts gebruiken maar in voorkomende gevallen ook de oude non-euro-uitvoeringen met eventueel de oude bestandsnaam dan adviseert Linotype al deze fonts op DVD aan te schaffen.

Een dergelijke DVD heeft een veel grotere opslagcapaciteit en alle vier de fontsoftwareversies en fonts staan op dit medium. Bovendien zijn zowel de non-euro- als de euroversie van de fonts opgenomen. Het gaat in het totaal om 5.786 Mac/PS-, 1.507 Mac/TT-, 5.566 PC/PS- en 5.077 PC/TT-fonts. Van de meest actuele fonts zijn uitsluitende de nieuwe euro-uitvoeringen met de nieuwe bestandsnamen beschikbaar.

Omdat dergelijke letters nooit eerder met de oude bestandsnamen voorkwamen is die uitvoering ook niet zinvol. Hoewel deze vorm van platformcompatibiliteit een aanzienlijk eenvoudigere uitwisseling van bestanden van het ene naar het andere platform oplevert verdient het bij een dergelijke werkwijze aanbeveling de teksten goed te controleren op de aanwezigheid van de juiste geaccentueerde letters, breuken, superieure cijfers en andere complexe tekens.

Op de DVD komen verschillende mappen voor met o.a. de handleidingen, fontindelingen, fontsoorten op alfabetische indeling en uitvoeringen in 'family'- en 'single'-onderverdeling. De DVD is daarnaast ook veel sneller te raadplegen dan de verschillende cd-rom's.

74: Waarom zijn er verschillende toetsenborddrivers nodig?

Toetsenborddrivers dienen ervoor om de juiste relatie te bewerkstelligen tussen de tekens uit het bestand, het font voor de uitvoer en de tekens die op het toetsenbord c.q. beeldscherm zichtbaar zijn. De meeste toetsenborden hebben tussen de 40 en 50 toetsen beschikbaar om de lettertekens, cijfers en punctuaties op te roepen. De positie van de toetsindeling voor het alfabet is per land soms verschillend (Qwerty versus Azerty) terwijl de positie van de cijfers (unshift in Nederland en soms shift in Duitsland) en de positie van de leestekens vrijwel nergens gestandaardiseerd toegepast wordt. Er zijn weliswaar ISO-voorstellen voor maar die gaan uit van het gebruik van een relatief groot aantal toetsen.

Voor laptop toetsenborden zijn ze ongeschikt omdat de ontwerpers daarvan werkelijk moeten woekeren met een beperkt aantal toetsen.

Ze zijn daardoor gedwongen uiterst vreemde toetscombinaties in te zetten om zelfs veelvoorkomende tekens als @ te kunnen gebruiken. Wie op zowel een desktop als laptop computer moet werken ervaart zelf de ongemakken van afwijkende indelingen.

Om nu bij de Macintosh toch alle 223 en bij Windows toepassingen toch alle 214 (van de 256 mogelijke) tekens uit een font te kunnen bereiken zijn er per land en/of taalgebied vaste indelingen gemaakt. Daarbij is per land ook vastgelegd hoe bijvoorbeeld dubbele aanhalingstekens gegenereerd worden en op welke manieren men gebruik maakt van in de lettertekenset aanwezige breuken. Daarnaast is de relatie tussen toetsenbord en fontindeling van belang. Zo is er voor de Centraal-Europese fonts een Macintosh toetsenborddriver voor Pools, Tsjechisch, Slowaaks en Hongaars. Voor de PC zijn naast deze varianten ook de Albanese, Kroatische, Roemeense en Sloveense uitvoeringen aanwezig.

Voor de Cyrillische fonts zijn indelingen in het Bulgaars, Macedonisch, Russisch, Servies, Oekraïens, en Wit Russisch aanwezig. Om enkele tekens in dergelijke talen te zetten kan men met die indelingen volstaan. Ook de Armeense toetsenborddriver is onderdeel van GE 1.7.

Voor complex zetwerk is het nodig ook de daarvoor geschikte OS in te zetten. Bij de PC toepassingen kan dat bijvoorbeeld alleen in Windows 95/98/NT/2000/XP. Met de meegeleverde software 'KeyGo' en 'KeySwap' van GDG Software kan men de indeling wijzigen.

De 34 verschillende basisindelingen worden standaard als onderdeel van de LT GoldEdition 1.6 meegeleverd. De gebruiker kan op die manier de toetsenbordindeling zelf wijzigen. Men kan op deze manier ook de laptop aanpassen aan die van de desktop of de indeling voor de thuiscomputer aan de bedrijfscomputer. De voor de Macintosh meegeleverde 'KeyInfo' software staat toe om met printers vanaf de Apple Laserwriter 7.x software de toetsenbordindeling af te drukken. Daarmee kan men ook de samenstelling van afwijkende fonts voor pi-tekens, ornamenten, funfonts en randen zichtbaar maken.

Sommige utilities staan ook toe dat men dergelijke indelingen direct op het beeldscherm zichtbaar maakt. Windows 2000 en Windows XP kennen een directe ondersteuning voor het gebruik van grotere sets met letters. TT-fonts kunnen dan aanzienlijk meer tekens bevatten. Ook door de OpenType en Unicode ondersteuning kan men de aanwezige extra tekens direct zichtbaar maken en aansturen. Of men daar goed en efficiënt mee om kan gaan is ook afhankelijk van de gekozen applicatie.

De Arabische lettersoorten (zoals weergegeven op pagina's 142 en 143 van de GE 1.7 catalogus) zijn uitsluitend bruikbaar met een specifiek OS, een specifiek applicatieprogramma en zijn ook géén onderdeel van de FontExplorer 1.7. Ze horen wel tot de leveringsomvang van de LT GoldEdition 1.7.

Er zijn echter wel een aantal lettersoorten in de FontExplorer 1.7 opgenomen waarmee men in normale toepassingsprogramma's Arabische tekens kan zetten. Net als bij de speciale tekensets in TakeType No. 3.1 kan men hiermee bijvoorbeeld merken en namen in een bepaalde stijl zetten.

Er dient dus een verschil gemaakt te worden tussen Japanse tekens om Japans te zetten en 'Japanse' tekens om westerse talen mee te produceren. Voor het eerste zijn complexe fonts en complexe applicatieprogramma's nodig; voor de tweede mogelijkheid uitsluitend een font met normale tekens in een exotische vorm. Tot dergelijke fonts behoren LT Ha Manga, LT Sansara, LT Pide Nashi en LT Mhai Thaipe. De fontindeling is normaal en de toetsenbord-driver hoeft ook niet aangepast te worden.

75: Kan men Central European (CE) en East European (EE) fonts mengen?

In de beginperiode introduceerden o.a. Adobe en Linotype Library 'East European' fonts in PS-uitvoering. De indelingen daarvan waren echter niet voldoende gestandaardiseerd zodat het uiterst complex was verschillende talen efficiënt te verwerken. Enige jaren geleden zijn deze indelingen vervangen door de gestandaardiseerde 'Central European' fonts. Indien men destijds deze fonts niet heeft vervangen door de nieuwe versies geeft dat geen probleem zolang men een oud Operating Systeem met de oude toetsenborddrivers gebruikt.

Bij een nieuw OS kan men aangepaste toetsenborddrivers installeren waardoor per taal de juiste tekens goed aangestuurd kunnen worden. Dat werkt echter niet indien men verschillende varianten door elkaar gebruikt. Indien men nu dus een Times Ten East European regular font met nummer 12158 bezit en dat gebruikt met de cursiefvariant 12159 kan men dat niet combineren met de huidige Times Ten Central European bold en bold italic met de nummers 11740 en 11741 omdat een deel van de tekens op afwijkende plaatsen ligt. De toetsenborddriver kan die overgang van romein naar vet niet automatisch compenseren. Het beste kan men in dat geval de complete set (regular, italic, bold en bold italic) aanschaffen en zal men de daarvoor geschikte toetsenborddriver van het huidige OS inzetten. Gebruikers van de LT GoldEdition 1.7 kennen dat probleem niet omdat ze altijd de juiste uitvoeringen kunnen gebruiken. Alle varianten van de non-latin fonts zijn in GE 1.7 opgenomen. Een klein deel daarvan is ook voorzien van het euroteken. Aangezien er echter nog steeds geen goede standaard is vastgesteld voor de verwerking van eurotekens in CE-fonts voor PS verdient het aanbeveling om de combinatie van een standaard font met eurotekens en een CE-font te gebruiken. Dat vergt weliswaar meer fontwisselingen maar resulteert in een aanzienlijk betrouwbaardere productie.

Bij de OT-fonts in Pro-uitvoering kent men die beperkingen niet. Samen met de juiste toepassingsprogramma's kan men probleemloos Centraal-Europese, Westerse en Griekse talen door elkaar zetten.

76: Waarom is de encoding van een font zo extreem belangrijk?

Zoals we zagen is een font een verzameling letters, punctuaties, cijfers en tekens. Daarbij zijn de fontsamenstelling of characterset verschillend maar zijn ook de posities van elk afzonderlijk teken van groot belang. Die encoding bepaalt de positie in het font en dus de verhouding tussen de letter en de digitale code. In het begin lagen er slechts 64 ASCII-tekens vast. Zetmachinefabrikanten maakten zogenaamde 'charactersets' van 88, 96, 102, 112 of zelfs 128 verschillende tekens voor fotozetmachines. Met sommige digitale fotozetmachines kon dat opgevoerd worden tot 160 en meer. Welke code uit de 8-bits codeset voor elk van de tekens werd gebruikt was niet gestandaardiseerd. In de loop der tijd zijn er verschillende pogingen geweest die sets of encodings te standaardiseren. Bij de komst van PostScript in 1984 werd dat probleem alleen maar groter omdat de characterset groter werd en er bovendien verschillen waren tussen de encodings voor Mac en PC. In vraag 74 over de toetsenborddrivers werd dit punt al aangeroerd. Probleem 1 is dus welke tekens men in het font plaatst.

Probleem 2 is op welke positie men de verschillende tekens zet en probleem 3 is hoe men de tekens via het toetsenbord bereikt. Bij veelgebruikte tekens wil men dat ze met de juiste toetsenborddriver direct met enkele of meervoudige toetsaanslagen bereikt. Minder voorkomende tekens of Symboltekens bereikt men met utilities als 'CharPop', CharView', 'Glyph Palette' of 'Character Map'.

Dat bepaalt hoe men welk teken zet. Nog veel belangrijker wordt het als men de tekst of het bestand later moet kunnen terugzoeken op een andere computer, met behulp van een eigen zoekprogramma of via internet met een zoekmachine. Wij zoeken door te lezen. Zichtbare tekens. Het teken en niet de codes waarmee dat gezet werd zijn bepalend bij het zoeken cq lezen van de tekst. Zoeksystemen en zoekmachines zoeken op de digitale encodings.

De zoeksoftware kan dus niet weten of het gebruikte euroteken niet op de juiste codepositie voor de euro staat. En ook niet of de tabelcijfers op de codes van de juiste cijfers staan. Bij een goed Unicode font zoekt de software op alle in Unicode voorkomende codes van een bepaald cijfer die dat bewuste cijfer weer kunnen geven. Dus bijvoorbeeld bij de 8 de gewone 8, de OsF-uitvoering van de 8, de tabelcijfervariant van de 8 en zondig ook nog de niet-proportionele OsF-cijferuitvoering van de het cijfer 8.

Bij het maken van een PDF die via intranet en/of internet gedistribueerd wordt is dat uitermate belangrijk. Zou men een gewoon font met MacEncoding gebruiken en daarbij de ITC Charlotte Book OsF toepassen dan zijn de meeste cijfers niet meer terug te zoeken. De encoding van dit font is zodanig afwijkend waarbij het cijfer 8 op de positie van de onderkastletter h staat. Zou men in een serie PDF's een productnummer in dit lettertype gebruiken dan zou men dat nummer nooit meer terug kunnen vinden. De toetsenbordbediener heeft wellicht via 'CharPop' het nummer 12348 ingetoetst maar de encoding (voor dit specifieke font was dat abcdh) is voor de zoektechniek compleet onbruikbaar. Bij de meest intelligente zoeksystemen kan men mueller en müller als muller zoeken en æ als ae maar cijfers die op alfabetplaatsen voorkomen zal men dus nooit meer kunnen vinden. Nu wij veel drukwerk ook als PDF opslaan en de overheid PDF ook geaccepteerd heeft als het gestandaardiseerde middel om informatie digitaal op te slaan is het nodig drukwerk te maken met fonts die ook gebruik maken van standaardencodings zodat de relevante digitale data gemakkelijk en efficiënt gerubriceerd en teruggevonden kan worden. Nog heel veel fonts uit de tachtiger en negentiger jaren hebben geen juiste encoding. Voor het zetten is dat nauwelijks problematisch. De conversietabellen zijn erop aangepast, de toetsenborddrivers gewijzigd en WYSIWYG op het scherm maakt het allemaal gemakkelijk. Dat bijzondere getal uit die bijzondere cijfers van bijvoorbeeld de Caslon, Charlotte of New Century Schoolbook zal dus nooit meer teruggevonden kunnen worden. Dit lijkt een extreem voorbeeld maar wat dacht u van alle eurotekens uit de speciale eurotekenfonts van Adobe, Agfa, Linotype, Microsoft en Monotype. Per font ligt hoogstens één van die eurotekens op de juiste encoding. Zoeken op een euroteken in een met die fonts gemaakte PDF is dus vrijwel nooit meer mogelijk. Om nog maar niet te spreken over de 'Doe het zelf-fonts' waar men in 2000 de eurotekens zelf heeft geplaatst met behulp van Fontographer of een ander programma. Toen was de positie van de euro in de Macintosh fonts nog niet vastgelegd dus vele DTP-bedieners waren bijna gedwongen de euro op een vrij willekeurige plaats te positioneren. Voor die tijd was dat handig want er stond tenminste een euroteken. Nu zijn dergelijke fonts met foute encodings dikwijls de oorzaak van problemen bij de vervaardiging van PDF-bestanden. Met een beetje goochelen lukt het ons meestal wel om het op papier te krijgen. Als dat PDF-bestand daarna weggegooid wordt boffen we. Zou onze opdrachtgever de PDF ergens in een database plaatsen of naar andere relaties mailen dan zijn de problemen mogelijk veel groter. De foute encoding kan dan ook het zoeken sterk bemoeilijken. Nu PDF hét documentformaat is geworden en wij veel van onze communicatiemiddelen en workflows op dat formaat baseren moeten we veel hogere eisen stellen aan de vrijwel onzichtbare kenmerken van de door ons te gebruiken fonts.

Goede OpenType fonts maar ook goede PS- en TT-fonts maken niet alleen betere typografie mogelijk, ze stellen ons ook in staat om efficiënter te produceren. En bovendien zijn de PDF-bestanden beter toegankelijk en de relevante inhoud gemakkelijker te vinden.

77: Wat is het verschil tussen de LT TakeType No. 2.1 en TakeType No. 3.1?

De LT TakeType No. 2.1 collectie bestaat uit 95 verschillende lettersoorten en 30 pi-fonts met in het totaal 230 fonts op een hybride cd-rom. Ze omvat veel genomineerde fonts van de International Type Design Contest van 1994 en 1997. Tot de belangrijkste fonts behoren de Nordica van Lutz Baar en de Fineliner van Gary Munch. Deze fonts behoren tot de collectie van de FontExplorer 1.7 en GoldEdition 1.7. In de TakeType 2.1 hebben 28 fonts een fontsoortgerelateerd euroteken. Tijdens de TypoMedia 2000 werden de letterontwerpen van de International Type Design Contest 1999 gepresenteerd waarbij vrijwel alle genomineerde letters in de TakeType No. 3.1 zijn opgenomen. Alle nieuwe fonts als LT Rezendz van de Nederlander Paul van der Laan, LT Conrad van Akira Kobayashi, Notec van Franciszek Otto en Really van Gary Munch behoren tot deze collectie van 139 fonts. De TakeType 3.1 fonts kennen ook eurotekens voor de meeste fonts. Ze behoren meestal ook tot de collectie van de LT FE 1.7 en tot de LT GoldEdition 1.7. De meeste fonts van de recente LT TakeType 4 (PS en TT) en TakeType 5 collectie (in OT-fonts) hebben ook eurotekens maar behoren niet tot de GoldEdition 1.7. Ze kunnen wel als losse fonts geleverd worden. Bundels van verschillende collecties zijn aanwezig. TakeType fonts zijn als complete collecties aanzienlijk goedkoper dan de losse uitvoeringen. De losse fonts hebben dezelfde prijs als de reguliere FE-fonts.

78: Wat zijn 'Fotozet/PostScript' fonts en wat 'New Generation' fonts?

In de beginjaren van het fotozetten trachtte men het loodzetsel zo goed mogelijk te imiteren. Dat hield in dat men de beperkingen van de regelzettechnieken trachtte te simuleren in het fotozetten. De matrijzen van regelzetmachines van Linotype en Intertype hadden daarnaast ook een uiterst beperkt eenhedensysteem van 18 units.

Bovendien werden de combinaties romein en cursief en romein en vet veelal op een identieke breedte gebracht. Dat noemde men destijds duplexmatrijzen. Dat hield in dat de cursieve letter exact even breed liep als de romein. Datzelfde voor vet en soms ook vetcursief. Dergelijke fonts waren 'geharmoniseerd' waardoor de breedtes niet optimaal waren.

Toen fotozetten zijn intrede deed nam men die beperkingen bewust mee en trachtte daarnaast het typografische beeld te verbeteren door het eenhedensysteem te verhogen tot 54 en later zelfs naar 128 eenheden. De oorspronkelijke ontwerpen van de individuele lettertekens waren echter veelal nog steeds gebaseerd op de technieken voor losse letter en de loodzetsmachines. Nu kennen we elektronische fontvervaardigingstechnieken waarbij de mogelijkheden van o.a. PostScript met 1000 relatieve eenheden ons in staat stellen elke individuele letter de juiste vorm, breedte en hellingshoek te geven.

Diverse ontwerpers en producenten hebben hun oorspronkelijke ontwerp daarom geheel opnieuw bewerkt en introduceren die letters als

'New Generation' of soms als 'reharmonized'. Voorbeelden daarvan zijn LT Avenir Next, LT Frutiger Next, LT Syntax Sans, LT Optima nova en LT Univers.

Door gebruik te maken van de nieuwste elektronische hulpmiddelen kan men het aantal vetheidgraden uitbreiden, meerdere breedtevarianten beschikbaar stellen, de hellingshoek (cursivering) volledig aan het ontwerp aanpassen en de letters van een groter aantal ligaturen, mediëvalcijfers en kleinkapitalen voorzien.

De kwaliteit van dergelijke nieuwe fonts is aanzienlijk beter en de verschillen tussen de oude en nieuwe versie zijn soms aanzienlijk. Dat verklaart ook de opmerkelijke kwaliteitsverschillen tussen de Syntax en de LT Syntax Sans.

Datzelfde geldt voor de Adobe Frutiger en de LT Frutiger Next, de Optima en de LT Optima nova, de Adobe Sabon en de LT Sabon Next en de Adobe Univers en de Linotype Univers.

De nieuwe techniek maakte het ook mogelijk schreefloze letters als de LT Finnegan en de LT Syntax Sans zo te modificeren dat ze ook als letter voor grotere teksthoeveelheden geschikt zijn. De Frutiger Next is om dezelfde reden geschikt voor kleinere corpsen en grote teksthoeveelheden. Dat kan omdat o.a. de vormen van de stokken en de hellingen geheel zijn aangepast aan het gebruiksdoel. Bij de oude Univers was dat de standaardwaarde van 12 graden en bij de LT Univers is dat nu 16 graden.

79: Wat zijn Platinum fonts?

Op de GoldEdition 1.7 cd-rom's komen alle Linotype Library fonts voor welke onderdeel zijn van de FontExplorer exclusief de letters van Elsner + Flake. Deze laatste fonts zijn met het E+F-logo in de FE-catalogus weergegeven. De fonts uit de GE 1.7 collectie zijn in deze catalogus en in de FontExplorer catalogus aangegeven met een LL-symbool. De Platinum fonts zijn exclusieve fonts die géén onderdeel zijn van de Adobe of AMT-collectie en die ook niet voorkomen op de LT GoldEdition. Ze kunnen via de dealers besteld worden en de afnemer dient eerst een licentiedocument te ondertekenen voordat de cd-rom geleverd zal worden. Bij de Compatil 5.0 cd-rom moeten zelfs twee bedrijven (zowel de aanmaker als de verwerker) daarvoor tekenen. De Platinum fonts zijn in uitvoeringen als Mac/PS, PC/PC, PC/TT en soms ook Mac/TT. De LT Avenir Next is uitsluitend in de OT-fontsoort. De Platinum fonts zijn ook duurder in aanschaf dan de normale FE-fonts.

Tot de Platinum collectie behoren nu LT Avenir Next, LT Compatil, LT Frutiger Next, LT Optima nova, LT Sabon Next, LT Syntax Sans, LT Syntax Serif, LT Syntax Letter en LT Univers 3.0. De Platinum fonts worden als complete collectie op cd-rom geleverd. Uitsluitend de LT Syntax Lapidar fonts (meegeleverd op de Syntax Letter cd-rom) zijn onderdeel van de GoldEdition collectie. Letters uit de Platinum collecties zijn wel als losse fonts voor bijvoorbeeld een huisstijl leverbaar waarbij er ook aanvullende MUL-en MSL-licenties verleend kunnen worden.

80: Wat is het Compatil fontstelsel?

De Linotype Compatil is niet alleen een fontserie maar een compleet systeem gebaseerd op een idee van de Professoren Olaf Leu en Reinhard Haus uit Duitsland en gaat uit van het gebruik van 4 verschillende lettersoorten en 4 daarbijbehorende halfvette letters en 4 cursieven met voor elk individueel teken exact dezelfde breedtes. Dit systeem werd destijds ontwikkeld op basis van de aanbevelingen zoals opgesteld in het juryrapport van de Duitse jaarverslagenprijs en later voor een nog breder toepassingsgebied uitgebreid.

Ze bestaat uit de Compatil Fact (Schreefloos), Compatil Exquisit (Renaissance), Compatil Letter (Slab Serif) en de Compatil Text (Barock-Antiqua). Van alle 4 de letters zijn er halfvette varianten en van deze 8 fonts zijn er ook de uitvoeringen met Small Caps (kleinkapitalen) en bijzondere uitvoeringen van de mediëvalcijfers op dezelfde hoogte waarbij deze cijfers exact dezelfde breedte hebben als de normale cijfers. Ze kunnen daardoor gemakkelijk uitgewisseld worden.

Naast de gewone Regular uitvoering zijn er ook 8 zogenaamde Oblique versies in de Compatil 5.0 beschikbaar gemaakt. De letterbreedtes zijn exact gelijk aan de regular uitvoering en men kan zelfs tijdens de opmaak ook woorden en zinnen van regular in oblique wijzigen zonder dat er verloop zal optreden. Doordat in elke variant en gewicht de identieke tekens dezelfde breedte hebben zijn complete woorden, zinnen, alinea's en tekstblokken wat betreft de varianten regular en oblique in alle vier de verschillende stijlen compleet uitwisselbaar.

Datzelfde geldt voor alle 4 halfvette uitvoeringen en ook hier kan men halfvette tabelcijfers vervangen door elke soort halfvette mediëvalcijfers. Bij gewone fonts is dat niet te realiseren omdat een stijlverandering direct tot tekstverloop aanleiding zal geven. De Compatil wordt nu al gebruikt voor vele tientallen internationale jaarverslagen en complete huisstijlen.

Zo heeft BASF haar productie van jaarverslagen, technische documentatie en een aanzienlijk deel van het reclaimedrukwerk gebaseerd op het Compatil systeem. Volkswagen haar jaarverslag is ook in de Compatil gezet. Maar ook kranten, tijdschriften, boeken en databasepublishingproducten maken van dit systeem gebruik. Het dagblad Frankfurter Rundschau hanteert het systeem voor koppen en intro's zodat men gemakkelijk de stijl van de kop en eventueel ook de intro van een artikel omzet indien het artikel voor een andere katern of editie overgenomen moet worden. Een andere unieke toepassing is bijvoorbeeld een productcatalogus waarbij 3 verschillende uitvoeringen gebaseerd zijn op dezelfde productomschrijvingen in tekstkaders van een identiek formaat. Bij elk van de 3 uitvoeringen is de basissoort of stijl van de letter gewijzigd en werden soms extra wisselingen van regular naar oblique aangebracht. Omdat er geen tekstverloop optreedt lijken de catalogi voor de eindgebruikers niet op elkaar. Het effect wordt nog versterkt doordat de 3 veelvuldig gebruikte logo's identiek in formaat maar sterk verschillend in uitvoering zijn. Voor complexe databasepublishingprojecten bieden deze unieke mogelijkheden tot het onbeperkt wijzigingen van de stijl en uitvoering van letters extra typografische faciliteiten.

Deze letters zijn ook geschikt voor o.a. boekenuitgevers die daardoor stijl- en zelfs formaatwisselingen tussen 2 uitvoeringen kunnen maken waarbij de tekst niet verloopt en complexe verzamelingen van noten niet verschuiven t.o.v de normale tekstkolommen. Indexen e.d. kunnen daardoor ook in tact blijven en verwijzingen gehandhaafd.

Deze unieke lettercompilatie is bij de Compatil versie 5.0 als complete familie van 24 fonts op cd-rom verkrijgbaar waarbij standaard een gebruiksrecht verkregen wordt voor 20 CPU's. Aangezien de Compatil letters als compleet systeem vrijwel uitsluitend voor complexe producties als jaarverslagen, huisstijlprojecten, kranten, tijdschriften en databasepublishing-uitingen gebruikt zullen worden waarbij de aanmaker en verwerker verschillend zijn en meestal ook op verschillende locaties zullen opereren is er een speciaal '2-bedrijven gebruiksrecht'. Daarbij investeert de aanmaker (bijvoorbeeld de uitgever) en verleent hij de verwerker (bijvoorbeeld de drukker) het recht deze fonts voor correctie en output te gebruiken. Beide partijen tekenen daarvoor deze licentieovereenkomst. Ze worden dan als gehele Compatil collectie met 24 vrijgemaakte fonts op cd-rom geleverd. Losse fonts van de Compatil zijn echter ook mogelijk. Op de cd-rom staan de fonts in diverse fontformaten. Van de Compatil bestaat er verder ook nog een bijzondere XSF-uitvoering waarbij de 24 TrueType fonts zoals in gebruik bij de Compatil 5.0 voorzien zijn van de hoogkwalitatieve Delta-hinting. Deze uitvoering is vooral bedoeld voor huisstijltoepassingen waarbij de beeldschermweergavekwaliteit optimaal moet zijn.

81: Wat zijn OpenType Flirt fonts?

Linotype Library biedt naast de losse OT-fonts en de OpenType fontcollectie ook de OpenType Flirt Collection. Dat zijn 1.392 reeds-vrijgemaakte Adobe én Linotype OT-fonts en 225 Linotype OT-fonts maar omdat enige programma's OT-fonts nog niet of onvoldoende ondersteunen levert Linotype ook nog eens 796 Mac/PS-, 868 PC/PS- en 893 PC/TT-fonts mee. Ruim 500 tekstfonts hebben het euroteken. Deze combinatie is bedoeld voor ontwerpers of bedrijven die nog niet in staat zijn al de voordelen van OT-fonts uit te nutten.

U moet daarbij denken aan gebruikers van o.a. Quark Xpress, bedrijven die combinaties van werkplekken hebben die zowel OT als PS en/of TT moeten kunnen gebruiken of bedrijven die genoodzaakt zijn nog QXP-bestanden van hun opdrachtgevers te verwerken. In de productomschrijving over OT-F 1.0 vindt u meer informatie daarover. Ook de CE-fonts en de fontindelingen voor Expert, SC, OsF en Alternate zijn aanwezig omdat bijvoorbeeld Quark die faciliteiten van de in deze collectie aanwezige OT-fonts niet kan gebruiken.

Het valt niet te verwachten dat alle veelgebruikte grafische toepassingssoftware binnen korte termijn vervangen zal zijn door uitsluitend Unicode ondersteunende programma's.

Tot het moment dat alle ontwerpers en drukkers alle bestanden met op OT en Unicode gebaseerde fonttechniek produceren zullen de bestaande PS- en TT-fonts in gebruik blijven. De LT OpenType Flirt is er voor maximaal 10 of 20 CPU's. Daarboven zijn er MUL-uitbreidingen beschikbaar. Ook voor deze collectie zijn er MSL-licenties voor grotere bedrijven. De losse 1.392 OT-fonts zijn voor GoldEdition 1.7 gebruikers ook als update leverbaar. Ze combineren dan de PS- en TT-fonts uit hun bestaande collectie met de nieuwe OT-fonts.

82: Hoe werkt de fontselector van de FontExplorer 1.7 cd-rom?

De FontExplorer 1.7 software stelt alle letterfonts in alle classificaties en specificaties in een interactieve databank ter beschikking. In deze databank zijn alle FE 1.7-fonts en alle tot de Elsner + Flake Fontinform 6.1 collectie behorende fonts met alle kenmerken weergegeven. Het gaat hier om ruim 4.800 fonts die ook in de gedrukte 2-delige catalogus FontExplorer 1.7 zijn weergegeven. Via een selectiemethode kan met behulp van semantische profielen een keuze worden gemaakt. Zo is de basisindeling gebaseerd op een keuze uit schreef, schreefloos, script, decoratieve letters en smoutletters. Daarnaast een keuze uit pi-teken, ornamenten, fonetisch, mathematisch, speltekens en randen. Ook de varianten West Europees, Centraal-Europees, Grieks, Cyrillisch en Hebreeuws worden ingedeeld. Verder kan men kiezen uit standaardfonts, mediëvalfonts, fonts met kleinkapitalen én OsF, Expertsets, frakturletters, ornamentletters, monospace, outlines en zogenaamde 'handtooled' fonts. Bij de keuze kan men ook verschillende stijlaanwijzingen of associatieve aanwijzingen meegeven.

U moet hier denken aan omschrijvingen als statisch-dynamisch, goedkoop-luxe, mannelijk-vrouwelijk, warm-koud etc. Zo kan men fonts ook selecteren op o.a. tijdsperiode, toepassingsgebied, schreeftype, hellingshoek, stok-staartverhouding, x-hoogte versus kapitaalhoogte, letterbreedte en vetheidgraad. Op basis van die verschillende eigenschappen maakt de software een keuze uit de aanwezige lettertypen die aan een door de gebruiker ingegeven profiel zal beantwoorden. De beste keuze maar ook alternatieven worden weergegeven. De gebruiker kan de selectiecriteria en de percentages zelf wijzigen en op die manier de software laten zoeken op de door hem gewenste kenmerken.

Er bestaat de mogelijkheid om ook op uitsluitend de speciale technische kenmerken, bijvoorbeeld een vette, zeer smalle, schreefloze letter te zoeken. In het voorbeeldvenster wordt de letter dan weergegeven terwijl men van elk voorgesteld font direct een PDF met een uitgebreid fontvoorbeeld en tekstblokken kan zien. Maar als men al weet wat men zoekt is er ook de mogelijkheid letters op de eigen naam of de naam van de ontwerper te zoeken.

De fontselector software van FontExplorer 1.7 kan zowel direct vanaf de cd-rom als met behulp van internet gebruikt worden. De cd-versie werkt meestal aanzienlijk sneller.

Professionele gebruikers zullen de voorkeur geven aan de cd-rom toepassing omdat dan complexe selecties uit de uiterst omvangrijke database gemaakt kunnen worden terwijl de tijdsduur niet beperkt is en als gevolg hiervan veelal ook de datacommunicatiekosten gering zijn. Dat laatste is natuurlijk sterk afhankelijk van de hiervoor beschikbare bandbreedte en de mogelijkheid om vanaf elke werkplek toegang te verkrijgen.

Interactief kan men de selectiecriteria aanpassen om op die manier een optimale keuze te kunnen maken. Deze techniek van fontselectie is uiterst innovatief en Linotype Library heeft hiervoor verschillende internationale onderscheidingen mogen ontvangen. Patenten hierop werden aangevraagd.

83: Mogen Linotype fonts op ASP-servers gebruikt worden?

Voor het gebruik van letterfonts op servers waarbij teksten en kopregels voor routekaarten, gelukwensen, badges en andere producten volgens het ASP-model gemaakt worden hanteert Linotype Library een aanvullende licentie. Fonts zijn dan niet geïnstalleerd op de computer van de gebruiker maar worden wel door de gebruiker voor de creatie van zijn product ingezet.

Dit is een duidelijk voorbeeld van waardevermeerdering waarvoor de meeste fontleveranciers additionele gebruiksrechten vragen. Sommige fontproducenten verbieden het gebruik van hun fonts voor dergelijke toepassingen. Linotype kent aanvullende licenties voor de toepassing van haar fonts voor 'remote' fontrendering. Men spreekt dan van 'Web Server Licenses'. Daarnaast de extra licenties voor het embedden van fonts in webpagina's, elektronische formulieren, e-books en andere producten waarbij de fonts extra functies vervullen. Normale PDF-toepassingen voor de transfer van bestanden voor druk- en printwerk waarbij géén correcties mogelijk zijn kennen die beperkingen niet. De condities van Linotype en Agfa, ITC en Monotype zijn onlangs op dat punt vrijwel gelijkgeschakeld. Zie ook vraag 84.

84: Wat geldt voor het embedden van fonts in andere media?

Fonts kunnen in diverse soorten bestanden embedded worden. Een veel gebruikte toepassing is die voor MS-bestanden. In Powerpoint, Word en Publisher worden TrueType en OpenType fonts embedded waarbij er ook verschillende technieken voor het insluiten mogelijk zijn. Microsoft fonts hebben soms de 'Installable Embedding' mogelijkheid. De MS-fonts die onder deze categorie vallen mogen embedded worden in een document en mogen ook permanent op een andere CPU gebruikt worden voor correctie. Microsoft stelt daarvoor nadrukkelijk als voorwaarde dat deze fonts uitsluitend op een Microsoft systeem met legale MS-software gebruikt mogen worden.

Omdat ook andere leveranciers van OS-en dergelijke fonts kunnen gebruiken heeft Microsoft de condities onlangs gewijzigd. De Microsoft fonts die tot de standaard fontset van MS-toepassingen behoren werden onlangs van de website gehaald. Deze vorm van gratis fontdistributie behoort nu tot het verleden.

Microsoft heeft daarmee ook een duidelijk signaal afgegeven dat zij de copyrights op deze fonts heeft en dat de distributie daarvan aan specifieke regels gebonden is. De grote collectie standaardfonts wordt nu op de systeem cd-rom van het OS meegeleverd.

MS-files met embedded fonts worden ook gebruikt voor complete presentaties of als onderdeel van een dergelijke presentatie. Daarnaast kan men fonts embedden in Macromedia Flash (SWF) en in bestanden gebaseerd op Scalabe Vector Graphics. Vooral SVG zal ook in grafische toepassingen op termijn veel ondersteuning vinden. Adobe promoot deze techniek, die op XML gebaseerd is, voor het meervoudige gebruik van grafieken, diagrammen en andere grafische weergaven. Doordat de instructies voor SVG op tekst gebaseerd zijn worden deze afbeeldingen niet alleen gemakkelijk in databases herkend maar ook door zoekmachines getraceerd. Voor het toepassen in webpagina's is er de mogelijkheid in de CSS (Cascading Style Sheets) optimaal gebruik te maken van typografische mogelijkheden met behulp van de zogenaamde 'fontface' toepassing. Zowel Netscape Navigator als MS-Internet Explorer ondersteunen deze techniek waarbij de fonts op zowel de server als de CPU van de gebruiker staan. Indien echter geen gebruik gemaakt wordt van de beperkte set met standaardfonts die op vrijwel elke computer staat werkt het systeem dus niet.

De servers kunnen dergelijke fonts op diverse manieren in pagina's embedden waardoor de beschikbaarheid voor de browsertoepassing gegarandeerd wordt. Dergelijke fonts komen daardoor echter ook gemakkelijk beschikbaar voor andere, veelal niet-legale, toepassingen. Ook Microsoft kent in haar WEFT-techniek (Web Embedding Font Tool) het embedden van fontobjecten die aan de pagina's worden gekoppeld. Bij het ophalen en bekijken van pagina's kunnen de bewuste fontonderdelen eveneens meegezonden worden waardoor elke pagina exact de juist typografische vorm verkrijgt. Hier is het de applicatie die componenten verstrekt waarbij de gebruiker zich nauwelijks bewust is van het feit dat deze fonts uitsluitend voor het bekijken van dergelijke afbeeldingen ingezet mogen worden. De kleine lettertjes omschrijven dat en gratis verkrijgbare extensies maken het herkennen van dergelijke fonts mogelijk; de gemiddelde consument beseft dat illegale gebruik echter nauwelijks. Agfa, Monotype, ITC en Linotype hebben ook op dit punt hun condities onlangs gewijzigd.

De Agfa Monotype Typography groep (AMT) stelt zich daar bij op het standpunt dat het embedden van fonts in een PDF-bestand uitsluitend is toegestaan als geen 'waardevermeerdering' bij de verwerker zal optreden. Daarbij moet u denken aan, naast het corrigeren van PDF, het gebruik van fontrenderingstechnieken op servers en het commercieel exploiteren van op PDF gebaseerde producten. Linotype kent ook extra licenties voor het toepassen van haar fonts in PDF's die via cd-roms of intranet en/of internet gedistribueerd worden. Bij het toepassen van webdesign gebaseerd op CSS, fontembedding en de zogenaamde 'streaming technology' waarbij de gebruiker de mogelijkheid heeft tekst in Flash, Shockwave of WEFT-toepassingen te wijzigen hanteren producenten als AMT en Linotype aanvullende licenties voor producten in de professionele- en consumentensector. Datzelfde geldt voor MS-Office toepassingen waarbij formulieren en presentaties werken met embedded fonts. Ook Linotype stelt dat het embedden van fonts in PDF uitsluitend mag als de aanmaker de verwerker de beperkingen meldt. Dat gaat dan om meestal professionele toepassingen. Linotype vraagt eveneens extra licenties indien fonts voor multimediatoepassingen gebruikt worden. Zonder die extra licenties verbiedt men gebruik in bijvoorbeeld Shockwave. Linotype gebruikt niet het argument 'waardevermeerdering' als het gaat om PDF's waarbij de fontinformatie slechts 'subsetted' aanwezig is. Dat houdt wel in dat de voor elektronische paginadistributie gegenereerde PDF's op een andere manier vervaardigd moeten worden als 'drukgerede' PDF's. Dat lijkt nauwelijks een probleem want in verband met lagere resoluties en ontsluitingsgegevens moeten dergelijke pagina's toch al anders vervaardigd worden. Voor de multimediaproducenten die complexe webtoepassingen in bijvoorbeeld Shockwave of LiveMotion moeten maken verdient het aanbeveling de licentiecondities goed te raadplegen. Ongeoorloofde distributie van fontinformatie kan resulteren in aanzienlijke vervolgschade.

Bedrijven die voor grote organisaties het complete traject vervaardigen, en dus zowel de conventionele digitale prepressproducten als complete en complexe websites ontwerpen, moeten met deze verschillende licentieregelingen rekening houden. Daar kunnen fonts op verschillende manieren voor meerdere producten ingesloten worden. Die bedrijven zullen nog nauwkeuriger moeten toezien op het hanteren van de juiste fontlicentieregeling. De EULA (End User License Agreement) die in gedrukte vorm of als PDF met het font mee komt geeft daarover uitsluitsel.

85: Waar komen de fonts op de GoldEdition 1.7 vandaan?

Linotype Library licenseert de digitale fonts van verschillende ontwerpers en fontproducenten. Van de 4.081 fonts op de GoldEdition 1.7 zijn er aan fonts van Linotype 1.670, ITC 1.229, Agfa-Monotype 359, Adobe 257, Omnibus 247, Neufville/Bauer 112, Esselte/Letraset 102, Olive 18, Berthold 12, Simoncini 11, VGC 11 en van Nebiolo eveneens 11 fonts. Daarnaast zijn er op deze GoldEdition 1.7 van ATF 9, Wagner 4, Verbum 4, IBM 4, NPL 4, Stephenson & Blake 2 en tenslotte van Jentz slechts 1 font. De tot voor kort als Tetterode of LA-fonts omschreven letters zijn vanaf de GoldEdition 1.7 vermeld als Linotype fonts. Vanaf oktober 2000 zijn de rechten en de daarbij behorende trademarks van deze fonts formeel overgegaan naar Heidelberg en Linotype.

Het totaal aantal bedraagt de eerder genoemde 4.081 fonts. Daarnaast kent Linotype Library nog ruim 300 andere fonts van ITC en Fontek, diverse fonts van Agfa, Berthold en Neufville/Bauer en ruim 500 Linotype fonts die niet op de GoldEdition noch op de FontExplorer cd-rom voorkomen. Ze zijn onderdeel van de aparte cd-rom fontcollecties. De 726 fonts van Elsner + Flake komen wel voor op de FontExplorer cd-rom, Het totaal aantal verschillende fonts bedraagt ruim 6.000. Telt men de verschillende uitvoeringen in Mac/PS, Mac/TT, PC/PS, PC/TT en OT dan komt men op ruim 19.500 fonts. Indien men de verschillende bestandsnaamuitvoeringen en nog verkrijgbare versieuitvoeringen meetelt zelfs op een totaal van ruim 27.000 aparte fonts.

86: Wat is het verschil tussen upgrades en updates?

Linotype hanteert bij het uitbreiden van een fontverzameling of het wijzigen van een fontsamenstelling twee verschillende begrippen. Ze komen soms overeen met de begrippen die softwareontwikkelaars als Adobe daarvoor gebruiken. Soms echter ook niet. Dat heeft o.m. te maken dat delen van de Linotype Library door Adobe en andere producenten als Apple en Microsoft gebruikt worden. Daarnaast distribueert Linotype zelf (zie o.a. ook vraag xx) ook delen van de collectie fonts van Adobe. Bij de transformatie van dergelijke fontverzamelingen werd niet altijd consistent met deze begrippen omgegaan. Vandaar dat we ze hier graag nog eens in detail weergeven.

Een wijziging van een indeling van een font noemt men een update. Indien een collectie meer fonts of mogelijkheden krijgt, zoals bij de LT Univers 3.0 of de LT Zapfino Extra is dat dus voor de bezitters van LT Univers 2.0 respectievelijk LT Zapfino een update. Evenzeer de uitbreiding van zowel het aantal fonts, fontformaten, fontbestandsnaamveranderingen als aantal utilities dat geleverd wordt als men bijvoorbeeld van de GoldEdition 1.6 naar GE 1.7 overgaat. Dat alles omschrijft Linotype als updates.

Indien men een bestaand font met een standaardlicentie voor 5 cpu's voorziet van een extra Multi User Licentie tot 50 cpu's is dat een upgrade. Een GE 1,7 uitbreiden van 20 naar 40 cpu's valt daar ook onder en ook het uitbreiden van bijvoorbeeld 3 sites of vestigingen bij een Multi Site Licentie naar 5 vestigingen in een groep.

Bij de tijdsgerelateerde reducties van prijzen hebben die ook meestal altijd betrekking op upgrades en niet op updates. In een klein aantal gevallen is ook wel eens een reductie van de aanschafprijs toegepast op updates. Dat gebeurde bijvoorbeeld toen er problemen geconstateerd werden met het niet onder alle omstandigheden goed functioneren van bepaalde fonts op een nieuwe fontcompilatie. De fout lag in dat geval bij de nieuwe versie van een OS van de computers waarop een deel van die fonts (soms) niet goed werkten.

In een klein aantal gevallen zijn updates zelfs geheel gratis verstrekt omdat de fonts voorzien waren van een verkeerde tabel en daardoor niet goed functioneerden. Wilde de klant niet de losse fonts op floppy ontvangen maar de gehele compilatie op een nieuwe set van cd-roms dan werden uitsluitend de extra mediakosten daarvoor in rekening gebracht.

87: Wat is de Linotype Full Library Add-on fontcollectie?

Voor gebruikers van de Adobe Fontfolio 8.0 heeft Linotype Library destijds de 'Full Library Add-on' ontwikkeld. Daarop kwamen alle door Linotype Library zelf vervaardigde of van andere fontproducenten in licentie genomen fonts voor die niet tot de Adobe Fontfolio 8.0 behoorden maar wel in de LT GoldEdition 1.5 aanwezig waren. Als een bedrijf zou investeren in zowel de Adobe Fontfolio 8.0 als in de GoldEdition 1.5 zouden er ruim 1.800 fonts dubbel aanwezig zijn.

Om dat te voorkomen ontwikkelde men de Add-on collectie voor de Adobe gebruikers. Het ging hier om ruim 1.400 fonts waarbij van veel fonts niet alleen de PS-uitvoering maar ook 118 TrueType varianten meegeleverd worden.

De gebruikers van een Fontfolio 8.0 of een vroegere versie dienden er echter wel rekening mee te houden dat de gebruikersrechten voor de 20 CPU-uitvoeringen niet identiek waren. Bij de Linotype Library heeft de licentie voor maximaal 20 CPU's betrekking op elke samenstelling van werkstations en RIP's voor uitvoerapparaten. Dat kunnen bijvoorbeeld 12 werkstations en 6 RIP's voor printers en CtP-installaties zijn. Bij de door Adobe gehanteerde gebruiksrechten komt het meestal voor dat men slechts 2 RIP's voor uitvoerapparaten mag aansturen. Het verdient dus aanbeveling daar vooraf goed naar te kijken. Dergelijke licenties kunnen ook uitgebreid worden waardoor alle RIP's voor alle uitvoerapparaten onder een dergelijke Adobe Fontfolio licentie vallen. De Fontfolio 8.0 heeft daarnaast ook nog 453 unieke Adobe fonts zodat de totaalcollectie op 4.534 fonts kwam.

De Fontfolio 9.0 heeft exact hetzelfde aantal Type 1-fonts als de 8.0-versie. Vanaf 1999 heeft Adobe echter geen nieuwe Type 1-fonts meer geproduceerd en zich geheel toegelegd op de productie van OT-fonts.

De uitbreiding van Fontfolio 8.0 naar 9.0 omvat een collectie van OpenType Std en OpenType Pro fonts die voor specifieke toepassingen ingezet kunnen worden. Bij vraag 51 wordt hierop ook in detail ingegaan.

Het probleem is echter dat Adobe unieke fontnamen hanteert die niet compatibel zijn met de door Linotype vanaf eind 2001 gehanteerde platformcompatibele bestandsnamen (zie vraag 64). Updaten van GE 1.5 naar GE 1.7 was daarom een probleem en vandaar dat de Add-on collectie m.i.v. de levering van de GE 1.6E en GE 1.7 nog maar sporadisch geleverd wordt. Een aanvullend probleem is dat de Adobe fonts uit F-8.0 nog niet allemaal het juiste euroteken hebben.

88: Welke fonts staan er op de www.linotype.com website?

Zoals in het antwoord op vraag 69 al aangegeven kan men ook direct op de site www.linotype.com letterfonts selecteren en rechtstreeks bestellen. Ook verschillende Linotype dealers bieden deze extra mogelijkheden. Bij deze techniek wordt geen font vrijgemaakt (en dus van de cd-rom met versleutelde fonts vrijgemaakt) maar kiest men een font, betaalt per creditcard en haalt de, zowel per platform als per fonttechniek verschillende, digitale informatie naar de eigen computer. De transmissietijd kan bij deze werkwijze, afhankelijk van o.a. de soort verbinding en het aantal fonts, aanzienlijk zijn.

Per platform en per fontsoort betaalt men fontlicentiekosten. Het is daarom soms minder aantrekkelijk om fonts in meerdere technieken en platforms op deze manier aan te schaffen. Op dit moment zijn er in de database bijna 14.000 fonts opgeslagen. Dat zijn voor Mac/PS 4.490 fonts, Mac/TT 1.082, PC/PS 4.516 en PC/TT 3.599 fonts. Daarvan zijn er met eurotekens in het totaal 7.357 fonts en daarvan voor Mac/PS 2.413, Mac/TT 312, PC/PS 2.414 en PC/TT 2.214 fonts.

De collectie is groter dan die van de FontExplorer 1.7 cd-rom omdat elke nieuwe letter direct op de site geplaatst kan worden. Wie snel de beschikking wil hebben over een euroupdate van een font kan hier ook terecht. De collectie in de database bestaat uit fonts van Linotype, Adobe, Agfa, Elsner + Flake, ITC, Monotype en Neufville/Bauer.

De Platinum fontcollecties en andere compilaties, waaronder LT GoldEdition en OT-Flirt kunnen niet via de website verkregen worden. De locale dealers regelen dat voor u. Ook de MUL- en MSL-licenties, licentieuitbreidingen en huisstijlvarianten van fonts kunt u via die kanalen verkrijgen.

89: Wat zijn eCD- of Value Pack fonts?

Losse fonts kan men vanaf de FontExplorer cd-rom laten vrijmaken door een dealer of als losse fonts via de website van Linotype of een van haar dealers aanschaffen. Daarnaast is er de mogelijkheid complete families, delen van fontfamilies of fontcompilaties in één keer op cd-rom aan te schaffen. Bovendien is er de mogelijkheid complete families, delen van fontfamilies en fontcompilaties met behulp van de [linotype.com](http://www.linotype.com) website te downloaden. Daarbij bestaat er de mogelijkheid deze fonts in slechts één platform of fonttechniek als 'Value Pack' aan te schaffen.

Iemand die uitsluitend in PostScript op een Mac werkt en géén andere fonttechnieken en platforms hanteert kan uitsluitend de fonts in de Mac/PS-techniek laden. Daarnaast is er de mogelijkheid voor Windows uitsluitend de PS- of uitsluitend de TT-uitvoering in één keer aan te schaffen. Dergelijke fontcompilaties in één fontsoort en platform noemt men een eCD of Value Pack. Voor ontwerpstudio's, servicebureaus en drukkers die verschillende technieken hanteren is er een hybride uitvoering in Mac/PS, PC/PS en PC/TT. Er zijn géén Value Packs met Mac/TT-fonts.

Indien men voor twee platforms fonts als Value Pack of eCD bestelt, is dat aanzienlijk duurder in aanschaf dan de aanschaf van een fysieke hybride cd-rom. Bij 3 uitvoeringen wordt dat verschil absoluut nog groter. Bij alle Value Pack fonts ontbreken de Mac/TT-uitvoeringen. Op de normale cd-rom fontcollecties en -compilaties zijn de TrueType uitvoeringen voor Macintosh soms wel aanwezig.

Tot de lettersoorten waarvan Value Packs nu vanaf de website leverbaar zijn behoren de LT Essentials 1 en 2, LT Fresh Cream, Eurostyle, LT Festive Greetings, LT Finnegan, ITC Franklin Gothic, Comic, LT Frutiger, LT Frutigers Life, Futura, LT Gianotten, Gill Sans, Helvetica, LT Neue Helvetica, Lomo, Lucida, ITC Officina Sans, Agfa Rotis, Sassoon, LT Season's Greetings, Spring, LT TakeType 2.1, 3.1, 4 en 5. Univers, LT Zapfino en LT Zapf Essentials.

'Trademarks' en 'Copyrights'

De 'Trademarks' en 'Copyrights' behoren aan de verschillende leveranciers en producenten van fonts. PostScript is een trademark van Adobe Systems Corporation. Apple, Macintosh, TrueType en TT zijn oorspronkelijke trademarks van Apple Computer Incorporated.

De techniek van TrueType is later in sublicentie gegeven aan Microsoft Corporation.

MS, MS-DOS, Windows en Windows95/98/NT/2000/XP zijn trademarks van Microsoft Corporation. Microsoft is een geregistreerd handelsmerk van Microsoft Corporation in de Verenigde Staten en diverse andere landen.

ITC en Fontek zijn trademarks van International Typeface Corporation.

Andere trademarks behoren toe aan Agfa Corporation, Agfa-Miles, Agfa Monotype Typography, Alpha Omega Incorporated, Apply Design Studio, E+F Library, Esselte Letraset, Esselte Pandaflex, Monotype Typography, Nebiolo, Fundacion Tipografica Neufville, Neufville Digital, Norton Phototypesetting, Olive, Omnibus, Simoncini, IBM, Stephenson Blake, Verbum AB en VGC Corporation. Heidelberg bezit de rechten van de letters van Deberny & Peignot, Haas, Klingspor, Stempel en Tetterode (LA).

Heidelberg bezit de rechten en trademarks van Linotype, LinoType, LT, Linotype Library, Linotype FontExplorer en LT FontExplorer en heeft de patenten voor de 'FontExplorer Fontselector' technologie in de diverse landen aangemeld. Heidelberg bezit ook de trademarks van de verschillende fontnamen als Avenir, LT Avenir Next, PMN Caecilia, LT Didot, LT Ergo, LT Essentials, LT Finnegan, Frutiger, LT Frutiger Next, LT Gianotten, Helvetica, Neue Helvetica, Optima, LT Optima nova, LT Sabon Next, Univers, LT Univers, LT Zapfino en LT Zapf Essentials. Linotype Library hanteert de Linotype en LT-vermeldingen soms vóór de fontnaam en soms na de fontnaam. De trademarks kunnen betrekking hebben op elk van de verschillende uitvoeringen en op de fontnaam zonder die extra vermelding. Dus bijvoorbeeld op Univers, Univers Linotype, Linotype Univers, LT Univers en Univers LT.

Heidelberg Druckmaschinen AG is in een aantal gevallen ook de formele eigenaar van de ontwerpen, de trademarks en de digitale omschrijvingen van de fonts en licenceert deze aan bedrijven als International Business Machines en Microsoft Corporation. In een aantal gevallen is Linotype Library GmbH de licentiegever die andere fontproducenten het recht verleent de fonts en fontsoftware als onderdeel van hun programma te distribueren.

Dit is versie 23a van de vragenlijst; ze is in deze uitvoering toegevoegd aan het product-informatiedocument **'Linotype Library fonts en fontlicenties'**.

Dat laatste document geeft gedetailleerde informatie over de toepassingen en berekeningen van licenties, geeft ook een overzicht van de verschillende fontcollecties en omvat een beknopte versie van de fontlicentievoorwaarden.

Bij de door het KVGGO (Koninklijk Verbond Grafische Ondernemingen) en de OPPO-MMBO (Organisatie van Prepublishing en Prepress Onderneming en MultiMedia Branche Organisatie) uitgegeven publicatie 'Fonts en (illegale) software' maakten we o.a. gebruik van de informatie zoals gepubliceerd in deze documentenreeks.

Het document is gebaseerd op de op dit moment beschikbare informatie van Linotype Library en wordt voortdurend geactualiseerd. Diverse dealers hebben de meest actuele versie op hun website geplaatst. Ook op de website van Linotype Library (www.linotype.com) is veel van die informatie te raadplegen. Aan dit document kunnen geen rechten ontleend worden.

Zowel de tekst voor dit document als die welke voor de KVGGO & OPPO-MMBO publicatie is gemaakt werd geschreven door Henk Gianotten van de Giarte Media Group BV in Amsterdam. Opmerkingen kunt u sturen aan henk@giarte.com.

Deze uitvoeringen van het licentiedocument en de vragenlijst hebben elk versienummer 23a en zijn gedateerd 6 juli 2004. Referentie: GI/LL/LD/23A/06/07/04.

Beknpte versie van de fontcondities (voorwaarden en bepalingen) voor de Linotype Library fontsoftware en fonts.

1. 1.0 Algemeen

- 1.1 Door het plaatsen van een order of door het openen van de fontsoftware van Linotype Library aanvaardt u alle voorwaarden en condities van de 'Font software licentieovereenkomst'. Indien u deze voorwaarden en condities niet wenst te aanvaarden dient u de ongeopende media met de daarop aangebrachte fontsoftware en fonts te retourneren aan Linotype Library of aan de distributeur die het product aan u verstrekt heeft. Indien u de media onmiddellijk, ongeopend, ongebruikt en onbeschadigd retourneert, zal het door u betaalde bedrag aan u worden gerestitueerd.
- 1.2 De op een elektronisch medium of via e-mail verkregen software (de 'Fontsoftware en/of fonts') blijft het intellectuele eigendom van Heidelberg Druckmaschinen AG en/of de verschillende licentiegevers. Heidelberg Druckmaschinen AG heeft Linotype Library GmbH het exclusieve recht gegeven deze rechten te vercommercialiseren en deze rechten te handhaven en uit te oefenen. De term 'fontsoftware' omvat naast de fontsoftware en fonts ook de updates, upgrades, toevoegingen, modificaties en werkkopieën van de fontsoftware waarvoor Linotype Library GmbH u de gebruiksrechten heeft verstrekt. De media zelf zijn en blijven het eigendom van Heidelberg Druckmaschinen AG.
- 1.3 U aanvaardt – echter pas na volledige betaling van het door Linotype Library of de distributeur gefactureerde licentiebedrag – een niet-exclusief, niet-overdraagbaar recht de fontsoftware, of die delen van de fontsoftware waar u ten tijde van de levering de gebruiksrechten voor verkreeg, voor onbepaalde tijd in één locatie te installeren op een harde schijf of een ander opslagmedium van maximaal 5 CPU's en/of één uitvoerapparaat. Bij het gebruik van de fontsoftware in een geconfigureerd netwerk mag men deze fontsoftware enkel installeren op één Local Area Network voor uitsluitend een van de volgende (maar niet beide) toepassingen:
  - Permanente installatie op een harde schijf of een ander opslagmedium van maximaal 5 computers en/of één uitvoerapparaat.
  - Gebruik van de fontsoftware over een dergelijk netwerk waarbij het aantal computers waarop de fontsoftware gebruikt kan worden het maximum van 5 niet zal overschrijden en slechts één uitvoerapparaat aangestuurd kan worden.
- 1.4 Men mag de fontsoftware ook thuis op een personal of home-computer installeren. De fontsoftware op deze tweede computer mag echter niet gebruikt worden als tegelijkertijd een andere persoon op de oorspronkelijke werkcomputer de fontsoftware gebruikt.
- 1.5 Men mag de fontsoftware niet kopiëren op meer apparaten dan waarvoor de gebruiksrechten verleend werden. Uitsluitend een kopie-exemplaar voor interne back-up mag vervaardigd worden. In dat geval mag u slechts één dergelijk kopie-exemplaar vervaardigen en dient u alle 'Copyright'- en 'Trademark'- informatie van de fonts en de fontsoftware eveneens op het medium te dupliceren. Een dergelijk duplicaat dient gemerkt te worden met de informatie inclusief alle 'Copyright'- en 'Trademark'- informatie die op de oorspronkelijke media en/of de verpakking was aangebracht. Dezelfde beperkingen aangaande fontsoftware zijn van toepassing op elk ander bestand dat door Linotype Library of haar distributeurs verstrekt werd om toegang te krijgen tot de fontsoftware of dat meegeleverd werd om de fontsoftware te kunnen toepassen.
- 1.6 Het gebruik van de fontsoftware – zoals hiervoor beschreven werd – op meer dan 5 computers of CPU's en/of meer dan één uitvoerapparaat is alleen toegestaan als u de beschikking hebt over een Linotype Library multi user licentie (MUL) waardoor de gebruiksrechten van de 5 CPU's uitgebreid worden tot bijvoorbeeld 10, 20 of meer CPU's. De prijzen hiervoor zijn afhankelijk van de uitvoering en omvang.
- 1.7 U mag de fontsoftware en fonts onder licentie niet overdragen of uw gebruiksrecht niet aan derden overdragen behalve als degene aan wie het complete fontpakket gecedeerd wordt (de cessionaris of derde partij) volledig akkoord gaat met de volgende condities:
  - De cessionaris stemt in met de originele bepalingen en voorwaarden van de Fontsoftware licentieovereenkomst door het ondertekenen van een afschrift hiervan.
  - Het ondertekende document wordt compleet met de volledige naam en adres van de oorspronkelijke licentienemer en de cessionaris aan Linotype Library GmbH of haar distributeur (waarvan u de fonts onder licentie hebt verkregen) verzonden en door hen voor ontvangst bevestigd.
  - In het geval van voornoemde toegestane overdracht mag de oorspronkelijke licentienemer geen kopieën van de fontsoftware en fonts of delen daarvan behouden. Hij dient dat schriftelijk aan Linotype Library te bevestigen.
- 1.8 Het is uitsluitend toegestaan kopieën van fonts mee te leveren met een specifiek bestand waarin deze fonts gebruikt werden om hiervan door een servicebureau, prepressbedrijf of drukker uitvoer te genereren indien u zich als licentienemer van deze fonts ervan vergewist hebt dat de verwerker deze fonts zelf legaal heeft aangeschaft danwel de gebruiksrechten heeft verkregen voor deze fonts.
- 1.9 Het 'embedden' van fonts en fontsoftware in elektronische documenten of internet pagina's is uitsluitend toegestaan in een vorm waarbij de ontvanger van deze documenten de fonts uitsluitend in 'read-only'-uitvoering kan zien.

De licentienemer moet de garantie geven dat de ontvangers van deze elektronische documenten of internet pagina's de fonts niet uit het document kunnen halen en de fontsoftware niet kunnen gebruiken voor het genereren van nieuwe documenten of het corrigeren van bestaande documenten. Indien een dergelijke garantie niet verkregen kan worden dient de licentienemer zich ervan te vergewissen dat de ontvanger van deze documenten ook de beschikking heeft over de legale fonts of de gebruiksrechten hiervoor verkregen heeft.

2 2.0 Andere toepassingen zijn verboden (No Reverse Compiling)

- 2.1 U gaat ermee akkoord dat u – onverminderd de uitzonderingen in de paragrafen 1.8 en 1.9 – geen kopieën, noch informatie daarover zult verkopen, verhuren of op een andere wijze zult overdragen aan derden of daarvoor sublicenties zult verstrekken.
- 2.2 Het is, behoudens de uitzonderingen zoals weergegeven in de paragrafen 2.3 en 2.4, niet toegestaan om:
  - De fontsoftware en fonts te modificeren, ze met andere softwareprogramma's te combineren of te decompileren.
  - Modules daaruit te adapteren
  - Onderdelen voor andere doeleinden - anders dan voor het gebruiken van de eigen computer en uitvoerapparatuur - in te zetten.
- 2.3 Producenten van software dienen vooraf toestemming van Linotype Library GmbH te verkrijgen om delen van de fontsoftware voor eigen producten in te zetten.
- 2.4 U mag de fontsoftware en fonts niet wijzigen. Dat mag uitsluitend na schriftelijke goedkeuring door Linotype Library en om uw persoonlijke wensen inzake het ontwerp te realiseren. Dergelijke modificaties of de daardoor verkregen fonts dienen in ieder geval aan de hier beschreven bepalingen en voorwaarden voor fontlicenties te voldoen.

3 3.0 Garantie

- 3.1 Linotype Library garandeert gedurende een periode van 6 maanden vanaf de leverdatum dat de fontgegevens vrij zijn van gebreken betreffende materiaal en afwerking. Mocht bij u binnen de garantieperiode een fout of gebrek ontdekt worden, zal Linotype Library of de distributeur slechts de gebrekkige media kosteloos vervangen bij ontvangst van de gebrekkige media.
- 3.2 De aansprakelijkheid van Linotype Library of haar distributeur voor enige schade, beperkt zich tot het licentiebedrag, dat u hiervoor volstaat heeft.
- 3.3 Het voorgaande betreft de volledige garantie en aansprakelijkheid, en alle vorderingen of schade die hier niet onder vallen worden uitdrukkelijk uitgesloten.

4 4.0 Beëindiging gebruiksrechten

- 4.1 De licentierechten die hierbij worden verleend eindigen automatisch indien u de bepalingen en voorwaarden van deze licentieovereenkomst niet naleeft.
- 4.2 Bij beëindiging eindigt ook uw recht om de fonts en fontsoftware onder licentie en de bijbehorende handelsmerken te gebruiken.
- 4.3 U gaat ermee akkoord dat u alle oorspronkelijke gegevensmedia en/of de elektronische kopieën daarvan dient te vernietigen en dat u Linotype Library of haar distributeur daarvan een schriftelijke bevestiging zult doen toekomen.
- 4.4 U zult ervoor zorgdragen dat al uw medewerkers en alle andere personen welke toegang hebben tot de fontsoftware en de legale kopieën daarvan geïnformeerd worden over de bepalingen en voorwaarden van deze gebruiksrechten.
- 4.5 U zult ervoor zorgdragen dat alle genoemde personen zich strikt aan de hiervoor omschreven bepalingen en voorwaarden zullen houden.

Voor details verwijzen wij naar de uitgebreide licentieovereenkomst van Linotype Library te Bad Homburg, Duitsland. Deze voorwaarden (EULA: End User License Agreement) kunnen geraadpleegd worden op de site www.linotype.com. Wij verwijzen ook naar het bijgesloten document over de Linotype Library fonts, licenties en gebruiksrechten. U kunt de uitgebreide condities van Linotype Library ook aanvragen via een van haar distributeurs.

Versie 06-07-2004 (beknopt)